

GLASILO HRVATSKOG DRUŠTVA POLITIČKIH ZATVORENIKA (HDPZ)

ISSN 1331-4688

Novi ček
ZATVORENIK

Godina XXXIV. - siječanj/veljača/ožujak 2023.

BROJ **294**

Sretan Uskrs!

MOŽEMO! I MOLITVA

Ovi dana, naročito prvih subota u mjesecu, našu javnost zapljuškuju valovi ideologija za koje smo odavno mislili da su prošlost.

Već smo doživljavali scenarije kada se vjeru pokušavalo stjerati u sakristiju, ali kako molitva uvijek ima snagu i moć, jedna skupina gradana odnosno jedna molitvena zajednica odlučila je svake subote na trgovima hrvatskih gradova TIHO MOLITI za dobro cjelokupnoga hrvatskog narodu i za mir u svijetu.

Dočekala ih je zapanjujuća količina agresije i mržnje koji su kulminirali pred Cvjetnicu, kad su svoj primitivizam i protukršćanski „egzorcizam“ u neviđenim količinama izlučili predsjednik Gradske skupštine grada Zagreba Joško Klisović, poduprt kojekakvim aktivistima, LGBT-populistima i rabijatnim sirovim ekshibitionistima. A čime su izazvani i otkud takvi izljevi bijesa? Zašto im je teško gledati kad se drugi u miru mole, i zašto ih mrze toliko da su spremni fizički se obračunati s molitvenim skupom mirnih građana?

Diljem svijeta ljudi se na javnim mjestima okupljaju i prosvjeduju u skladu sa zakonom, baš kao što se u skladu sa zakonom prve subote u mjesecu na trgovima okupljaju i mole ti katolici. Kao što postoji pravo na štrajk i na prosvjede zbog povrede socijalnih prava, tako mora postojati pravo na TIHU MOLITVU građana koji nikoga ne napadaju i ne vrijeđaju, nego skrušeno i iskreno mole za boljitet svoga hrvatskog naroda, za prosvjetljenje razuma onih koji nas kao društvo vode. Tko su, dakle, ljudi koji su se tako uplašili tuđe tihe molitve?!

Nisu li to isti oni koji su nekad u zanosu svojih pobeda dizali stisnutu šaku („pešnicu“) u zrak, a sad pokazuju spremnost da ju svom silom spuste na glave osobito onih koji su ocijenili da te „pobjednike“ treba duhovno spašavati, jer svojom nesposobnošću i svojim fanatičnim odricanjem od zagrebačke i hrvatske prošlosti i tradicije vode naš glavni grad u propast, ne krijući da bi isto htjeli napraviti i s cijelom Hrvatskom.

Zagrebe moj, zar si to zaslužio? Što bih danas odgovorio djedovima na našemu hrvatskom jugu, koji su me u studentsko doba pitali, „što ima nova u prijestolnici“, a ja odvraćao kako ima mjesta optimizmu, jer misao o Hrvatskoj živi i njezino je uskršnuće neminovno. Od te smo nade svi živjeli, premda smo bili svjesni da neki od nas to ne će osobno doživjeti. Zato nam je Zagreb bio simbol i zajednički nazivnik, i zato bi mi, ugledavši pri povratku sljemensku antenu i zagrebačke nebodere u izmaglici, na usne skoro spontano došla melodija one poznate „Serbus, dragi Zagreb moj...“

A danas? U što se pretvorio naš Zagreb! Cajke napune sportske dvorane, skidaju se natpisne ploče s imenima ulica znamenitih Hrvata i prvaka hrvatskih nacionalnih institucija, a ploča s imenom zločinca Vlade Ranogajca krasi jednu od ljepših ulica na Jarunu. Jugoslavenski šovinizam najveća je bolestina današnjega hrvatskog društva!

Slušali smo o kršćanskoj Europi, slušali smo o slobodi, o ljudskim i nacionalnim pravima, čeznuli smo za tim idealima i smatrali da slomom komunizma nitko više ne će ni pokušati da u pitanje dovede te vrijednosti. Tko je mogao pomisliti, da će opet biti teško biti Hrvat? Da će opet biti teško biti kršćanin katolik? A upravo s time se suočavamo!

No, baš mi koji smo iskusili najveće muke, znademo da je život nepobjediv, da ga ne može poraziti i uništiti nikakva politika nadahnuta sotonskom mržnjom. Nebo je uvijek iznad nas, a svetost će uvijek nadjačati zlo. Neka to bude nadahnuće koje će nositi naše mlade, one na kojima počiva naša budućnost! A svim hrvatskim političkim zatvorenicima i njihovim obiteljima svako dobro i sretan Uskrs žele uredništvo ovog časopisa, vodstvo našega Društva i

politicki
ZATVORENIK
GLASILO HRVATSKOG
DRUŠTVA POLITIČKIH
ZATVORENIKA

PREDSJEDNIK DRUŠTVA
Mr. sc. Marko Grubišić

UREDNIČKI ODBOR GLASILA
Josip Ljubomir Brdar, Ivan Gabelica
Andelko Mijatović, Alfred Obranić

GLAVNI UREDNIK
Tomislav Jonjić

UREDNIŠTVO I UPRAVA
10000 Zagreb
Masarykova 22/IV
tel. (privremeno): 099/ 670 4175
e-mail: hdpz.podruzница.zagreb@gmail.com
hdpz1990@gmail.com

PRIJELOM I TISAK
GRAFOMARK d.o.o., Zagreb

Preplata za Hrvatsku i zemlje Europske unije: 40,00 €
Preplata za prekomorske zemlje: 66,00 €
...

IBAN HR05 2503 0071 1000 009317 kod
Nove hrvatske banke d.d., članice HPB Grupe,
Varšavska 9, Zagreb. Za devizne uplate IBAN
je isti i BIC VBCRHR22 takoder kod
Nove hrvatske banke d.d. Zagreb
...

Rukopisi se ne vraćaju,
list uređuje Urednički odbor, sva prava pridržava
Hrvatsko društvo političkih zatvorenika.
...

Uredništvo ne odgovara za navode
i gledišta iznesena u pojedinim prilozima
...

Za sve informacije i kontakte u svezi sa
suradnjom i preplatom tel.: 01/ 48 72 433
srijedom od 9.00 do 13.00 sati.
...

ISSN 1331-4688
...

Cijena oglasnog prostora:
posljednja stranica u boji: 530,00 €
predposljednja stranica u boji: 460,00 €
unutarnja crno-bijela stranica: 330,00 €
1/2 crno bijelo: 159, 00 €
1/4 crno bijelo: 93,00 €

Slika na naslovnoj stranici: Uskrs (Željko Vertelj)

Mr. sc. Marko GRUBIŠIĆ, predsjednik
Hrvatskog društva političkih zatvorenika

HRVATSKI ODGOVORI

Svaki pozorniji promatrač vjerojatno bi se složio s ocjenom da hrvatsku političku pozornicu između izbora tradicionalno obilježavaju letargija i mrtvilo. Politika se svodi na prepucavanje o beznačajnim, dnevнополитичким pitanjima koje nalikuje na nadmetanje piljarica na provincijskoj tržnici; nema velikih ideja ni vizija, nema dalekosežnih zamisli i dugoročnih planova, pa samim time nema ni programa koji motiviraju niti ljudi koji ih simboliziraju.

Dok partitokratska uskogrudnost, negativna selekcija i svenazočna korupcija iz dana u dan bujaju, jedni preživaju u hladovini i čekaju komu će se i za koliko prodati na idućim izborima (jer se sav njihov život i stvarno i figurativno svodi na potragu za ručkom o tuđem trošku); drugi izigravaju glasnu oporbu i prodaju maglu; treći se zadovoljavaju time da od njih kupujemo dim (pa o našem trošku grade dimovode).

Odgovornost pritom nije samo na takozvanoj političkoj eliti, nego i na biračima: i jedni i drugi svojom su plitkoćom i svojim kratkim pamćenjem odraz duha vremena koji ide naruku površnostima, jeftinim doskočicama, političkom i svakom drugom ekshibicionizmu. Taj duh vremena pogoduje i moralnom relativizmu, jer tamo gdje nema čvrstih uporišta i neupitnih polazišta, nema ni jasnih, razrađenih i sveobuhvatnih pogleda na budućnost, pa samim time ne može biti ni dosljednosti niti morala.

Dok svjedočimo rušenju starog poretku i starog sustava vrijednosti – jer su nam kao središnje teme nametnute one koje smo sve do jučer smatrali nezamislivima ili nam nisu bile ni nakraj pameti – zapravo previđamo da je to rušenje samo prividno (ne zato što se ne događa, nego zato što je ono logičan, upravo neminovan izraz baš tog poretna i baš tog sustava vrijednosti koji se sada krši i uzmiče), a jednak tako previđamo zapanjujuću sličnost današnjih svjetonazorskih i ideoloških rasprava s onima koje su na stranicama naših časopisa i u hrvatskome društvu vođene *mutatis mutandis* od kraja 19. te u prvim desetljećima 20. stoljeća. Nismo, dakle, na pragu nove civilizacije, nego naša civilizacija proživljava jedan od svojih grčeva, prolazeći kroz jednu od svojih cikličkih kriza.

Bismarck i *Kulturkampf*, agresivni sekularizacijski procesi, potom „pobuna masa“ i njihova provala u javni život, socijalno-ekonomска kriza, širenje prava glasa i ženski pokret: sve te pojave imale su iste korijene i slične uzroke, ali i slične posljedice – iz njih su izrasli Lenjin, Mussolini i Hitler. Iz istih korijena i uslijed sličnih uzroka danas nastaju i održavaju se pseudodemokratski poredci, u biti totalitarne diktature i na Istoču i na Zapadu: ondašnje širenje pismenosti, poplavu tiska i pojавu radija zamijenile su današnje društvene mreže i televizija; ondašnja masovna ubojstva i utamničenja nepočudnih danas je zamijenila – podjednako industrijski provedena i djelotvorna – njihova društvena izolacija.

Neobično slični su i odgovori koji se pokušavaju ponuditi. Na jednoj se strani sve češće propitkuje, pa i kritizira demokracija kao sustav, s argumentacijom koja je često neobično nalična onoj od prije stotinu godina, kad se demokratizam još nije nužno pozivao s liberalizmom ni u ondašnjem značenju riječi, a kamoli s libertarijanizmom koji je pred kraj prošlog stoljeća, u vrijeme „kraja povijesti“, slavodobitno nastupio kao konačni pobjednik višestoljetne svjetonazorske i ideološke borbe te nas šarenim čovjekoljubnim frazama pozvao na konačno *rasčovječenje*. S druge nas se strane – kao i prije stotinjak godina – poziva na svojevrsnu svjetsku konzervativnu revoluciju koja se svojim manje ili više jasnim pozivanjem na nekršćanske, nerijetko lako prepoznatljive poganske ideologeme hoće ponuditi kao odgovor ne samo na ofenzivu tzv. kulture odricanja nego i kao odgovor na krizu službene Crkve.

Na prvi pogled čini se logičnim: globalna prijetnja i globalni izazov traži i globalni, univerzalni odgovor. No, i tu smo mogli naučiti da se ti univerzalni odgovori vrlo brzo pretvaraju u novu prijetnju. Tim više nas kao pripadnike malog naroda trebaju zanimati naši, hrvatski odgovori, dakle – umjesto svjetske konzervativne revolucije povratak hrvatskoj tradiciji i hrvatskim interesima. Bez kompleksa manje vrijednosti i straha koji paralizira.

Tomislav JONJIĆ

IZ SADRŽAJA

JUGOSLAVENSTVO I INDUSTRIJA TZV. ANTIFAŠIZMA	3
NAŠE SUHO ZLATO	5
Alfred DOBRANIĆ	
SINDROM POVLASTICA	9
Tihomir NUIĆ	
HRVATSKI DRŽAVNI SABOR 1942.: SPOMENICA SKUPINE ZASTUPNIKA IZ STUDENOGA	19
Dr. sc. Tomislav JONJIĆ	
SUĐENJE STIPI VRNOGI IZ METKOVIĆ	32
Darko UTOVAC	
VEČESLAV HOLJEVAC I NARODNI ODBOR GRADA ZAGREBA O „PREBLAGO KAŽNENOM RATNOM ZLOČINCU STEPINCU“ (1952.)	39
Dr. sc. Tomislav JONJIĆ	
TRAGIČNA SUDBINA OBITELJI ČAĆIĆ IZ GOSPIĆA	43
Ivan VUKIĆ	
OBJEKTIVNO O JEDNOJ NEOBJEKTIVNOJ KNJIZI	48
Darko UTOVAC	
IN MEMORIAM	54
IN THIS ISSUE	55
IN DIESER AUSGABE	56

FRANJO TUĐMAN: MISLI O HRVATSKOJ DRŽAVNOSTI

Franjo Tuđman (1990.)

„Gledano kroz povijesnu perspektivu, hrvatski narod je bio za Nezavisnu Državu Hrvatsku, ali nije bio za Pavelićev poredak u njoj. Pa ni ova činjenica da je narod bio za NDH ne može biti inkriminirajuća. Vladavine u jednom narodu su prolazne, a često puta i nametnute. NDH se u tom pogledu nije ništa razlikovala od brojnih država u kojima je bila nametnuta nenačorna vlast. A i danas postoje brojne države u kojima je vlast u rukama jačeg.“

Dr. Franjo TUĐMAN, „Povijest rješavanja hrvatskog pitanja u obzoru samoodređenja naroda i integracije u suvremenom svijetu“, predavanje održano u Stuttgatu u listopadu 1988. (prema magnetofonskoj vrpci), *Republika Hrvatska*, 39/1989., br. 165, srpanj 1989., 63.-69.

*

„U tom lijevom pokretu socijalističkom, komunističkom, ali ne samo lijevom od socijalista i anarhistu do liberalnih, liberala i anarhistu od prošlog stoljeća pa do danas imamo, suočeni smo s negativnim odnosom prema svim pojavnostima hrvatskog nacionalnog pokreta, bio on seljački, građanski ili općehrvatski kao ovaj naš danas. Od osude Jelačića do Radića u ime Mačeka, Pavelića, u ime tih nekih bivših europskih, internacionalnih, kozmopolitskih i socijalističkih ideja itd. Taj komunistički pokret bio je sastavni dio komunističkog pokreta i Jugoslavije i staljinističkog Sovjetskog Saveza za svjetsku komunističku diktaturu i za svjetski internacionalistički svijet. Taj i takav pokret bio je za jugoslavensku federaciju, najviše možda konfederaciju ali nikada za samostalnu Hrvatsku.

Komunističko vodstvo pristalo je u prekrajanju granica ili u raskrajanju granica u jugoslavenskoj federaciji, pristali su na nepovoljne granice za Hrvatsku, ne samo da su odustali od ideje da bi Bosna i Hercegovina trebala biti u sastavu Hrvatske, kao što je Vojvodina dana u sastavu Srbije, bez obzira što nikada nije bila sastavni dio Srbije, povijesno, nego su pristali i na nepovoljne granice što se tiče Srijema, Boke, a o BiH, pristali su čak da Hrvatska bude podijeljena hrvatskim teritorijem i hrvatskim narodom kod Neuma, a pristali su na to da Bosni ne treba izlaz kod Sutorine u Boki Kotorskoj jer je to bilo u interesu Srbije i Crne Gore...“

Dr. Franjo TUĐMAN, „Izlaganje na IV. općem saboru HDZ-a“, *Vjesnik*, 25. II. 1998., 7.

*

„Zašto ne bi mogao biti HIS [Hrvatska izvještajna služba]?! Vrlo važno što se tako zvala agencija za vrijeme NDH. Znači li to da mi sutra, kad postanemo nezavisni, ne smijemo državu nazvati ‘neovisnom hrvatskom državom’? Na koncu, ja sam rekao o NDH ono što sam rekao ne tek tako, rekao sam to zato jer je većina hrvatskog naroda u početku ipak bila za NDH...“

Dr. Franjo TUĐMAN Josipu Šentiju i Milovanu Šiblu, 19. srpnja 1990., prema: J. ŠENTIJA, *Ako Hrvatske bude. Zapisi iz onih godina*, Zagreb, 2005., 210.

JUGOSLAVENSTVO I INDUSTRIJA TZV. ANTIFAŠIZMA

Ujednomo kratkom razdoblju naše novije povijesti činilo se da su jugoslavensko i komunizam definitivno poraženi, i da više nema nikoga tko se broji u Hrvata – ne računajući protuhop poput kojekakvih oficira Jugoslavenske armije, književnika Gorana Babića ili pjevača Branimira Štulića – a da bi osjećao nostalgiju prema političkim konцепcijama i ideologijama koje su u 20. stoljeću Hrvate (a pored njih i Srbe, i Slovence, i Crnogorce i druge) stajale pravog mora ljudskih žrtava, i da bi branio simbole tih ideologija.

Filip Lukas, predsjednik Matrice hrvatske (crtež: J. Miše)

Branko Klarić
(1912.-1945.)

Predsjedništvo Hrvatskog orlovskega saveza 1928.: Ivan Oršanić sjedi prvi slijeva

Da naše tadašnje državno vodstvo nije imalo potrebe naknadno uljepšavati vlastitu prošlost, da je imalo više nacionalne svijesti, odgovornosti i hrabrosti, mogli smo se obračunati s reliktima te mračne prošlosti bez obzira na obrve tzv. međunarodne zajednice – kao što pokazuje primjer kune, uvedene 1994. usprkos tadašnjoj okupaciji trećine državnog teritorija i uz dlaku svima koji su se udružili protiv naziva valute i onoga što ona možda simbolizira – i mogao je taj obračun (dakako: politički, a ne fizički, čak ni pravosudni) biti dosljedan, temeljit i neopoziv. Nažalost,

to se nije dogodilo: Jugoslavenima svih dlaka (uključujući i one kojima je komunizam bio samo forma u kojoj se zastupa i brani jugoslavenstvo) omogućena je ne samo rehabilitacija, nego i potpuna dominacija društvom.

Ivan Oršanić
(1904.-1968.)

U tim su trenutcima, ipak, mjestimice podignuti spomenici osobama i idejama koje personificiraju hrvatsku borbu za slobodu, neovisnost i državnost. Bilo je to, doduše, uvijek sramežljivo, povučeno i sa zadrškom, da ne bi prigovorio ovaj ili onaj, da nas po prstima ne udare kobjekavci beznačajnici, hohštapleri i probisvijeti, pa su i u glavnome gradu Hrvatske skromna obilježja – redovito u obliku naziva ulice – dobili neki hrvatski javni radnici, njih jedva desetak.

Uvijek su to bile uličice u predgrađu ili u rubnim dijelovima grada, jer: oni središnji trgovi i ulice, avenije i parkovi, to je bilo i ostalo rezervirano za borce za bratstvo i jedinstvo naših naroda i narodnosti, tzv. antifašiste i tzv. napredne misliće i humaniste; prevedeno na hrvatski – one koji su smisao svoga javnog djelovanja nalazili u djelovanju protiv Hrvatske, i koji su se – naravno – hrvatskom krvlju okrvavili do lakata.

U neku se je ruku ponovilo ono što se zbilo sredinom druge polovice 19.

stoljeća, kad su stolice na Sveučilištu i u Akademiji podijeljene pristašama južnoslavenske i jugoslavenske misli – a po njima se redom zovu ulice u srcu našega glavnoga grada – dok su te časti i počasti uskraćene protivnicima režima, tada okupljenima oko Ante Starčevića i Eugena Kvaternika. Ovi potonji su bili eliminirani već samim time što su proglašeni „poročnim građanima austrijskim“, pa je Eugen Kvaternik 22. lipnja 1869. ogorčeno pisao Mihovilu Pavlinoviću:

„Ruku na serdce, preč. gdne, te izpovjedajte po duši: Jesu li vami priobčili bezdušni strojači pravila onoga noža, koji je proračunan da nam utamani narod, *pravila* te sramotne ‘Jugoslavenske Akademije’ (tobož, najvećega dobročinstva našem narodu izkazana!), kadno su ju gradili g. 1865-6te? Sigurno nisu! Pa itako ta pravila, koja su *duša* te Akademije, kakovi su grozni svedok opaćine nad našim narodom nameravane!... Podati se podlim *sredstvom*, u ime *znanosti*, austrijskim težnjam!! Proglasiti, da nemože biti članom tobоž hrvatske Akademije nitko, tko nije ‘*neporočni* austrijski deržavljanin’! A znate vi, preč. gdne, da je moći postati *poročnim* austrijskim deržavljanin[om] braneći *prava* našega nesretnog naroda...“

Da, poročnim se je austrijskim državljaninom postajalo braneći hrvatska prava, baš kao što je nekoliko desetljeća kasnije obronom hrvatskih prava postajalo poročnim jugoslavenskim državljaninom. A današnju Hrvatsku ništa ne opisuje tako precizno i jasno kao činjenica da se u njoj poročni svi oni koji su i u doba Jugoslavije bili poročni. Jugoslavenski je lakat i danas mjera naše stvarnosti.

To su misli koje se čovjeku nemisnovno nameću kad čuje kako su neojugoslavenske i ljevičarske strukture u Zagrebu planirale vratiti ime Titovu trgu – jedinomu, mršavom postignuću jedne zamisli koja se je 2017.-2019. za šaku zobi ubrzano kompromitirala – pa potom iz nazivlja gradskih ulica ukloniti imena Filipa Lukasa, Ivana Oršanića, Branka Klarića, Antuna Bonifačića, Srećka Karamana i Franje Nevistića (što

Antun Bonifačić
(1901.-1986.)

je valjda samo početak; poslije će na red doći i Starčević i Kvaternik).

Svima je njima zajednički nazivnik: neovisna Hrvatska i čvrsto isповijedanje katolicizma; svi su na ovaj ili na onaj način stasali i djelovali unutar Hrvatskoga katoličkoga pokreta, svi su se u zreloj fazi života zalagali za neovisnu Hrvatsku. Ustaše su bili neki od njih; protivnici ustaštva drugi. No, svejedno, formula njihove eliminacije jednostavna je i bezbroj puta iskušana: ustaštvo.

Ono, o kojem je Vlado Gotovac svojedobno zapisao: „Od rata pa do danas s njim se u Hrvatskoj ušutkava, sudi, onemogućava i likvidira; s njim se stavlja izvan zakona, s njim se ima pravo na sve... To je univerzalno represivno sredstvo kojim se ukida kritika i isključuje promjena. Cijela hrvatska povijest bila je pred njim nemoćna, bez snage i značenja. Jer nitko ne zna tako uporno, tako bezobzirno biti protiv Hrvatske kao Hrvat. Ne govorim o izdaji, ne govorim o napuštanju – govorim o poricanju, o osporavanju vlastitog naroda. Iskusio sam to i na svom osobnom slučaju. Hrvatska je velika pustolovina za karijeru u Jugoslaviji!...“

Hrvatska je, kao što vidimo, velika pustolovina i za *karijeru* u Hrvatskoj!
(R. K.)

NAŠE SUHO ZLATO

Prošla su dva mjeseca, a još sam pod dojmom performansa koji nam je priušio premijer Andrej Plenković, a režirao Milorad Pupovac, obilježavajući rođenje Kristovo na svoj način.

Skupilo se tu nekoliko „vernika“ i mnoštvo nevjernika. Interesantno, kada danas u Hrvatskoj rečete „Hristos se rodi“, svatko odmah pomisli na Ivu Sanadera. Kako to da ih izgovoreno ne asocira na Isusovo rođenje, da je Spasitelj svijeta rođen?

Govore Hristos se rodi, a u slici i mislima im Ivo Sanader. Ispada, da je Sanader tih siječanjskih dana 2004. „vaistinu“ hrvatskim Srbima otkrio Božić po julijanskom kalendaru. U pravu su novinari, osobito HRT-ovi, kada tom performansu posvećuju prostor i vrijeme, kao najvažnijem događaju toga dana, nazivajući ga tradicionalnim – što je točno – naime, veoma brižno njeguju ga već dvadeset godina.

Koga briga što je čitava predstava lažna? Može li biti drugačija, ako su organizatori Srpsko narodno vijeće i Srpska pravoslavna crkva. Institucije koje su tijekom čitavoga svog postojanja potvrdile misli i riječi Dobrice Čosića – oca srpske nacije – kako je „laž u samom biću Srbina“, kako je „laž srpski državni interes“ i, da ne nabrajam više, da je „Srbe toliko puta u istoriji spašavalala laž“, mislim da je ovo dovoljno.

Ne sjećam se političkog djelovanja Milorada Pupovca iz vremena komunističke Jugoslavije, ali od prvih dana samostalne Hrvatske upamtio sam ga kao lažljivca, sveučilišnog profesora i znanstvenika koji ne uvažava znanstveno utvrđene činjenice, građanina Republike Hrvatske čije postojanje ne može prihvati, pa sve svoje intelektualne sposobnosti koristi kako bi toj njemu neželjenoj državi maksimalno napakostio. Sjetimo se nekoliko tih zgoda.

Odmah na početku stvaranja Hrvatske, kad je međunarodna zajednica pratila i ocjenjivala svaki potez tek nastale države izložene gruboj agresiji, lansirao je *urbi et orbi* vijest, kako je u toj državi, gdje on jadan mora živjeti, pokršteno 11.000 malih Srba.

Piše:

Alfred OBRANIĆ

boditi dr. Šretera, ako iz pritvora u Sisku budu puštena dva liječnika Srbina, optužena zbog nezakonitih postupaka, za jednog Hrvata bez ikakvih grijeha (bili su to

Mesija je stigao: Ivo Sanader (foto Tomislav Miletic / Pixsell)

Bilo je to u veljači 1992. tek mjesec dana po međunarodnom priznanju Republike Hrvatske i uslijedila je reakcija tzv. međunarodne zajednice, zgražanje, kako još prije mjesec dana nije trebalo priznati Republiku Hrvatsku. Naime, u to vrijeme Hrvatska u svijetu nije imala puno pristalica niti prijatelja, političke elite u mnogim zemljama još su tugovale za propalom Jugoslavijom. Tvorac te gnusne laži Milorad Pupovac nije lažnikad demantirao, niti se ikad ispričao, a zašto i bi?

Primjećujete li, kako se tim činom savršeno uklapa u jedan od aksioma Dobrice Čosića – laž je u samom biću Srbina.

Nekako u isto vrijeme kad je Republika Hrvatska tek proslavila prvi rođendan, pobunjeni Srbi oteli su kao pravi *drumski razbojnici* dr. Ivu Šretera, ravnatelja pakračke bolnice. Zbilo se to na državnoj cesti u Kukunjevcu 18. kolovoza 1991. godine, i odveli ga na Papuk u pobunjenički logor Bučje. Prema svjedočenju Slavka Degoricije, Pupovac se ponudio da bude posrednik, odnosno da će oslo-

početci Pupovčeva etnobiznisa).

Ubrzo nakon što su pritvoreni liječnici srpske nacionalnosti pušteni na slobodu, Pupovac je izvijestio Degoriciju, da nije uspio dogоворити puštanje dr. Šretera, jer je pobunjenim Srbima potreban liječnik, te će, čim osiguraju dolazak drugog liječnika, pustiti dr. Šretera na slobodu. Međutim, nakon nekoliko dana Degoricija doznaje, da je dr. Šreter ubijen prije više od mjesec dana. Još tragičnije jest, da u zarobljeništvu nije obavljao liječnički posao, već je mučen od prvog dana zarobljavanja, slomili su mu ruke i noge, da bi ga na koncu ubili. Njegovi posmrtni ostatci nikad nisu pronađeni. A Pupovac je još jednim gnusnim činom potvrdio, da je Dobrica Čosić bio u pravu kad je rekao – Srbe je toliko puta u istoriji spašavalala laž.

Tijekom desetljeća, svake godine Pupovac predvodi četničko-komunističku skupinu – oni sami sebi tepaju da su *antifašisti* – koja obilazi nekoliko lokacija, gdje su navodno tijekom Nezavisne Države Hrvatske stradale nevine žrtve.

Uz bok Miloradu Pupovcu: locirani i identificirani (foto Goran Stanzl / Pixsell)

Idemo najprije na poprište ustaških „logora“ u Sisku i Jastrebarskom, gdje je – ako se Pupovcu može vjerovati – stradalio preko 20.000 djece s Kozare. To je primjer kako za srpske laži u kombinaciji s komunističkim začinom nema granica.

No, ponovimo malo povijest. Zbog učestalih terorističkih akcija na području zapadne Bosne, hrvatske oružane snage u suradnji s njemačkom vojskom poduzele su ljeti 1942. ofenzivu, nakon čega je nastao zbjeg lokalnog stanovništva s velikim brojem izgladnjene i bolesne djece. Državna vlast u suradnji s Crvenim križem i Katoličkom crkvom organizirala je u Sisku, Jastrebarskom i Zagrebu prihvatilišta, gdje su djeca imala odgovarajuću njegu i zdravstvenu skrb u skladu s mogućnostima tadašnjeg vremena opće bijede i siromaštva, te uvažavajući ratne okolnosti.

Za razliku od Pupovca i njegove pratnje na tim skupovima, koji redovito iznose da su djeca bila izgladnjivana, trovana i mučena, dostupni podatci govore sasvim suprotno, kako djeca nisu bila zanemarivana, pogotovo ne diskriminirana u odnosu na opću populaciju, tj. na drugu djecu. Civilni s Kozare koje su partizani ostavili pri povlačenju bili su u jednom stanju – izgladnjeli, ušljivi, iscrpljeni i bolesni.

Smrtnost je inače bila veoma visoka, da bi kod djece bila iznimno visoka. Odrasli su upućivani na rad u Njemačku, dok se za djecu trebala pobrinuti hrvatska država, pošto Nijemci nisu prihvatali djecu, nego zdrave ljude sposobne za rad. Dojenčad i djeca do tri godine starosti smještana su u Zagrebu – Dom na Josipovcu, da bi starija djeca smještena u prihvatilišta Sisak, Jastrebarsko, Gornja Rijeka i Dom za gluhonijeme u Zagrebu.

U spomenuta prihvatilišta tijekom srpnja i kolovoza 1942. pristiglo je nešto više od 7.000 djece. Zdravu djecu nastojalo se odmah udomiti, pretežito kod obitelji u Slavoniji, ali i ostalim selima i gradovima diljem Hrvatske. Znam djevojčicu N. G., danas još živu gospodu koju je prigrilila jedna varaždinska obitelj.

Osoblje koje se brinulo za djecu u prihvatilištima (liječnici, medicinske sestre, časne sestre, raskužitelji i drugi volontere

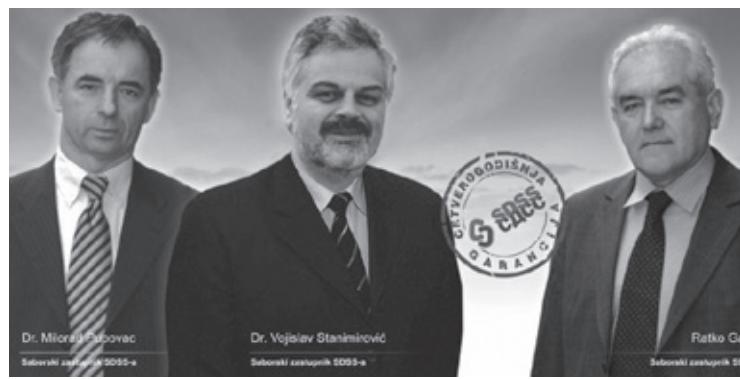
ri) suočeno je s tisućama iscrpljene djece, bolestima (tifus, dizenterija, ospice, diferija, TBC). Djeca su dolazila u prihvatilišta nakon više tjedana provedenih u zbjegu, iscrpljena, izgladnjela, ušljiva, svrabljiva, higijenski zapuštena i još s nekom zaraznom bolesti, zbog čega je najveća smrtnost bila u prvom mjesecu boravka u prihvatilištu.

Zaključno, bila je to u onim ratnim prilikama velika humanitarna akcija, provedena u najskromnijim uvjetima, gdje bi svima koji su sudjelovali u zbrinjavanju trebalo zahvaliti, ali poslijeratni partizanski sud osudio je dr Antona Najžara, upravitelja prihvatilišta u Sisku, na smrt strijeljanjem, zato jer je prihvatio biti liječnik u prihvatilištu. Uopće ne sumnjam, da su Pupovac i svita koja sve godine komemorira umrlu kozaračku djecu, suglasan s odlukom narodnog suda, budući da još i danas tvrde kako su djeca u prihvatilištu *ubijena*, a ne umrla unatoč nadljudskim naporima osoblja od kojih su mnogi također umrli od zaraznih bolesti.

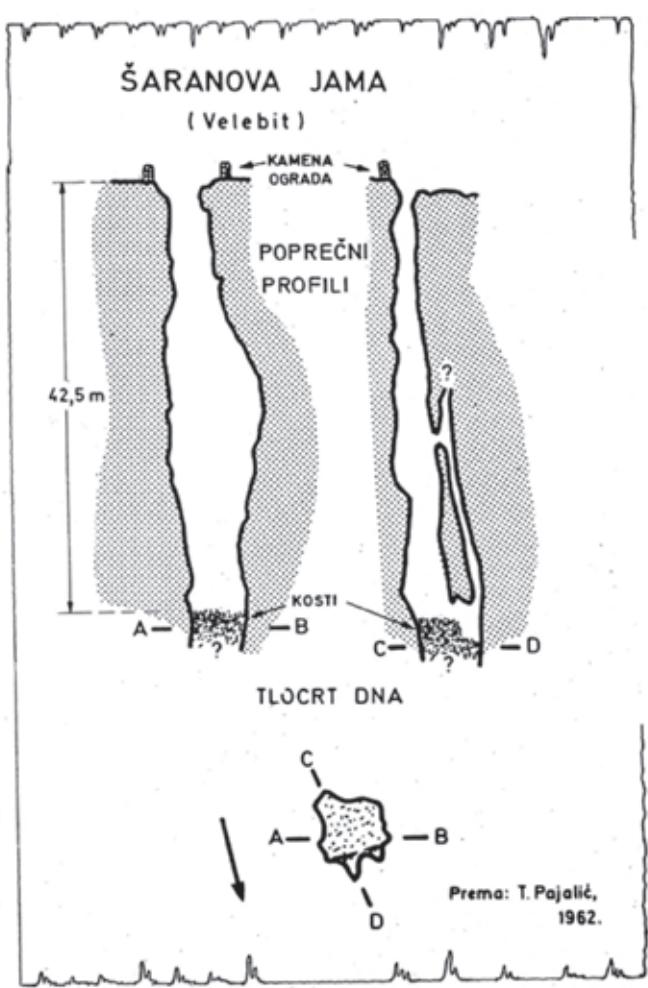
Ovome treba dodati, da je država već 1941. bila suočena s velikim brojem izbjeglica (Hrvata i Muslimana), koji su bježali od četničkih pokolja u istočnoj Bosni i Hercegovini, sjevernoj Dalmaciji i Lici, tako da je novi val izbjeglica s Kozare izazvao pravu humanitarnu katastrofu.

Poput kakve kazališne družine, Pupovac i pratitelji priređuju performanse tijekom godine na nekoliko mjesta, redovito koncem travnja u Jasenovcu, krajem lipnja nad Šaranovom jamom, dok 27. srpnja proslavljuju *ustanak naših naroda i narodnosti*. O vjerodostojnosti njihove komemoracije u Jasenovcu i proslave u Srbu ispisano je milijun stranica, zato će se ovom prilikom zadržati na Šaranovoj jami.

Šaranova jama je jedna od desetak drugih na tom dijelu Velebita, udaljena 5 km od sela Jadovno, odnosno od prostora na kojem je od travnja do kolovoza 1941. bio ustaški logor Jadovno u kojemu je život izgubio nepoznati broj nevinih ljudi, koje

Nakon što smo "oslobođeni" 1918. i 1945., u naše je doba stigao novi naraštaj oslobođitelja

Profil Šaranove jame: nastanak zamjenskog mita

je ustaški režim označio kao protivnike Nezavisne Države Hrvatske. Isto tako 1945. partizani su nakon ulaska u Gospić koristili ovaj prostor za likvidacije protivnika komunističkog režima, ali opet nevinih ljudi. Dakle, radi se o idiličnom velebitskom krajoliku na kojem su oba ta režima ostavila zločinačke tragove.

No, kad se radi o broju žrtava, onda dolazi do izražaja razlika između dva ju naroda, Hrvata i Srba. Mi svoje žrtve znamo u broj, dok Srbi u pravilu dodaju nekoliko nula. Mi znamo i govorimo koliko je na Macelju pokopano (1.247), da je u Jazovku bačeno 814 nevinih ljudi, da je u Baćinu ubijeno 56 staraca, da je u Škabrnji ubijeno 58 civila i branitelja, da je na Ovčari smaknuto 260 ranjenika itd. Ali kad Srbi komemoriraju svoje žrtve, onda nema toliko velikih brojeva da bi oni bili zadovoljni, jer njima nisu važne žrtve, nego kako što veći teret svaliti na hrvatski narod i nastojati ga proglašiti genocidnim.

Šaranova jama je ogledni primjer kako se to radi; kako od ni jedne žrtve stvoriti ne nekoliko već tisuće. Jednako zbole političari (Pupovac), sveštenici (Porfirije), a pogotovo njihovi *znanstvenici*, kao npr. Đuro Zatezalo kojeg su *Novosti* nazvale „savjest naše historiografije“.

Taj *znanstvenik* je svojim *znanstvenim* metodama utvrdio „da je u Šaranovoj jami od maja do kraja augusta 1941. ubijeno batovima i noževima i u nju bačeno oko 15.000 žrtava: Srba i Židova“. Prisjećam se ovom prilikom našega dugogodišnjeg suradnika dr. sc. Srećka Božićevića (1925.-2015.), beskompromisnog

znanstvenika, svjetski poznatoga hrvatskog geologa. Speleologija mu je bila uža specijalnost, pa se može reći da je bio utemeljitelj hrvatske speleologije i učitelj generacija naših speleologa. Istražio je gotovo sve jame i špilje na području Hrvatske, pa je tako razobličio i farsu koja se posljednjih godina događa nad Šaranovom jamom.

Poznajući dimenzije Šaranove jame, rekao je: „U postojeći nacrt Šaranove jame (dubina 42,5m) pokušao sam prema naznačenom mjerilu i veličini prosječnog čovjeka poredati ili posložiti ljudska tijela kao što su – neka mi se oprosti na usporedbi – složene sardine ili krastavci. Iako je to u surovoj stvarnosti neizvedivo, ali radi približnog odnosa i sada znanih činjenica, rezultat je bio sljedeći: Posložena po vertikali, u nju bi stalo približno 1.800–2.000 ljudskih tijela. Ako bismo ih naslagali po horizontali, tada bi stalo od 1.300–1.500 ubijenih lju-

di, sve uz uvažavanje postojećih proširenja i suženja u jami.“

No, postavlja se pitanje, kako to da komunisti, tzv. antifašisti ili Srbi tijekom dugih 45 godina monopola na istinu nisu nikada zavirili u Šaranovu jamu. Nameće mi se samo jedan odgovor – *strah od istine* – koju su vjerojatno dobro znali, a potvrđena je tek nakon 1990., kad se redatelj i scenarist Pavle Vranjican spustio u Šaranovu jamu, snimio njenu unutrašnjost, a video-zapis kojim dokazuje da se u Šaranovoj jami ne nalazi niti jedan ljudski kostur, predao saborskoj Komisiji za žrtve rata i poraća.

Pavle Vranjican je snimio preko stotinu dokumentarnih filmova iz Domovinskog rata, a kao alpinist i speleolog dokumentarne filmove o Jazovki i Šaranovoj jami. No, Pupovac i njegova vjerna pratnja ne posustaju, pa kako bi predstave dobine na važnosti, nastoje osigurati nazočnost bivših predsjednika Mesića ili Josipovića, ponekad neku od korisnih budala iz aktualne vlasti, a Srpska pravoslavna crkva, Documenta i tzv. antifašisti stalni su članovi te trupe, dok glavnu ulogu ima Milorad Pupovac.

Od vremena Sofokla i Euripida nije bilo tako uvjerljiva glumca, tako da se rijetki među nazočnima mogu suzdržati da ne zaplaču, pa vjerujem da će nas već ove godine voditelj HRT Dnevnika prije reportaže sa Šaranove jame upozoriti da slijede uznemirujuće slike i riječi. Da ne biste sumnjali o kakvoj družini se radi, podsjećam vas, da se na Macelju već preko 30 godina održava misa i komemoracija za tisuće pobijenih žrtava komunističkih zločina, ali nikada nitko od Pupovčeve svite nije bio pred grobnicom u kojoj su položene kosti 1.247 ekshumiranih žrtava. Dakle, nije upitno, koliko drže do žrtava!

Na nekoliko primjera predstavio sam Pupovca, primarno lažova, ali čije prenemaganje i laži imaju veoma štetne posljedice za hrvatsku narod i državu, jer Pupovac nije bilo tko, on je saborski zastupnik bez obzira na to, je li netko gласao za njega, jer ima unaprijed osigurano mjesto u Hrvatskom saboru; on je na čelu Srpskoga narodnog vijeća, udrugе koja okuplja srpsku manjinu, a čije djelovanje

se financira iz Državnog proračuna prema potrebama.

Primjerice, njihovo tjedno glasilo *Novosti* redovito obiluje tekstovima neprijateljskog sadržaja prema državi koja ga finančira iznosom od 4,500.000 kuna godišnje. Spregu s tim *zlom* (čitaj Pupovcem) započeo je bivši predsjednik vlade Ivo Sanader, i tko zna kakve bi sve projekte zajednički ostvarili (jasno, novcem hrvatske države), da ga pohlepa za bogatstvom nije iz političke devijantnosti usmjerila u klasične kriminalne vode. Bježao je iz vlastite domovine kao zadnja protuha, osramotivši premijersku funkciju i državu. Trenutno boravi u svojoj

Hrvatska je vlada bez tzv. manjina nezamisliva

rezidenciji u Remetincu zbog pretjerane ljubavi prema zgrtanju kuna i eura, mакar je za mene veći grijeh ljubav prema agresoru.

Aktualni predsjednik Vlade Andrej Plenković ne pokazuje sklonost bogaće-

nju, ali je bratimljene s agresorskom bratjom čak unaprijedio, dakle, nastavio je trasiranom stazom koju je iskolčio Ivo Sanader. To je toliko oduševilo Pupovca, da je u trenutku iskrenosti otvorio srce i rekao: „Plenković je osoba, kakva se plača suhim zlatom“, što je simbolično proveleno spomenutim božićnim performansom, kad je Plenković u svom komadu božićne pogache pronašao novčić „bratstva i jedinstva“ – i svi zaplijeskaše! Vi, poštovani čitatelji našega časopisa, pokušajte dokučiti, je li to za našega premijera kompliment ili sramota.

IZBORNI ZAKON – ODREDBE KOJE NITKO NE SMIJE IZMIJENITI

Ustavni je sud početkom veljače ove godine objavio da je ukinuo Zakon o izbornim jedinicama za izbor zastupnika u Zastupnički dom Hrvatskoga državnog sabora, s time da ukinuti zakon prestaje vrijediti 1. listopada 2023. godine. Činjeničnu podlogu takve odluke predstavljaju rezultati popisa pučanstva odnosno, poslijedično, velike razlike u broju birača u pojedinim izbornim jedinicama, „koje razlike proizlaze iz neovisnih službenih izvora i koje su prisutne kroz dugo razdoblje, [te] do vode u sumnju demokratski karakter cjelokupnih izbora s obzirom na očito odstupanje od supstancialnog aspekta jamstva jednakog i općeg biračkog prava iz članka 45. Ustava. Što više, opseg odstupanja ukazuje na visoku vjerojatnost izravnog i neposrednog utjecaja na konačni ishod izbornog postupka ako bi on bio proveden prema postojećim zakonskim odredbama.“

Lijepo. Potom su zahuktale rasprave o načinu rješenja tog problema: tako da se promijeni broj i opseg izbornih jedinica; tako da se zakonom propiše da izborne jedinice biraju nejednak broj zastupnika ili tako da se promjene izve-

du na način da se ništa ne promijeni. Kao u onoj pučkoškolskoj pjesmi: bune se vrapci, bune se žapci... I o svemu se raspravlja otvoreno, s ovih ili onih polazišta, samo u jedno se ne dira: u povlašten položaj nacionalnih manjina odnosno u njihova zajamčena mjesta u saborskim klubama.

Veliki magovi hrvatskoga *gerrymanderinga* tijekom posljednja tri desetljeća pritom se pozivaju na diktat tzv. međunarodne zajednice, odnosno na to da je takav položaj nacionalnih manjina bio uvjet za međunarodno priznanje. To je, međutim, samo naizgled točno. Takozvana međunarodna zajednica uporno je nastojala osigurati povlašten položaj navlastito srpske manjine – kulminiralo je to u famoznom Planu Z4 koji su Srbi, na našu sreću, brzopletno odbili – pa je 4. prosinca 1991. u *Narodnim novinama*, br. 65/1991 proglašen Ustavni zakon o ljudskim pravima i slobodama i o pravima etničkih i nacionalnih zajednica ili manjina u Republici Hrvatskoj.

Taj je zakon izmijenjen odnosno dopunjeno početkom svibnja 1992.

(*Narodne novine*, br. 27/1992), dakle – otprilike četiri mjeseca nakon što su Hrvatsku priznale članice Europske zajednice i niz drugih zemalja). Međutim, ni u izvornoj redakciji iz prosinca 1991. niti u noveli iz svibnja 1992. nijednoj, pa ni srpskoj manjini nije bilo zajamčeno ono što joj jamči kasnije zakonodavstvo, skoro bez iznimke uređeno hadezeovsko-srpskim aranžmanima. Nema ovdje prostora za potanju raščlambu, ali već brojevi *Narodnih novina* u kojima je objavljen odnosno mijenjan Zakon o izborima zastupnika u Hrvatski (državni) sabor govore dovoljno rječito: 22/92, 1/93, 30/93 – pročišćeni tekst, 11/94, 68/95, 108/96, 116/99, 109/00, 53/03, 69/03, 167/03, 44/06, 19/07, 20/09, 145/10, 24/11, 93/11, 120/11, 19/15, 66/15, 104/15, 98/19.

Prema tome, za dominantan položaj Pupovca, Stanimirovića & *consortes* nemjerljive su zasluge naše hrvatske, demokršćanske i dakako domoljubne elite, od doktora Sanadera do magistra Plenkovića. Njima u jednakoj mjeri dugujemo i ostale blagodati kojima nas život svakodnevno zapljuškuje... (M. P.)

SINDROM POVLASTICA

Piše:

Tihomir NUIĆ

Tko vlada, ne mora se brinuti o moralu.

Machiavelli

Usvojoj knjizi *Stari Slaveni. Povjesničke crtice* (Zagreb 1898.) Julije Gollner opisuje kako su stari Slaveni vjerovali u viša bića koja su čuvala kuću i imutak. „To su bili duhovi pradjeđova, a poznati su pod imenom – *Djed*“. Kao primjer takvog vjerovanja navodi kako se u Crnoj Gori vjeruje da u gradu Obodu spava njihov djed Ivan, a kad se probudi sjedinit će „Crnu Goru s Kotorom i sinjim morem“.

Danas znamo da se san mitskoga djeđa zbilja ostvario i ta mala zemlja se prostorno podebljala i postala primorskom. Konveksne (izbočene) granice nastaju većma osvajanjem, dok su granice tanke i uske države hrvatske stalno pomicane s istoka prema zapadu pune konkaviteta

(udubljenja), što se dakako ima zahvaliti osvajačima.

Zašto se hrvatski *Did* nikad nije probudio?

U svakom je narodu duboko ukorijenjena potreba za razgraničenjem svoga prostora. Uostalom to je naslijede od predaka lovaca i sakupljača koji su se na taj način borili protiv oskudice. Grанице omogućuju narodu da svom ozemlju dade odgovarajuću strukturu i na njemu utemelji željeni društveni i politički poređak. Granicama se precizno definira što je državno, a što nedržavno. Želi li netko prekoračiti granicu, mora ishoditi pristanak domaćina. Na granicama se odlučuje o prijateljstvu i neprijateljstvu. Kome se dopušta prijelaz preko granice, drži ga se prijateljem i dužnost je štititi ga. Tko pak

bez domaćinova pristanka ulazi u graničom označeni prostor, s njim se postupa kao s neprijateljem i mora ga se suzbiti u tom naumu. U suprotnom se nepozvanom gostu ili uljezu automatski daje pravo boravka u državi neovisno o njezinim zakonima (u današnjoj Hrvatskoj se ovaj *abusus* naziva „moderni suverenizam“).

Granice su potpora za održavanje reda na državnom prostoru i ujedno su fiksne točke političkog poretka. Ako ih se poštuje, one su temelj postojanog mira, povrijede li se, mogu biti uzrokom rata. Primjera takvih sporova u svijetu imamo napretek. Da je povlačenje granica stvar s visokim potencijalom sukoba, jedan od bjelodanijih primjera u Europi je sama Hrvatska koja je kroz povijest bila prisiljena svoje istočne granice pomicati

"Osloboden" Vukovar 1991.

prema zapadu i ostajati bez domicilnog teritorija i dobrog dijela naroda koji danas živi s onu stranu državnih granica. Nasrtaj s Istoka ipak nije uspio uništiti ni Hrvatsku ni njezin narod, i upravo zbog toga hrvatska država nije ni „slučajna“ ni „promašena“ niti „propali projekt“, za razliku od slučajnih, promašenih i propalih figura koje su njome vladale i još uvijek vladaju te onih koji ju destruiraju navedenim ukrasnim epitetima. Ostvarenje hrvatske države šalje suprotnu poruku, barem kod jednog dijela puka, da ta država zaslužuje odgovarajuće državnu prezentaciju i reputaciju. *Hrvatska je samosvijest moguća upravo zbog toga što postoji država Hrvatska.*

S granicama Hrvatska nije više tudi objekt nego međunarodni subjekt. Ona nema samo svoj teritorij, nego i svoj narod – dva bitna elementa koji ju čine državom. Već po samom nazivu je jasno da je ta država ujedno i domovina hrvatskog naroda. Trebala je svom narodu da očuva njegov nacionalni, kulturni i gospodarski identitet. Za hrvatsku državu hrvatski se narod izjasnio plebiscitarno, dakle pristupio je projektu civilizacijski i time pokazao da hrvatska civilizirana država nije potrebna samo njemu nego i svijetu. Na žalost, za provedbu referendumske odluke moralno se izboriti oružjem protiv naoružanoga srpskog agresora. Ono što Ukrajina danas proživiljava, Hrvatska je to propatila. Nestali Hrvati još uvijek umiru zajedno s časnim dr. Ivanom Šreterom, jer nisu pokopani, jugoslavenske mine još uvijek uništavaju hrvatske živote diljem zemlje.

Srbi su se digli najbrutalnijim sredstvima protiv hrvatske nenasilne inicijative, ali Hrvatska još uvijek mora opravdavati svoj obrambeni pothvat, jer se dogodila čudna i ozbiljna promjena perspektive na rat. Zagovorom hrvatskih vlasti velikosrpski orientirani dio Srba iz Hrvatske se okitio povlasticama (apstraktum od vladati) da bi se na svojoj žrtvi mogao iživljavati infamnim klevetama.

Kao posljedica povlastica nastala je vladavina verbalne tiranije. Riječi su s vremenom postale despotima, pa se po inozemstvu iz krugova bliskih Vladi stalno šire vijesti o „ustaškoj“, „nacionalističkoj“, „fašističkoj“ i još kojekako hrvatskoj državi koja ugrožava Srbe

Krovovi na Mitnici

oboružane neprimjerenum povlasticama u državi koju kleveću. Ne samo dubrovačka književnost, hrvatski jezik, pokrađena hrvatska arhivska građa i kulturni artefakti, Vlaho Bukovac, nego i vegeta je ovamo proglašena „srpskom“! Strani novinari rado citiraju Vladine koalicione partnere. Vladin „inkluzivni ustavni patriotizam“ koriste verbalni despoti, jer znaju da verbalnom tiranijom namjerno nanose štetu ugledu države i naroda. Odjednom povlastice služe za opravdavanje srpske agresije, zameće se nesloga i napetost među državljanima kao u vrijeme totalitarizma kad su vladari opravdavali svoju vlast kako bi očuvali mira među „bratskim narodima“.

Tako se uspješno osamostaljenje Hrvatske pretvorilo u „etničko čišćenje Srba“, što je po sebi „fašistoidno“. Pod čijom je jurisdikcijom Hrvatska?

Hrvatima se ova perverzija mogla dogoditi jer su Hrvatskom zavladali tipovi jugoslavenskog odgoja koji misle da država postoji zbog njihove vlasti kao Jugoslavija a ne vlast zbog države. Narod je očito krivo procijenio licemjerne manipulatore i demokratskim izborima im omogućio da dođu na vlast. Odgojeni na jugoslavenskim jaslama oni su učili da je Jugoslavija transnacionalni projekt u

službi strateških interesa velikih sila i po tome sastavni dio europske povijesti.

U funkcionalnome pogledu Jugoslavija je egzistirala kao transnacionalni projekt, a u sadržajnome kao konstrukcija u kojoj su se potiskivale razlike na njezinim prostorima. Čim se promijenila europska strateška paradigma podjele Europe na dva međusobno suprotstavljeni blokovi, Jugoslavija je izgubila transnacionalni *raison d'être*, a konstrukcija koja se pozivala na navodnu kulturnu identičnost kroz serbokroatizam ili na „bratstvo i jedinstvo“, a ustvari je počivala na ideologiji, diktaturi i političkoj represiji, urušila se i za sobom ostavila kulturološki nespojivo pučanstvo, nepripremljeno za demokratsku izgradnju međusobnih odnosa. „Tako viđenje Jugoslavije izazov je ne samo konceptu jugoslavenstva sa Srbima kao dominantnim narodom nego i svim jugonostalgicarima, koji su u Jugoslaviji vidjeli i vide jedinstven kulturološki prostor, a bujanje etnonacionalizama tumače kao manifejsku pojavu zla, a ne kao političke posljedice diktatura i represija obiju Jugoslaviju.“ (Srećko Džaja)

Naravno je da je Hrvatska za mentalne Jugoslavene ostala margina, nedostojna ozbiljnog promišljanja.

Premda je jugoslavenstvo zajednički promašaj koji je svoju absurdnost dokazao kroz sedamdesetak godina, hrvatska je država u rukama suvremene mentalne hereditarnosti postala jugoslavenski plajgat u kojem koristoljubljem zaražena politika drži sve konce u svojim rukama te pogoduje lojalnima, znanje ne cijeni, financira protuhrvatski primitivizam. Gospodarstvo je dobrom dijelom zadražalo plansko samoupravljanje s velikim nametima i porezima kako bi se nahranilo glomazni birokratski neučinkoviti aparati.

Nije slučajno što strani zainteresirani ulagači u Hrvatsku traže prethodno reforme sustava. U takvim okolnostima hrvatska država ne može postati modernom državom, jer u modernoj državi ne postoji prostor za vladare koji su veći od države. Kad se vladar hvasta procesima integracije u EU i NATO, te potom u Schengen i Eurozonu, zaboravlja da je Hrvatska u Austro-Ugarskoj Monarhiji stoljećima dijelila europsko političko i vojno vezništvo, zajedničku valutu (Eurozona) i Vojnu Krajinu (Schengen).

Istodobno hvastavac prešuće strahovitu depopulaciju hrvatskog pučanstva u Vojnoj Krajini – ondašnjem Schengenu – zbog čega se Hrvatska na koncu sunovratila u jugoslavenski mrak u kojem je za sedamdesetak godina prolila više krvi i izgubila više naroda negoli stoljećima u zajednici s Monarhijom. Praeceptor Croatiae (učitelj Hrvatske) zaboravlja da su svi aspekti stavljanja Hrvatske u šire kontekste samo onoliko relevantni koliko su hrvatski.

Pouka: Jednog dana, dok je filozof Tales iz Mileta gledao u nebo da, kako je rekao, izbliza promatra stvari, upao je u bunar. Sluškinja mu se nasmijala i rekav-

ši: „Budući da želi vidjeti stvari na nebu, previđa ono što mu je pod nogama.“

Trivijalizirana politika šteti demokratičnosti i polučuje nezainteresiranost za vlastitu zajednicu. U hrvatskome javnom prostoru četnička obilježja se toleriraju kao i neprimjereni natpisi u glasilima „Hrvatska ne će da ukloni otrovni otpad sa srpske zemlje u Dalmaciji!“ Ono što je u Hrvatskoj osobito upadljivo da se iz kruga Vladinih partnera stalno traži zakonska zabrana povika „Za dom spremni“, a nikad zabrana provokacije „Ovo je Srbija!“

Dva spomenuta povika upravo ukazuju na silnu razliku između Srba i Hrvata i pokazuju dvije potpuno različite uljubbe. Srpski patos i hrvatski patos nisu istoznačnice, a događaju se na istome dr-

Poratni prizor iz Osijeka: "Ovo je Srbija" (Foto: 24 sata)

žavnom teritoriju. Velikosrpske pretenzije na Hrvatsku nisu isto što i hrvatska obrana zemlje, slobode i odbacivanje podaništva. Grčka riječ *páthos* je opsesija, žudnja za nečim odsutnim, nedostižnim, stranim, žudnja koja uzrokuje patnju jer ju je nemoguće zadovoljiti.

Srbi ne nalaze mir zbog strasti za osvajanjem svijeta koji ne može biti dovoljno velik da bi zadovoljio njihove aspiracije te se boje dana kad više ne će biti zemlje za osvajanje. Odatle status žrtve. Žrtvi se ne postavljaju pitanja. Žrtva je neosporna. Status žrtve daje prestiž, pozornost, stvara priznanje. Žrtva ne djeluje, ona

trpi i ne snosi nikakvu odgovornost, a po definiciji može biti isključivo nevina.

U Hrvatskoj postoji kriza autentičnosti i vjerodostojnosti odnosa prema državi, političkom i javnom životu kao i prema hrvatskom narodu. Gladiti odnose na povlasticama koji ne počivaju na iskrenom, istinitom i točnom imenovanju događaja je nekonstruktivno, nezrelo i promašeno. Neistine samo produbljuju raskol jer otvaraju prostor ucjenama i marginaliziranju bitnih političkih tema.

Prva briga bi trebao biti narod onako kako je prva borba bila za slobodu. A prvi korak u tome je trebala biti dejugoslavizacija političkog sustava, državnih struktura, gospodarstva i kulture. Na dosadašnjoj

politici, koja slavi iseljavanje svoga naroda jer joj je teret, ne može se graditi budućnost. Pitanje zašto hrvatski *Did* još uvek spava, moglo bi se jednostavno odgovoriti: zato što ga nema tko probudit!

„Misaoni svijet hrvatskog naroda drukčiji je nego onaj balkanskih naroda. Politička ubojstva u Hrvatskoj nisu bila uobičajena. Hrvat

ne vjeruje da se politički problemi mogu rješavati sredstvima terorizma.“ (Die Gedankenwelt des kroatischen Volkes ist anders als die der Balkanvölker. Politische Morde waren in Kroatien nicht üblich. Der Kroate glaubt nicht, daß man mit Mitteln des Terrorismus politische Probleme lösen kann. /Neue Zürcher Zeitung, 25. 11. 1934./) Ovo je najkraći opis iskonskoga hrvatskog mentaliteta jednoga novinara koji je u Aleksandrovom „polubarbarskom režimu“ (Richard Evans) boravio u Hrvatskoj i kako godi hrvatskom uhu.

BISKUP NAD OSKVRNUTIM GROBOVIMA...

(Ivan Šaško, pomoćni biskup zagrebački: Uvod u molitvu na polju s oskvrnutim grobovima hrvatskih vojnika na groblju Mirogoj, na Međunarodni dan ljudskih prava, 10. prosinca 2022.)

1. Ponekad tijekom godine dođem na ovo mjesto, kada – naizgled – nema nikoga. Ali i tada vidim vas, dragi prijatelji, braćo i sestre. Gledajući u duhu vas vidim one radi kojih na današnji dan dolazimo ovamo moleći od Gospodina milosrđe i pokoj preminulima; moleći mrivicu ljudskosti za ovdje pokopane hrvatske vojнике i njihovu rodbinu, potomke i prijatelje. I vidim našu hrvatsku domovinu s puno pitanja, jer ovdje smo i radi nje.

2. Nadali smo se, premda poučeni prijašnjim iskustvima izigravanja i prijevara nismo isključivali nova razočaranja; nadali smo se da ćemo danas biti okruženi grobnim znamenjem s imenima ljudi čiji glas čujemo i koji nam ostavljaju zalog jedne poniženosti njihovih grobova, da bismo se ponašali drukčije, da bismo živjeli mirnije i radosnije te da ne previdamo kako djela u prolaznosti imaju povezanost koja seže dalje od smrtnosti naših života. Taj glas iz onostranosti pokušavamo pretočiti u vidljivost i čujnost svojim kratkim dolaskom i danas, koji govori: Nismo vas zaboravili! Vi za nas postojite; vaši životi nisu nestali, nego – zajedno s ovim grobljem – ostaju živim govorom o otajstvu života.

3. Ovdje se pokušalo prekinuti niti spomena, ali su mnogi pazili da se one ne izgube, a onda ste ih vi ponovno povezali. Povezati spomen-niti znači vratiti lica, osobne povijesti, dostojanstvo ljudi koji su izgledali zauvijek ugušeni spiralom nasilja prošlosti, zaboravljući da se, s divljenjem, u svakome vremenu može otkriti procvat ljudskosti i u najvećim neprilikama i stradanjima. S tim se nježnim spomen-nitima možemo i danas povezati, osobito u okolnostima u kojima iznova moramo učiti pojmove kao što su: sloboda, odgovornost, žrtva, ljubav, milosrđe.

4. Dragi prijatelji, mogao se dobiti dojam da naš glas čistoće molitava i nakana proteklih godina nije bio dovoljno jak i

da odgovorni nisu upoznati s onim što se ovdje dogodilo i što se još uvijek događa. Međutim, nakon što nam je uskraćeno korištenje razglosa, što se može zaključiti, osim da smo preglasni i da smetamo? U raspravama o ovim grobovima moglo se čuti i da je sramota to što želimo ostvariti, da je i samo ovo polje sramotno. Zvuči kao uvrjeda (vjerojatno je takvim duhom sročena), ali – čitano drukčije – ovo je uistinu ‘polje hrvatske sramote’, odnosno polje sramote hrvatskih zagrebačkih gradskih i državnih vlasti koje se ideološki obračunavaju i s mrtvima. Imaju sva potrebna sredstva da vrate ljudskost, ali to

ne žele učiniti. Time je sve rečeno. Dok je ovako, ovo je rana ‘Mirogoja’ i Zagreba; ovo je rana Hrvatske, ovo je rana na našoj budućnosti.

5. Braćo i sestre, nema dvojbe: grobni krizevi i nišani već su ovdje; zahvaljujući svima vama, a poglavito vama, cijenjeni članovi žrtvoslovnih udruga, podignuti su od najčvršćega materijala – od ljubavi koja se spominje. U više sam prigoda naglasio da je u kajkavskome govoru ostao sačuvan glagol i imenica: ‘spominati se’, ‘spomenek’, koji znače: ‘razgovarati’, ‘razgovor’. Predivna je ta hrvatska jezična osobitost, jer za nas spomenik nije nejasan ostatak prošlosti, nego živi razgovor, susret, duhovno sjedinjenje, osluškivanje i komuniciranje života koji premošćuju vrijeme. Grobovi ma se ne može nametnuti šutnja sve dok ima ljudi koji se spominju. Upravo zbog toga znamo da će i krizevi i nišani biti isklesani, oblikovani u nekome, očima vidljivijem, dodiru opipljivijem materijalu. Ali, ta su znamenja već ovdje! A oni koji ih još ne vide, morat će izoštiti pogled duše i u sebi se obračunati sa sramotom koju nameću svojim zlosiljem.

6. Niti jedno djelo koje je tražilo dobro i koje je čovjek započeo moleći Božju pomoć nije ostalo bez plodova dobra. To možemo potvrditi iskustvima u svojim osobnim životima, ali i u povijesti hrvatskoga naroda. Sva postignuća, sve pobjede rođene su iz ponizne ustrajnosti i ustrajne poniznosti. Tako će biti i s ovim djelom. Na ljudima je izbor hoće li biti dionici toga dobra ili promicatelji sramote. I, na kraju: Ne želimo da naš govor prekrije plodonosnu šutnju ovo ga mjeseta koja nije samo tišina. „Tišina ponekad označuje šutnju, ali šutnja je uvijek slušanje... Šutnja nije bijeg nego naša sabranost u otvorenom Božjem prostoru.“ (M. Delbrēl) To smo došli podijeliti jedni s drugima i biti ojačani u dobru.

Biskup Ivan Šaško nad preoranim grobljem hrvatskih vojnika

KRIŽNI PUT „STOPAMA POBIJENIH“ NA MACLJU: NEBO JE PONOVNO PROPLAKALO NAD MUČENICIMA

Usubotu 25. ožujka, uoči Gluhe nedjelje, tradicionalno je održana pobožnost križnog puta „Stopama pobijenih“, od željezničke postaje Đurmanec do crkve Muke Isusove u Maclju, u duljini od desetak kilometara.

Ova pobožnost održava se već 18 godina u organizaciji župe Đur-

manec i Udruge Macelj 1945. koja uobičajeno poziva na sudjelovanje sve domoljubne udruge i pojedince. Tako se ove godine uz hodočasnike iz Zagreba na križnom putu pridružilo i tridesetak članova Udruge Hrvatski domobran iz Dubrovnika i Omiša, koji su prevalili dug put do Đurmanca da bi sudjelovali u molitvama za duše maceljskih žrtava brutalno pobijenih poslije Drugog svjetskog rata.

S obzirom na vremenske prilike, ipak se je okupio poveći broj hodočasnika. Križni put „Stopama pobijenih“ predvodio je župnik fra Vlado Mustač uz sudjelovanje patera Božidarja Nagya, isusovca pristiglog iz Zagreba. Uobičajeno su se čitale molitve Križnog puta franjevca Bonaventure Dude, koji je namjenski napisao za trajni spomen maceljskim žrtvama i žrtvama hrvatskog križnog puta.

Na Križnom putu sudjelovao je veći broj članova Udruge Macelj 1945. obilje-

Tekst i fotografije:
Damir BOROVČAK

ženi oznakama i barjakom Udruge Macelj 1945. te predvođeni novim predsjednikom udruge Vjekoslavom Jaklinom iz Varaždina.

Misnici pater Božidar Nagy i fra Vlado Mustač

Vjernici na misi za pobijene

Početak pobožnosti započeo je kod Željezničke postaje Đurmanec gdje su u svibnju i lipnju 1945. maceljski mučenici,

nakon završetka Drugog svjetskog rata, odvođeni prema Maceljskoj gori. Zarobljenici su vezani žicom, izgladnjeli i izmoreni, na raznim dijelovima maceljskih šuma bez ikakva suda brutalno su od jugoslavenskih komunističkih zločinaca pobijeni i bacani u brojne jame.

Tek manji broj tih jama je do današnjih dana otkriven i otkopan, te su zemni ostaci 1.247 do sada pronađenih žrtava pokopani u zajedničkoj grobnici uz Crkvu Muke Isusove na Maclju. Među njima se nalaze i ostaci 21 svećenika i bogoslova, čija su imena vidljiva na grobnici u Maclju pored Crkve Muke Isusove. Prema tim ostacima, Macelj je najveće i najsvetiјe žrtvoslovno mjesto nevinim žrtvama zločinačkoga jugoslavenskog komunizma u Republici Hrvatskoj, ali i na svim područjima gdje žive Hrvati.

Po završetku Križnog puta služena je sveta misa zadušnica u Crkvi Muke Isusove na Maclju, koja je bila premašila za sve hodočasnike. Misu je predvodio p. Nagy uz sudjelovanje domaćeg župnika fra Vlade Mustača. Tijekom sva četiri sata hoda tijekom Križnog puta

kiša je obilno zalijevala hodočasnike: nebo je ponovno proplakalo nad mučenicima, a vrijeme se simbolički smirilo tek po završetku svete mise.

NAŠ NUTARNJI SVIJET (56)

ZNANCI, OKO NAS

Kad razmišljamo o vezama s ljudima, prvo mislimo na članove obitelji i na prijatelje. No u našoj društvenoj mreži su i brojni znanci, ljudi koje viđamo rijetko i usput, s kojima nismo emocionalno bliški, pa čak ne znamo ni njihove telefonske brojeve: poštari koji nam nosi pisma, prodavačica kod koje kupujemo na tržnici, susjed s kraja ulice.

S članovima obitelji i prijateljima smo u čvrstim vezama, oni čine naš prvi društveni krug. S ostalima smo u poznaničkim, *labavim* vezama (engl.: weak ties), i oni pripadaju drugome krugu. Ljudi iz drugoga kruga susrećemo usput, s njima izmijenimo koju rečenicu, ili možda tek koju riječ. Ipak, i poznanički odnosi su važni, neopravданo ih je podcenjivati. Pridonose osjećaju ukorijenjenosti i sigurnosti. Naši dani bi bez njih bili prazniji.

Usputna komunikacija čini nam dobro, pa i sitni razgovori, pa i o oni o vremenu, hoće li sutra biti sunčano ili će padati kiša. Čak je i istraživano, i potvrđeno: zaposlenici velikih tvrtki osjećaju se bolje imaju li tijekom radnog vremena priliku za kratke susrete s drugim zaposlenicima, pa i s onima koje slabo poznaju. Ali, usputna komunikacija ima, moglo bi se reći, čak i šire značenje. Nešto primamo, i nešto dajemo, razgovor nastojimo što ljepše oblikovati, i nastojimo biti autentični, i na taj način doživljavamo kako u svijet unosimo dodatnu harmoničnost, pa mankar i u malim količinama.

Znaci su važan izvor informacija i iskustava, i izvor su novih perspektiva. Dolaze iz najrazličitijih krugova, i to krugova potpuno drugačijima negoli je naš. U pojedinim slučajevima zbog toga budu čak i pomagači. Roditelji koji čekaju djecu pred školom mogu od drugih roditelja dozнати o

Piše:

Maja RUNJE

novoj ponudi slobodnih aktivnosti, ili čuti konstruktivan prijedlog o tome kako riješiti ovu ili onu školsku teškoću. U usputnom razgovoru sa ženom s kojom smo jednom davno skupa radili možemo saznati za slobodan stan kakav baš tražimo.

Veze sa znancima mogu, istina, ponekad donijeti i neugodnosti, jednako kako ih mogu donijeti i pojedine obiteljske i prijateljske veze. Komunikacija u susjedstvu neugodno zapne zbog koje banalnosti, mehaničar pri svakom susretu ispri povijeda cijelu svoju biografiju. Dobra

okolnost je u tome što poznaničke veze imaju nisku obvezatnost i moguće ih je ograničiti, pa čak lako i prekinuti. Isto vremeno, treba imati na umu da nije opravданo očekivati da nam znanci budu potpora u teškoćama, i to upravo zato što je u poznaničkim vezama obvezatnosti malo. Grijesiš tko zapašta obiteljske i prijateljske veze i oslanja se na znance.

Ali znaci, rekli smo, jesu važni. Često su vrata za novo i neočekivano. Mogu biti i inspirativni, pa i zapaliti u nama iskru!

Evo o nedavnim susretima, koji jesu potaknuli na razmišljanje:

Ani (50 ?), prodavačica u obližnjoj prodavaonici, izbjeglica iz Ukrajine, u kratkom razgovoru o slobodnoj nedjelji, i želi da nedjeljom ide u crkvu: „Da, da, znam o vjeri.¹ Jedna moja baka, baka Maša, vodila me kao malu u Odesi redovito u crkvu, i učila me moliti. Druga baka je bila komunist. Ali ja sam voljela obje svoje bake. Baku Mašu malo više.“

N. (70?), na obližnjem malom autobusnom stajalištu: „Ne, nisam odavde. Doselili smo se žena i ja iz Osijeka. U Osijeku me ubijala ambrozija. Djeca i unuci vole doći. Najstarija kći je u Osijeku, fizioterapeutkinja je, ima četvero djece. Srednja je isto u Osijeku, stomatologinja, ona ima šest kćeri. Najmlađa, Maja,

je u Zagrebu, prošlu godinu je doktorirala iz muzikologije. Ona nije u braku. Ali ima momka.“

Marija P. (80), dolazi po plastične boce, rodom iz sela Nadina u Ravnim Kotarima, s niskom obiteljskom mirovinom, sada u malom gradskom stanu: „Bilo je veliko siromaštvo. Mi smo okruženi. Sve oni oko nas. One godine kad sam se ja rodila, zapalili su sve kuće Vrsaljko. Nama su odveli blago, iz kuće su uzeli sve, i biljce, i iglu. Išla sam tri

godine u školu. S četrnaest sam kopala u Poljoprivrednoj zadruzi u Vrani. Kad sam se udavala, nisam znala što je lijevo i što je desno,² stvarno nisam znala. I krivo sam se udala. Samo mi je zbog toga sada žao. Žene danas idu u školu, a mogu i pitati koga za savjet. I ako se krivo udaju, same su krive. Ja nisam kriva što sam se krivo udala, nisam ništa znala.“

1 Navod, ovaj i sljedeći, prema sjećanju, jezično standardizirani, iskaz kazivačice strankinje i doradivan.

2 U govoru: *što je livo, što je desno...*

Crtež: Stipan Runje

O OSTVARENJU PROGRAMA HRVATSKOG DRUŠTVA POLITIČKIH ZATVORENIKA

Prije sedam godina, 2016., Hrvatsko društvo političkih zatvorenika donijelo je odluku o ostvarenju dvaju svojih temeljnih programa: izgradnji Memorijalnog centra hrvatskih političkih zatvorenika te izradi *Leksikona hrvatskih političkih zatvorenika 1945.-1990.*

Za izradu *Leksikona* – koja je planirana još ranije, pa je u društvenom časopisu, počevši od br. 120 iz ožujka 2002. sve do br. 178 iz siječnja 2007. u više od 40 nastavaka pod naslovom „Prilozi za biografski leksikon hrvatskih političkih uzničnika“ objavljeno više od tri i pol tisuće imena s osnovnim podatcima – osnovana je radna skupina na čelu s dr. Andrejom Mijatovićem. Njezini su ostali članovi Tomislav Majić, Marijan Čuvalo, Fabijan Dumančić i Petar Mamić.

Da bi mogao ostvariti taj program, HDPZ je zatražio od Ministarstva pravosuđa – Uprave za zatvorski sustav i probacije nesmetano snimanje i korištenje arhivskoga gradiva iz ondašnjih kaznionica na području Republike Hrvatske. Po dobivenoj suglasnosti i odobrenju Ministarstva pravosuđa pristupilo se snimanju dosjea političkih zatvorenika iz kaznionice Stara Gradiška. Gradivo te kaznionice smješteno je u Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu. Presnimljeno gradivo se obrađuje, radi se o nekoliko tisuća dosjea.

Potom je snimano arhivsko gradivo iz kaznionice Goli otok. Presnimljeno je

Piše:

Petar MAMIĆ

177 dosjea političkih zatvorenika. Snimanje arhivskog gradiva iz Stare Gradiške i Golog otoka završeno je do veljače 2018. godine. Većinu gradiva pregledali su i presimili Fabijan Dumančić i Petar Mamić.

Tijekom 2018. i 2019. godine, u Hrvatskom arhivu grada Zagreba presnimljeni

su „kazneni listovi“ Gradskoga narodnog odbora – Odjela za unutarnje poslove te Obavijesti Narodnog odbora grada Zagreba, Odjela za narodnu imovinu.

Obavijesti su priopćenja o presudama Vojnog suda Komande grada Zagreba, dostavljana Zemaljskoj upravi narodnih dobara, radi konfiskacije imovine osuđenih osoba 1945.-1946. godine. Kazneni listovi su kartoteka osuđenih osoba po vojnim sudovima u Zagrebu, nastali poslije 8. svibnja 1945., manjim dijelom

GLASILO HRVATSKOG DRUŠTVA POLITIČKIH ZATVORENIKA (HDPZ)
ISSN 1331-4688

politički
ZATVORENIK

GODINA XVIII. - LISTOPAD 2008. CIJENA 15 KN BROJ 199

1871. - RAKOVICA - 2008.

Razgovor s mons. dr. Milom Bogovićem, biskupom gospicko-senjskim • Provokatori, crne odore i "rimski pozdrav" • Latinica u službi cirilice • Stradanja Hrvata istočne Like • Dokumenti, sjećanja i svjedočenja

tijekom 1946. godine. Kartoteka sadrži 4257 kaznenih listova osuđenih osoba u gradu Zagrebu, pohranjenih u 7 arhivskih kutija.

Ovo gradivo su pregledali, izdvojili i presnimili članovi radne skupine Fabijan Dumančić i Petar Mamić. Od 4257 kaznenih listova, Fabijan Dumančić i Petar Mamić izdvojili su i popisali 1555 kaznenih listova koji se odnose na strijeljane i obešene osobe u Zagrebu, a HDPZ ih je 2023. objavilo u knjizi *Jugoslavenski komunistički zločin : Strijeljane osobe u Zagrebu 1945.-1946.* Ministarstvo branitelja je potpomoglo izdavanje ove knjige s 10000 kuna.

Tiskano je ukupno 450 komada, a osim obveznih primjeraka koji se po zakonu daju Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici, po jedan primjerak je darovan HAZU-u, Gradskoj knjižnici, Hrvatskomu državnom arhivu, Hrvatskom arhivu grada Zagreba, Kaznionici Lepoglava...

Lepoglavskoj je kaznionici HDPZ 6. rujna 2019. uputio molbu za uvidom u arhivsko gradivo o političkim zatvorenicima. Upravitelj, gospodin Dražen Posavec, pozitivno je odgovorio na zahtjev HPDZ-a. Međutim zbog panpidemije Covida-19 nije se do 21. studenoga 2022. pristupilo snimanju tamošnjega gradiva. Na tome rade Fabijan Dumančić i Petar

Mamić, a do 6. veljače 2023. presnimljeno je 3853 dosjea. Na svim snimljenim dosjeima radi i Marijan Čuvalo koji ih obrađuje te unosi podatke o političkim uznicima i njihovim presudama u odgovarajućem računalnom programu. Do sada je unio podatke za 49.800 političkih uznika.

U odnosu na prvi od spomenutih planiranih pothvata, izgradnju Memorijalnog centra, može se samo spomenuti da je projekt dobro krenuo, ali je promjenom „administracije“ u Zagrebu sve obustavljeno, pa je upitno, hoće li ikad biti realiziran.

MEĐIMURJE 1918.: PREŠUĆENA ULOGA SLAVKA KVATERNIKA (UZ DOKUMENT NA UNUTARNJOJ STRANICI KORICA)

Raspad Austro-Ugarske 1918. na dnevni je red stavio i pitanje sudbine Međimurja, područja za koje su i mađarski nacionalisti nevoljko priznavali da je nastanjen skoro isključivo hrvatskim življem (premda se iz Budimpešte ponekad znalo tvrditi da međimursko stanovništvo jest slavensko, ali nije hrvatsko – slično tomu danas Srbi i šačica hrvatske klateži, napose ona koja ima povlašten pristup Hrvatskoj televiziji poput nekakvog Zvonka Bogdana, za Bunevce priznaju da nisu Srbi, ali nipošto nisu Hrvati).

No, na Međimurje su Mađari polagali tzv. povjesna prava, a nerijetko su računali da im posjed Međimurja osigurava povoljan položaj u cjenkanju oko povlaštenoga, bescarinskog prijevoza roba do neke od sjevernojadranskih hrvatskih luka, osobito do Rijeke za kojom su im trajno rasle zazubice. Vidjet će se to i 1941., kad su Mađari – doduše – odbili Hitlerovu ponudu da preuzmu dominaciju nad cijelom (nekadašnjom banskom) Hrvatskom, dok bi Italiji bilo prepusteno „uređenje“ Dalmacije te Bosne i Hercegovine, ali su u travnju prigrabili i Me-

đimurje, pa onda njime odmah počeli ucjenjivati Hrvatsku koja je istodobno bila pritisnuta talijanskim imperijalizmom s juga, te neizvjesnom situacijom na istoku, gdje je granica bila neuređena, a u raznim se njemačkim glavama počele javljati kojekakve zamisli o „zemunskom trokutu“ kao mogućoj „utvrđi Reicha“, a kombinacije sa srpskim komesariatima (Aćimović) i vladama (Nedić) s razlogom izazivale zebnju u Zagrebu.

Ne ćemo ovdje ulaziti u raspravu o tome: ovaj prostor koristimo samo kako bismo – u povodu letka odnosno plakata iz prosinca 1918. koji objavljujemo na unutarnjoj stranici korica – podsjetili na to da je sve do 1990. bila apsolutno prešućena uloga koju je u oslobođenju Međimurja imao tadašnji potpukovnik Slavko Kvaternik koji je na čelu „jugoslavenske vojske“, zapravo na čelu mršavih snaga Narodnog vijeća SHS u prosincu 1918. zaposlio taj hrvatski kraj. Njegovo se ime u tom kontekstu u doba Jugoslavije nije smjelo ni spomenuti, a i nakon toga ga se u pravilu prešućuje.

Razlog je jasan, baš kao što je jasna Kvaternikova krivica: on je 10. travnja

Slavko Kvaternik

1941. proglašio neovisnu hrvatsku državu. Iz jugoslavenske perspektive samim time je „kvisljing“, pa je bilo i ostalo nezgodno priznati da je „kvisljing“ barem 1918. nastupio kao oslobođitelj. Gledano s hrvatske strane: kvislinci su bili i ostali oni koji su se borili protiv hrvatske države: i 1918. i 1941. i 1991., jer – to je načelo koje ni u kakvim okolnostima ne dopušta iznimke, izgovore ni alibije... (D. S.)

SASTANAK PREDSJEDNIŠTVA INTER-ASSO

Od 4. do 6. prosinca 2022. u Berlinu je održan sastanak predsjedništva Međunarodne udruge nekadašnjih političkih zatvorenika i žrtava komunizma (INTER-ASSO). Predsjedništvo te udruge čini četvero članova: iz Hrvatske, Njemačke, Slovačke i Litve.

Komunizam, jedna od neljudskih ideologija 20. stoljeća – kronološki prva! – ostavio je za sobom od Ukrajine do Kambodže, od baltičkih država do Jadra na milijune mrtvih i mučenih ljudi. Kada se u razdoblju od 1989. do 1991. srušio, ljudi su povjerovali da više ne će biti prepreka na putu do slobode, ljudskih prava i boljeg života, a prije svega su očekivali pravdu za pretrpljenu nepravdu.

Putevi do priznanja i odštete za pretrpljenu nepravdu žrtava i ostvarenje pravde bili su, a i do danas jesu, puno teži nego što je većina stradalnika smatrala mogućim. Stare komunističke veze, preživjele komunističke strukture moći, simpatija za ideologiju koja je navodno imala dobre namjere, stajala je, a stoji i danas na putu legitimnih prava i očekivanja žrtava, jednako kao i ignoriranje, neodlučnost i licemjernost, čak i potpuni izostanak potpore mnogih postkomunističkih vlada.

Piše:

Mirna SUNIĆ-ŽAKMAN

Žrtve komunističkih progona bore se do današnjih dana da njihovo stradanje bude javno priznato i poštovano. Žrtve mnogih nekad komunističkih zemalja povezane su sa stradalnicima koji su imali slične sudbine, osnovali su udruge žrtava u nekadašnjim komunističkim državama. U svom radu mogu se međusobno pomagati i razmjenjivati iskustva.

Krovna udruga tih žrtava je „Međunarodna udruga nekadašnjih žrtava komunizma“ (INTER-ASSO) sa sjedištem u Berlinu. Osnovana je 1991. u Budimpešti. Objedinjuje kao neprofitna organizacija 13 europskih društava žrtava. INTER-ASSO potiče, koordinira i podupire te udruge, između ostalog, u dokumentaciji i obradi komunističkih zločina, u njihovim zahtjevima za pravnom i moralnom rehabilitacijom kao i za odštetom žrtvama komunizma. Svake druge godine organizira se međunarodni kongres, razmjenjuju se iskustva, donose rezolucije i dogovara se budući rad.

Udruge žrtava koje su članice INTER-ASSO-a potječu iz sljedećih država:

Albanije, Bosne i Hercegovine, SR Njemačke, Estonije, Hrvatske, Letonije, Litve, Moldavije, Rumunjske, Slovačke, Slovenije, Češke i Mađarske.

Otvaranju skupa u prosincu 2022. uz pozdravni se govor obratila dr. Anna Kaminsky, članica predsjedništva Savezne zaklade za istraživanje SED-dikture (SED, Sozialistische Einheitspartei, marksističko-lenjinistička je partija DDR-a). I ona je naglasila da su tragovi komunizma u svim postkomunističkim zemljama vrlo jaki. U mnogim zemljama su na vlasti djeca nekadašnjih moćnika. Žrtve komunizma teško se probijaju u medije i javnost. Odlučeno je da sljedeći pripremni skup bude u Vilniusu (Litva) 23. kolovoza 2023. godine.

Skup je upoznat i s projektima Hrvatskog društva političkih zatvorenika (HDPZ), a to su u prvom redu: 1. Muzej sjećanja na žrtve totalitarnih režima (projekt započet 2017., a izostala je potpora lokalnih i nacionalnih ustanova), 2. leksikon političkih zatvorenika, te 3. digitalna biblioteka. Također je skup obaviješten kako je HDPZ morao iseliti iz svojih dosadašnjih prostorija zbog nemogućnosti snošenja povišenih režijskih troškova.

Sudionici sjednice predsjedništva INTER-ASSO-a iz prosinca 2022.

HRVATSKE TARANTULE

Pod naslovom "Noćni zapis - ugriz tarantula", autorica, prim. mr. sc. Tereza Salajpal, na stranicama 6 i 7 *Političkog zatvorenika* br. 293 prikazala je knjigu Gustawa Herlinga-Grudzińskog *Dnevnik pisan noću*, objavljenu 2000. godine u nakladi Disputa iz Zagreba, u kojoj se, na stranicama 340.-342., Marco Aurelio Rivelli predstavlja kao "ugledni povjesničar, specijaliziran za područje bivše Jugoslavije, poglavito Hrvatske".

Kako danas nije 2000., a ni 2015., upućenima je poznato da je 2015. godine u Zagrebu prof. dr. Juraj Batelja, postulator kauze za proglašenje svetim bl. Alojziju Stepincu, objavio knjigu pod imenom *Rivellijeva zavjera laži*, u kojoj su tvrdnje navodno uglednog povjesničara Rivellija dobine primjereni odgovor.

Već sâm naslov Bateljine knjige puno govori. Da li je bih citirao sažetak prof. Zlatka Begonje, jednog od predstavljača Bateljine knjige na zagrebačkom predstavljanju iz listopada 2015., kojemu sam osobno nazičio. Sažetak preuzimam sa stranica Postulature (<http://stepinac.zg-nadbiskupija.hr>):

"Prof. dr. Zlatko Begonja rekao je kako autor tom knjigom u formi razložnoga odgovora pruža čitateljima mogućnost proniknuti u svu dubinu Rivellijevih konstrukcija zabilježenih u knjizi naslova *Nadbiskup genocida - monsinjor Stepinac, Vatikan i ustaška diktatura u Hrvatskoj, 1941.-1945.* tiskanoj 1998. 'Mons. Batelja u uvodnom dijelu knjige, odnosno u podnaslovu 'Projekt ocrnjivanja bl. Alojzija Stepinca po Marku Aureliju Rivelliju' jasno upućuje na svu razinu Rivellijevih dosega', rekao je dr. Begonja.

To je potkrijepio i citatom iz Bateljine knjige: 'Rivellijeva knjiga ne samo da je

Piše:

Ico MARKOTIĆ

htjeva za humanim postupcima prema logorašima."

Falsifikatora, spremnih ocrnjivati hrvatski narod ili Hrvate pojedince u vijek je bilo. Ne treba za to ići u Italiju, ima ih i bliže, u Zagrebu ili Beogradu napretek. Od Viktora Novaka nadalje.

Korisno je znati da se ova protuhrvatska propaganda lako širi, jer ne može se reći da postoji cjelovito vrjednovanje hrvatske povijesti na međunarodnoj razini u zadnjih 100 godina. Razdoblje od 1941. do 1945. obično se stereotipizira kao "zločinačka NDH" nasuprot "antifašističkom partizanskom pokretu". Razdoblje od 1945. do 1990. neki nazivaju "socijalizmom s ljudskim licem", zanemarujući krvavi poratni teror Josipa Broza i OZN-e koji nije trajao kraće od 5 godina.

Jedna od zadnjih žrtava "ljudskog lica" socijalizma bio je Stjepan Đureković, kome su sjekirom ili sličnim alatom državni agenti razbili glavu 1983. u Njemačkoj. Slično kao Šufflayu 1931. godine.

Ivo Pilar 1933. i Hebrang 1948. su počinili samoubojstvo. Hebrang se po komunističkim vlastima objesio o cijev radijatora u zgradu u kojoj nije bilo jednog jedinog radijatora, nego samo - peći na drva. Broj hrvatskih žrtava komunističkoga terora ni danas se ne zna, a stranke nasljednice KPH/SKH i nakon 1990. godine ustrajno ukidaju, usporavaju ili na sve moguće načine ometaju rad povjerenstava za otkrivanje i dostoјno pokapanje kosti žrtava komunističkih zločina.

Tarantule očito nisu endemske Italiji, ima ih i u Hrvatskoj. Grizu nas. Tarantule. Od 1918. do danas. Danas su najo-pasnije.

NOĆNI ZAPIS – UGRIZ TARANTULE

Suđjet je surađeno božanski i štota blagoslovljiva sve, ako životu temu i onda kada bismo trebali isjeti. No, ako istinu na mjestu ili vremenu kada bismo trebali govoriti, (...) je mala istinja postigle slavofra.

Elizabeth Hatch

Uranjan noćnim satima držim u ruci podjeblju knjigu, sa silikon kermi lik podjeblja na Kreštu i, negdje u meni – promatraju na daljinu i, brodi nejasno predočujući i ugri, hoće li biti Krešte po stilu i duhu, jer nekako prijedaju istom vremenu, načinom i svjetlostu. Sačinje, pak, da je autor poljski asimilirani Židov (Herling-Grudziński), počreće me, da se združi privatan čitatelj, temeljeći svoju očekivanja na očevoj posuci: *Kak Židov morao biti, miši ti ne smje biti toliko... čudi život se morao vučuti*. Jaku očekiv riječi u mom duhu praktično je misao: Židov su knjizi mogli, sigurno čuo nešto naručiti i doći do nekih spoznaja?

Uronila sam udžbo u stranicu *Noćnog dnevnika*, još svježeg una, posene zanimljivim zapismom o autora dragim umjetnicima, njihovim umjetničkim djelima te pratećim narativom njihova života. Bilo je tu nječima oslikanih katedrala, crkava i starih građevina talijanskog juga, popravnica klobucarstva, potom pod književnim djelima autora pročekarskih vitezova (Krtić, Dostojevski, Popper i dr.) izraženoga proljeća stoljeća koje smo proživjeli i još ujek živimo.

Svi mi je to govorilo o autorovo bogatu životnom iskuštu, obrazovanju znanjem svih vrsta, zadivljujućoj erudiciji, kako to dolješi svestranu književniku-inoslicniku, poštovanju i u političkim pitanjima – u koje se sama slabo razumejemo.

Uočavam nekoliko uspravnih ovista na drugu stranu, povezanih s madarskom revolucijom 1956., te četkicom revolucijom 1968., Dubcekom. Ovni me ostavljaju s utipom i osećajem o autorovu vidjenju Titoa lika i djela, jer ne porazjem neči

put, Zagreb 2000., str. 340., 341.-342.), ugriza me tarantula, od čijeg se ugriza nisam operavša. Doslovce navedenim autorom zapisu u *Noćnom dnevniku* – mjesto na kojem me ugriza tarantula:

„Ali iskreno, ako se tako gorljivo, tako ustrajno brani ljudski život, kako se onda

prepuna netočnosti i krivih zaključaka, nego je prepuna kleveta i krivotvorina“. Predstavljač je rekao kako je nadbiskup Stepinac nadasve kao čovjek vjere istaknuo zagovaranje prava svakoga na život dostojan čovjeka, s čime je po nauku Katoličke Crkve bez zadrške osuđivao svaku nepravdu i nasilje, a posebice ono izazvano klasnim, rasnim ili narodnosnim teorijama. 'U svjetlu uvažavanja povijesnih činjenica mons. Batelja u knjizi predstavlja ogroman broj dokumentacijskog gradiva koje nam vjerodostojno svjedoči o postupanju nadbiskupa Stepinca s pozicije dostojnog zastupnika evanđelja ljubavi i to u svrhu zaštite srpskoga i romskoga naroda. Jednako tako tu je zabilježeno i njegovo nastojanje za pružanjem pomoći zatočenima u logorima, što se u prvom redu odnosilo na upućivanje glasnih za-

HRVATSKI DRŽAVNI SABOR 1942.: SPOMENICA SKUPINE ZASTUPNIKA IZ STUDENOGA

(U POVODU 80. OBLJETNICE) (II.)

Hrvatski državni sabor iz 1942., baš kao i podrugljive ocjene koje mu je upućivala jugoslavenska historiografija (Ferdo Čulinović, Bogdan Krizman, Hrvoje Matković, Nada Kisić Kolanović i dr.), a koju mu nerijetko upućuje i poslijejugoslavenska („hrvatska“ i nehrvatska) – dokumentirajući tako vlastita ograničenja, a neobično često i vlastito neznanje te nepoznavanje elementarnih ustavnopravnih pojmoveva – ne mogu se shvatiti izvan

Piše:

Dr. sc. Tomislav JONJIĆ

Povijest hrvatskih srednjovjekovnih narodnih, potom plemićkih skupština duga je i složena, dodatno zamršena stvaranjem hrvatsko-ugarskoga kraljevstva u XII. stoljeću te prihvaćanjem Habsburga u prvoj polovici XVI. stoljeća. Uslijed ulaska hrvatskih zemalja u nove državnopravne okvire, predstavnici hrvatskog plemstva sudjelovali su i u zajedničkim saborima.

hod na Mađarsku i rasplet revolucionarne krize – a njegovi su odbori postojali sve do 7. travnja 1850., kad su dokinuti istodobno s raspustanjem Sabora.²

Slom apsolutizma doveo je do obnove političkog života u cijeloj Habsburškoj Monarhiji. Listopadskom diplomom iz 1860. bilo je predviđeno osnivanje zemaljskih (pokrajinskih) sabora u zemljama Habsburške Monarhije, pa je nakon Veljačkog patentata 1861. počelo njihovo sazivanje. Tako su i u većini hrvatskih zemalja – u nekim od njih bez izravna naslona na stoljetnu hrvatsku tradiciju saborovanja – 1861. sazvani pokrajinski odnosno zemaljski sabori. Bila su to specifična predstavnička tijela, sastavljena od virilnih članova i zastupnika izabranih na temelju vrlo skučenoga izbornog prava. Zato je i njihov predstavnički značaj bio ograničen, baš kao su vrlo skučena bila njihova zakonodavna ovlaštenja.

Najvažniji od njih i jedini s dugom, upravo višestoljetnom tradicijom, bio je, dakako, spomenuti sabor banske Hrvatske – formalno Sabor kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, koji je najčešće nazivan jednostavno Hrvatskim saborom odnosno Hrvatskim državnim saborom. U novim je okolnostima on – na temelju bitno izmijenjenoga izbornog reda – sazvan na prvo zasjedanje 15. travnja 1861. godine.³ U idućim će desetljećima njegov sastav biti biran na temelju izbornih pravila koja su se tijekom vremena mijenjala, a Sabor koji je uvijek biran na temelju vrlo ograničenoga izbornog

vremena i mimo konteksta hrvatske saborske tradicije.

Do sazivanja tog Sabora i njegova djelovanja, kao što je općepoznato, došlo je u iznimnim prilikama – u jeku dotad najvećega svjetskog sukoba koji se je rubno odvijao i na području hrvatskih zemalja, u kojima je poprimio još i značajke hrvatsko-srpskoga, ali i unutarnjega, hrvatskoga građanskog rata – no i to sazivanje i saborsko djelovanje neizbjježno se naslanjaju na postojanje i djelovanje tzv. pokrajinskih sabora u drugoj polovici 19. i početkom 20. stoljeća, uspomena kojih je 1941./42. bila još itekako živa.

Ipak, u revolucionarnoj 1848. došlo je do sazivanja prvoga građanskog Sabora kao „opće skupštine slavnih staleža i redova kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije“!¹ On je zasjedao kratko, tijekom ljeta – uskoro je, naime, uslijedio Jelačićev po-

1 Opš. Ivo PERIĆ, *Hrvatski državni sabor 1848.-2000. Prvi svezak: 1848.-1867.*, Zagreb, 2000., Nikša STANČIĆ, „Hrvatski ‘déržavni’ sabor 1848: na razmeđu epoha i sukobljenih legaliteta“, u: *Hrvatski državni sabor 1848.* Svezak 1. Priredili Iskra Iveljić i dr., Zagreb, 2001., 29.-63.

2 N. STANČIĆ, „Hrvatski ‘déržavni’ sabor 1848“, 63.

3 Opš. I. PERIĆ, *Hrvatski državni sabor*, I., 214.-222. i d. Usp. *Spisi saborski Sabora kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije od god. 1861.* Uredili i izdali Dragojlo Kušan i Mirko Šuhaj, Zagreb, 1862.

prava te uz manje ili veće izborne zloupotrebe (zbog čega ga se nikad ne može smatrati demokratskim), s povremenim će prekidima biti održavan sve do konca listopada 1918. godine.

U istom je kontekstu te 1861. utemeljen i Dalmatinski sabor, čije je prvo zasjedanje održano početkom travnja u Zadru. I taj je sabor formalno postojao sve do 1918., premda je posljednja njegova sjednica održana 24. veljače 1912. godine.⁴ Budući da je markgrofovija Istra smatrana posebnom pokrajinom, 1861. je osnovan i Istarski sabor. On je prvotno zasjedao u Poreču, a od 1898. u Puli i Kopru, gdje je 18. listopada 1910. zbog fizičkih sukoba prekinuta njegova posljednja sjednica. Saborsko zasjedanje Istarskog sabora je odgođeno, ali se taj sabor više nikad nije sastao, budući da je u travnju 1916. carskim patentom ukinuta pokrajinska autonomija, a s njom i sabor.⁵

Bosansko-hercegovački zemaljski sabor sazvan je nepune dvije godine nakon aneksije (1908.) kojom su te dvije pokrajine postale sastavnim dijelovima Austro-Ugarske. Prije toga to nije bilo ni moguće, budući da su Bosna i Hercegovina do aneksije bile formalno pod osmanskim suverenitetom, pa ni njihovi domaći žitelji nisu bili državljanji, nego tek tzv. državni pripadnici Monarhije.⁶ Izbori za taj sabor održani su u proljeće 1910., pa je prvo saborsko zasjedanje započelo 15. lipnja te godine.⁷ No, nakon izbijanja Prvoga svjetskog rata, car i kralj Franjo Josip I. je patentom od 6. veljače 1915. dao

Hrvatski sabor 1918. godine

pristanak na njegovo raspuštanje, ali je formalna odluka u tom smislu, datirana 9. listopada, objavljena u *Sarajevskom listu* tek 18. listopada 1915. godine.⁸

Posljednji predratni izbori za Hrvatski sabor (Sabor kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije) održani su 16. prosinca 1913., a na njima je nadmoćnu pobjedu odnijela Hrvatsko-srpska koalicija koja je dobila 48 od 88 mandata.⁹ Taj se je Sabor sastao 27. prosinca 1913. godine. Nakon sarajevskog atentata njegovo je zasjedanje prekinuto 13. srpnja 1914., a nastavljeno je 14. lipnja 1915., u nazočnosti po dvojice izaslanika Dalmatinskoj i Istarskoga sabora.¹⁰

Svoju posljednju sjednicu Sabor je održao 29. listopada 1918., kad je, pod predsjedanjem Bogdana Medakovića, aklamacijom prihvatio „prešni prijedlog S. Pribićevića i drugova“ da se raskida-

ju državnopravne sveze s Kraljevinom Ugarskom i Carevinom Austrijom. Istdobno se, „prema modernom načelu narodnosti, a na temelju narodnog jedinstva Slovenaca, Hrvata i Srba“ proglašava državnopravni provizorij u obliku Države Slovenaca, Hrvata i Srba „na cijelom etnografskom području toga naroda, bez obzira na ma koje teritorijalne i državne granice, u kojima narod Slovenaca, Hrvata i Srba danas živi“.¹¹ Tu važnu državnopravnu odluku pratila je anomalija koju većina suvremenika nije primijetila, a rijetko na nju ukazuje i historiografija.

Naime, pri raskidu državnopravnih sveza s Ugarskom i Austrijom, propustili su, kako Pribićević u svojem „prešnom predlogu“, tako i Sabor u svojoj odluci, svrgnuti dinastiju Habsburga. U stvarnosti se nije radilo o previdu, nego o smisljenu potezu: da se je Sabor tom prigodom upustio u svrgavanje dinastije, neminovno bi izazvao raspravu o državnom uređenju spomenutoga provizorija, pa bi – s obzirom na raspoloženje javnosti – bio zacijelo prisiljen proglašiti republiku, a u

4 Opš. I. PERIĆ, *Dalmatinski sabor 1861-1912 (1918)*, Zadar, 1978.

5 Petar STRČIĆ, „Prilog povijesti Istarskog sabora (1861-1918)“, *Arhivski vjesnik*, 34-35/1991.-1992., Zagreb, 1992., 53.-64.; Neven BUDAK (ur.), *Istarski sabor*, Poreč, 2011.

6 Institut državnih pripadnika bit će na specifičan način obnovljen i u doba Nezavisne Države Hrvatske. Iako tijekom njezina postojanja nije donesen zakon o državljanstvu – premda su pripreme bile daleko odmaknule – drugi su propisi, bez izričitih i posve jasnih definicija, razlikovali državljane od državnih pripadnika.

7 *Stenografski izvještaji o sjednicama bosansko-hercegovačkog sabora god. 1910., I. zasjedanje, svezak I, od I. do zaključno XXIV. sjednice*, Sarajevo, 1910.

8 Hamdija KAPIDIĆ, *Bosna i Hercegovina u vrijeme austro-ugarske vladavine*, 204.-205.; Tomislav JONJIĆ, *Ivo Pilar - pisac političar, ideolog (1898.-1918.)*, Zagreb, 2020., 441.-443.

9 B. KRIZMAN, *Hrvatska u Prvom svjetskom ratu. Hrvatsko-srpski politički odnosi*, Zagreb, 1989., 27.

10 Franjo TUĐMAN, *Hrvatska u monarhističkoj Jugoslaviji 1918.-1941. Knjiga I: 1918.-1928.*, Zagreb, 1993., 155. Opš. I. PERIĆ, *Hrvatski državni sabor 1848.-2000. Drugi svezak: 1868.-1918.*, Zagreb, 2000., 392.-397. i.d.

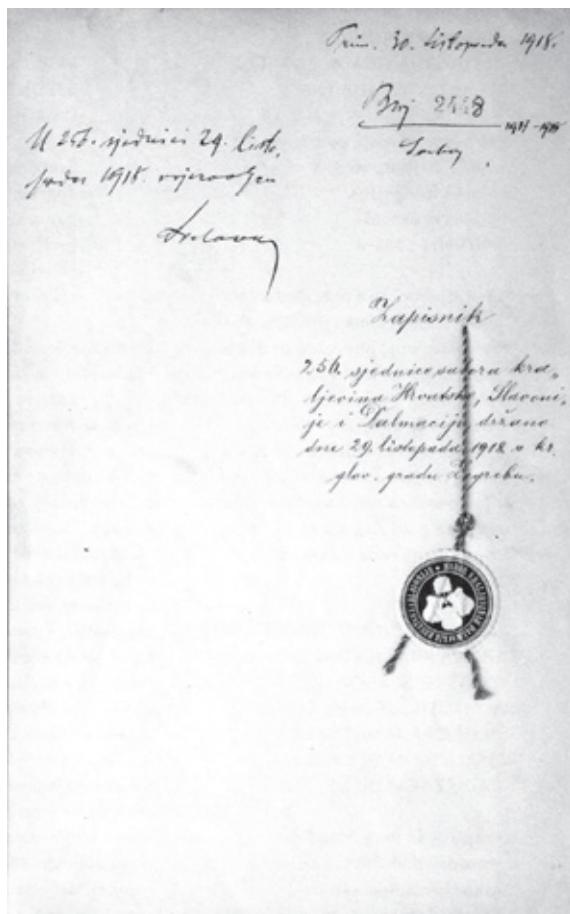
11 *Stenografski zapisnici Sabora kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije. Petogodište 1913.-1918., sv. VI., godina 1917 i 1918.*, Zagreb, 1918., 1467.-1479. Zapisnik saborske sjednice v. i u: Ferdo ŠIŠIĆ, *Dokumenti o postanku Kraljevine Srbia, Hrvata i Slovenaca 1914.-1919.*, Zagreb, 1920., 191.-210.

svakom bi slučaju time bila otežana provedba srpsko-jugoslavenskih planova o ujedinjenju južnoslavenskih zemalja Austro-Ugarske s Kraljevinom Srbijom (i Kraljevnom Crnom Gorom) u jedinstvenu jugoslavensku državu pod žezlom Karađorđevića.¹²

Donijevši te odluke, Hrvatski se sabor, međutim, 29. listopada 1918. nije raspustio, nego je – prihvativši „prešni predlog zastupnika Dra [Ante] Pavelića [zubara, T. J.]“ – na Narodno vijeće SHS (NV SHS) prenio „vrhovnu vlast“.¹³ Ta je odluka bila i pravno i politički problematična.

Narodno vijeće je bilo uže od Sabora: plenum NV-a imao je svega 80 članova, od čega je 28 bilo iz banske Hrvatske i Rijeke, 7 iz Dalmacije, 3 iz Istre, 18 iz BiH, 10 iz Baranje, Bačke i Banata te 14 iz slovenskih zemalja. Središnji pak odbor NV-a, koji je stvarno djelovao u ime cijelog Narodnog vijeća, imao je 30 članova.¹⁴ A tu sudbonosnu sjednicu Hrvatskoga sabora od 29. listopada 1918. saborski je podpredsjednik Pero Magdić zaključio najavom da će iduća biti održana „u vrieme, kad to potrebe uzištu“.¹⁵ Tako je započela posljednja faza stvaranja jugoslavenske države.

Daljnji je razvitak zaobilazio Hrvatski sabor koji se više nije ni sastajao. U međuvremenu je sve odluke donosilo NV SHS. U njegovu je krilu donezen i zaključak da se izabere poseban odbor koji ima provesti daljnje tehničke korake s ciljem ujedinjenja. Takav odbor, sastavljen od 28 budućih izaslanika („deputacija“), izabran je 24. studenoga 1918. godine. No, kako su Pribićević i drugovi – svjesni

Zapisnik sudbonosne sjednice od 29. listopada 1918.

da u običnome puku ne bi bilo potpore za stvaranje jugoslavenske države – strahovali da bi u posljednji tren sve moglo krenuti po zlu, dio članova deputacije prevaren je oko vremena odlaska u Beograd,¹⁶ pa dio zastupnika tamo uopće ne će krenuti. Među takvima je bio, primjerice, i predsjednik Hrvatske pučke seljačke stranke Stjepan Radić, oko čijeg izostanka iz deputacije do danas postoje različita tumačenja.

No, još gore od toga, krnja deputacija pod vodstvom zubara Pavelića prekršila je obvezujući Naputak dobiven od Središnjeg odbora NV-a SHS, unaprijed pristav-

ši na monarhističko uređenje nove države i odustavši na svoju ruku od naloga prema kojemu tek Ustavotvorna skupština ima odrediti, među ostalim, „konačnu organizaciju nove države“ te „državnu formu (monarhija ili republika), unutrašnje državno ustrojstvo i osnovna prava državljana.“¹⁷ Umjesto toga, deputacija je bez ikakva okljevanja popustila pod pritiskom kako svojih srpskih i jugounitarističkih članova, tako i pod pritiskom svojih beogradskih domaćina, te na svoju ruku pristala na monarhijsko uređenje, pa je regent Aleksandar Karadžorđević 1. prosinca 1918. proglašio jedinstveno Kraljevstvo Srba, Hrvata i Slovenaca.

Hrvatski sabor ne će dobiti prigodu da se očituje ni o djelatnosti NV-a SHS niti o državnopravnim implikacijama samovlasnog postupanja njegove deputacije u Beogradu. Za razliku od njega, srpskoj će Narodnoj skupštini biti dana mogućnost da na svojoj 98. redovitoj sjednici, održanoj 29. (16.) prosinca 1918. primi na znanje i aklamacijom pozdravi nastanak nove države.¹⁸ No, i s gledišta srpskoga ustavnog prava prvoprosinački je čin bio oktroj, jer je, prema Ustavu Kraljevine Srbije iz 1903. godine, o odluci te vrste mogla odlučiti samo Velika narodna Skupština.¹⁹ Takve

17 Tekst Naputka v. u: F. ŠIŠIĆ, *Dokumenti o postanku*, 275.-276.; M. ŠTAMBUK-ŠKALIĆ - Z. MATIJEVIĆ, *Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba u Zagrebu 1918-1919. Izabrani dokumenti*, Zagreb, 2008., 115.

18 F. ŠIŠIĆ, *Dokumenti o postanku*, 293.-298.

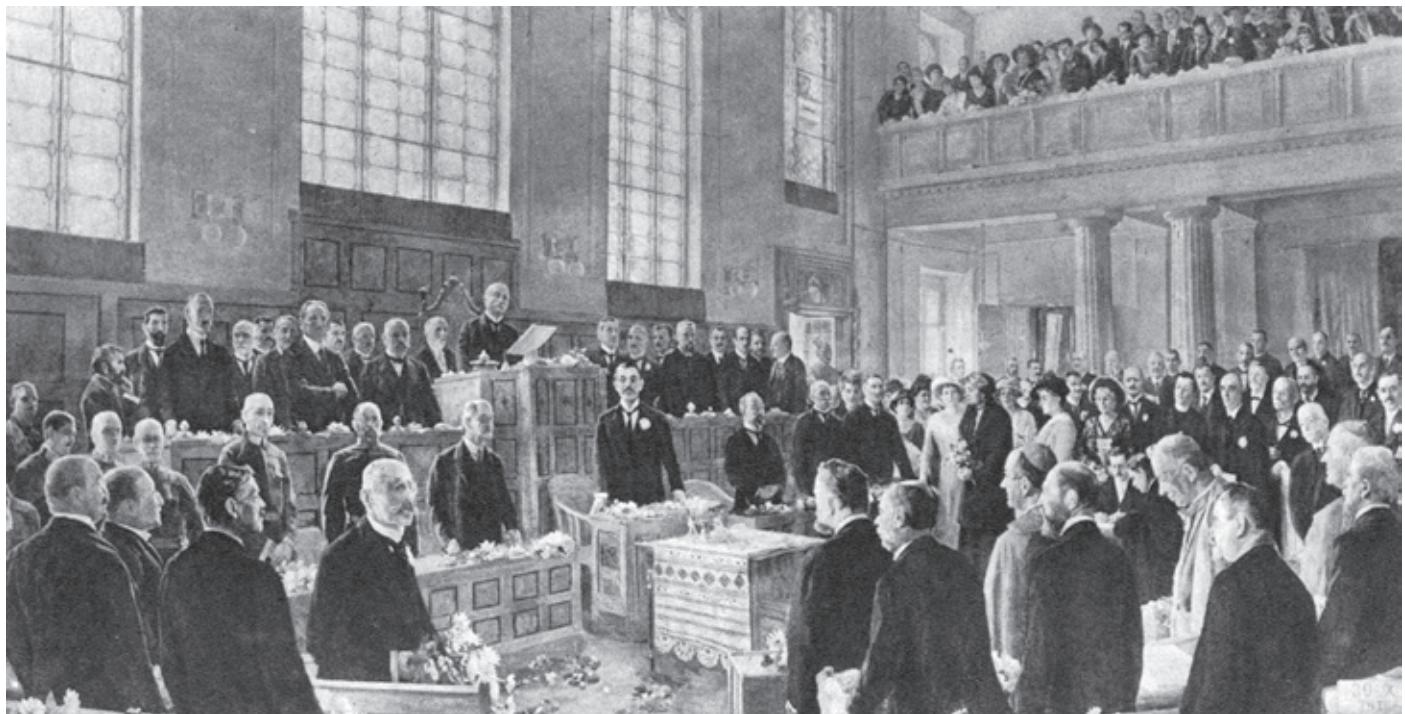
19 U svome jugoslavenskom zanosu – koji ga je iz borbenog ljetićevo lako preobrazio u militantnoga jugoslavenskog boljševika – F. ČULINOVIĆ, *Državnopravni razvijetak Jugoslavije*, Zagreb, 1981., 123.-124. pokušat će naći pravno opravdanje za čin koji i sâm naziva „iznimkom od pravila“, tvrdeći kako je 1. XII. 1918. pravno prestatla postojati Kraljevina Srbija pa su samim time pravno prestali postojati i njezini organi poput Narodne skupštine. Usp. Slobodan JOVANOVIĆ, „Kraljevina SHS“: u: *Političke i pravne rasprave, Knjiga druga*. Beograd, 1932., 285.-430.; Ljubomirka KRKLJUŠ, „Pravna priroda dokumenta od 1. decembra 1918. godine o stvaranju Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca“, *Zbornik Matice srpske za istoriju*, br. 69-70, Novi

12 Ante PAVELIĆ, *Doživljaji*. Drugo izdanje, Naklada Starčević, Zagreb, 1996., 441.-443.

13 Tekst tog odbora v. u: „Proglašenje jedinstvene države S.H.S.“, *Hrvatska. Glavno glasilo Stranke prava za sve hrvatske zemlje*, br. 2200, 25. XI. 1918., 1. Opš. F. ŠIŠIĆ, *Dokumenti o postanku*, 278.-280.; Z. MATIJEVIĆ, „Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba u Zagrebu. Osnutak, djelovanje i nestanak (1918/1919)“, u: *Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba u Zagrebu 1918-1919. Izabrani dokumenti*. Priredili M. Štambuk-Škalić i Z. Matijević, Zagreb, 2008., 35.-66

14 I. PERIĆ, *Hrvatski državni sabor*, II., 408.

15 Stenografski zapisnici Sabora kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije. Petogodište 1913.-1918., sv. VI., godina 1917 i 1918., Zagreb, 1918., 1479.

Saborska sjednici 29. listopada 1918. na slici Ivana Tišova

odлуke nije bilo, ali upravo zbog toga što je tamo nova tvorevina smatrana proširenom Srbijom, sa srpske strane nikad nije bilo prigovora na legalnost stvaranja jugoslavenske države.

Hrvati su se, razumljivo, ponašali drugačije: u idućim će se godinama i desetljećima, sve do danas, s hrvatske strane isticati da je Hrvatski sabor zaobiđen i izigran, i da je takvo zaobilježenje Hrvatskog sabora u procesu nastanka Kraljevstva SHS jasan dokaz ilegalnosti jugoslavenske države.²⁰ Takva su tumačenja mogla imati, pa su i imala znatnu političku težinu, no u međunarodno-pravnom smislu ona su bila irelevantna, jer je država – kako se u pravnoj doktrini redovito naglašava – izvanpravna činjenica, i na njezino postojanje ne utječe okolnost da je možda nastala u neskladu s unutarnjim ili međunarodnim pravom.²¹ Zbog toga su ti argumenti na *pravnoj* razini – pa i kod kasnijih hrvatskih (kao i makedonskih odnosno crnogorskih) obra-

ćanja Društvu naroda – ostali bez ploda: tamo je jugoslavenska država uzimana kao punopravna članica, a položaj njezinih državljanina odnosno narodnosnih i vjerskih skupina unutar nje smatran je njezinim unutarnjim pitanjem u koje se taj forum neće mijesati.

U političkoj je arenii to drugačije: podsjećanje na ilegalnost nastanka Jugoslavije bilo je snažan argument, za kojim su osobito često posezali prvaci i pristaše Hrvatske stranke prava, podrugljivo nazivani frankovcima. Oni su već 3. prosinca 1918. objavili proglašenje u kojem se ističe da je jedinstvena država proglašena „bez pitanja slovenskoga, hrvatskoga i srbskoga naroda“ odnosno „bez pitanja i znanja njihovih legalnih predstavnici[ta]va, sabora hrvatskoga, dalmatinskoga, bosansko-hercegovačkoga, istarskoga, slovenskoga u Ljubljani, pa i bez pitanja i znanja srpske narodne skupštine u Beogradu.“²² Zato Hrvatska stranka prava prosvjeđuje protiv protupravnog ponašanja NV-a SHS i očekuje da će hrvatskom narodu biti dana mogućnost da slobodnim glasovanjem – dakle: plebiscitom – odluči o svojoj budućnosti.

Ti pravaški prosvjedi protiv bezakonja i nastanka jugoslavenske države odmah će izazvati represalije: po kratkom postupku i bez mogućnosti priziva zabranjena su pravaška glasila te održavanje stranačkih skupova čak i u zatvorenim prostorijama (poput sjednice stranačkog Vijeća zakazane za 27. ožujka 1919.), a bez oklijevanja su uhićeni njezini stranački pravci. Među uhićenima su se našli i saborski zastupnici Aleksander (Aleksandar) Horvat, donedavni predsjednik Hrvatske stranke prava, njegov nasljednik na čelu stranke i predsjednik saborskog stranačkog kluba Vladimir Prebeg, potpredsjednik stranke Josip Pazman te zastupnik Ivo Frank: bez obzira na zastupnički imunitet uhićeni su i na više mjeseci zatvoreni – neki od njih skoro godinu dana – bez saslušanja, optužnice i izvođenja pred sud.²³ No, i međunarodna javnost i kasnija jugoslavenska i „hrvat-

Sad, 2004., 97.-118. (srp. cir.)

20 F. TUĐMAN, *Hrvatska u monarhističkoj Jugoslaviji*, I., 252., 256., 278.-279. i dr.

21 Opš. T. JONJIĆ, „Pitanje državnosti Nezavisne Države Hrvatske“, Časopis za suvremenu povijest, 42/2010., br. 3, Zagreb, 2010., 667.-698.

22 „Hrvatski narode!“, *Hrvatska*, br. 2207, 3. XII. 1918., 1.

23 „Hrvatska stranka prava“ i druge stranke“, *Kalendar „Pravaš“ za god. 1924*. Uredio Matej M. Nazor, Zagreb, s. a. [1923.], 35.; „Dr. Vladimir Prebeg“, *Kalendar „Pravaš“ za god. 1925*. Uredio Matej M. Nazor, Zagreb, s. a. [1924.], 55.-57.; „Hrvatska stranka prava“, *Kalendar „Pravaš“ za god. 1927*. Uredio Fran Arbes, Zagreb, s. a. [1926.], 38.; A. PAVELIĆ, *Doživljaji*, 459. I. PERIĆ, *Hrvatski državni sabor*, III., 28.-29.

Srpska vojska 1918. ulazi u Zagreb

ska“ publicistika i historiografija složno će ignorirati te grube povrede zastupničkog imuniteta – kasnije ćemo istu praksu vidjeti u komunističkoj Jugoslaviji – i ta flagrantna kršenja ljudskih i građanskih prava,²⁴ baš kao što će joj čak i u političkom smislu drugorazredna biti okolnost da bi saborska potvrda pravoprosinačkog akta bila nužna već i zbog toga što sâm Sabor nije odlučivao o ujedinjenju s Kraljevinom Srbijom.

No, iz pravaških će se redova i kasnije ponavljati da je jugoslavenska država nastala protupravno, ne samo bez plebiscita i bez odluke Hrvatskog sabora, nego i izravnim kršenjem saborskog ovlaštenja od strane Središnjeg odbora NV-a SHS, povrh toga još i kršenjem naputka koji je od toga tijela dobila deputacija koja je otišla u Beograd.²⁵ Činilo se je to ne samo u po-

litičkim deklaracijama i u izbornoj borbi, nego i na svakome drugom području, uključujući i neposrednu primjenu jugoslavenskih (srpskih) propisa u hrvatskim zemljama. Tako su, primjerice, u znamenitom političkom procesu protiv Milana pl. Šufflaya i drugova sredinom 1921., branitelji u tom procesu, Mirko Košutić – čije ime valja upamtiti i u kontekstu saborskog djelovanja 1942. – te Ante Pavelić, budući ustaški poglavlnik, ustrajali u tezi o neprimjenljivosti srpskih propisa na hrvatske optuženike, a Košutić je, među ostalim, tražio da se pred sud pozovu i ispitaju Mate Drinković, Stjepan Radić i Dragutin Hrvaj na okolnost nepostojanja saborskog ovlaštenja NV-a SHS da poduzme radnje koje su dovele do pravoprosinačkog akta, a Ante Trumbić i Nikola Pašić na okolnost uvjeta koje su vevelasti stavile za nastanak jugoslavenske države.²⁶

Donekle slični, ali ipak i po sadržaju i po obliku blaži prigovori dolazili su iz radičevskih krugova. Dok su njihovi pravaški suparnici stalno isticali da je hrvatsko pitanje međunarodno pitanje te zahtijevali konfederativno preuređenje

kao minimum, iz kruga oko Radića dolazili su prijedlozi za preuređenje jugoslavenske države u oblik koji je kombinirao konfederativne i federalne elemente. Budući da se je – slično Dragutinu Hrvaju – protivio načinu ujedinjenja s Kraljevinom Srbijom (ali ne i samom ujedinjenju!) Stjepan će Radić, a još više njegovi pristaše i sljedbenici kasnije povremeno tvrditi da je sâm Radić predlagao odgodu ujedinjenja, dok se ne provedu izbori i dok novoizabrani sabor ne potvrdi odluke NV-a SHS. No, ta je pripovijest očito posve neutemeljena,²⁷ ali je činjenica da je on u prvim poratnim godinama doista često ukazivao na nelegalnost nove jugoslavenske države i da je to često povezivao s izostankom odgovarajuće odluke Hrvatskog sabora.

Hrvatski se sabor, međutim, do njegova raspuštanja koncem studenoga 1920. nikad više nije sastao, premda je „saborski ured“ sve dotad formalno postojao.²⁸ Sabor nije sazvan čak ni na kakvo prigodno zasjedanje, a njegov posljednji akt bila je poklonstvena deputacija 23. lipnja 1920., prigodom posjeta regenta Aleksandara Zagrebu. Tada su se, kako je javio pisak, regentu „poklonili“ „najprije članovi Narodnog predstavništva, onda članovi Hrvatskog sabora s predsjednikom drom Medakovićem“, njih dvadeset na broju.²⁹ Tih je dana Aleksandar Karađorđević obišao brojne zagrebačke ustanove, ali nije posjetio sabornicu, s očitom nakanom da se izbjegne bilo kakvo, makar i simbolično priznanje kontinuiteta hrvatske državnosti, a sama manifestacija odanosti saborske poklonstvene deputacije Beogradu bila je tako beznačajna da ju nisu zabilježile ni mnoge od onih novina koje su inače razdragano pratile regentov boravak u Zagrebu.

24 Kao što ćemo vidjeti, ta okolnost baš nikad (!) nije pala na um nijednom od jugoslavenskih i „hrvatskih“ povjesničara koji su u kontekstu rasprave o Hrvatskome državnom saboru iz 1942. pisali o konfinaciji dr. Vladka Mačeka: kad su interesi Jugoslavije posrijedi, uvijek se je moglo zakona ne držati kao pivan plota (J. Broz), pa je 1918./19. bilo poželjno na korist Jugoslavije kršiti zakon; nije poželjno kad se to 1941./42. čini – ili se za taj politički nerazuman korak barem tvrdi da se čini – na korist Hrvatske.

25 Ustaški poglavlnik i potonji državni poglavari Nezavisne Države Hrvatske kasnije je izražavao – u pravnome smislu više nego neuvjerljivo – shvaćanje da je jugoslaven-

ska država pravno nastala tek donošenjem Vidovdanskog ustava (A. PAVELIĆ, *Dozivljaji*, 440.).

26 T. JONJIĆ, Ivo Pilar 1918.–1933. Jugoslavenske godine ideologa protujugoslavstva, Zagreb, 2023., 137.

27 Usp. Branimir VUJIĆ, „Povodom članka ‘Stjepan Radić kao federalista’“, *Hrvatski branik*, 6 (1)/1940., br. 49, Vinkovci, 7. XII. 1940., 2.-3.

28 I. PERIĆ, *Hrvatski državni sabor*, III., 28.

29 „Dobro nam došao!“, *Hrvat*, 2/1920., br. 102., 22. VI. 1920., 1.; „Trijumfalni doček Regenta u Zagrebu“, *Novo doba*, 3/1920., br. 141, Split, 23. VI. 1920., 1.; „Primanje kod regenta“, *Hrvat*, 2/1920., br. 103., 23. VI. 1920., 2.

Malo kasnije, i srpska Narodna skupština te „Sabori u Hrvatskoj, Dalmaciji, Slovenačkoj, Bosni i Hercegovini“ bili su i formalno raspušteni Aleksandrovom odlukom od 30. studenoga 1920.,³⁰ usporedno s objavljivanjem rezultata izbora za Ustavotvornu skupštinu koji su održani 28. studenoga 1920. godine. A to zaočilaženje i ignoriranje Hrvatskog sabora nakon 29. listopada 1918. i nezakonitost stvaranja Kraljevstva SHS bit će pravno i političko uporište važnih odluka Hrvatskoga državnog sabora u veljači 1942., na koje ćemo se vratiti u nastavku. Taj sabor, sazvan nakon 23 godine, proglašit će nijetnim (dakle: nevaljanim *ex tunc* odnosno od samog njihova donošenja!) za cijelo područje Nezavisne Države Hrvatske – formula kojom se je tada poslužio bitnija je nego što se čini, premda ju je malo tko primijetio – kako prvoprosinački akt, tako i sve kasnije državnopravne odluke koje su se ticale hrvatskog naroda.

A sastav posljednjeg saziva Hrvatskog sabora i izborna načela na kojima je on prije Prvoga svjetskog rata bio izabran, ne će biti uzeti u obzir ni pri izborima za Ustavotvornu skupštinu Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca. Na tim su izborima zastupnici („poslanici“) birani po novim, razmjerno složenim pravilima, koja su u bitnome slijedila srpski izborni zakon iz 1903. godine.³¹ Aktivno biračko pravo imali su samo muškarci s navršenom 21. godinom, uz uvjet da su do 1. prosinca 1918. bili državljeni Srbije ili Crne Gore, imali državljanstvo u Kraljevini Hrvatskoj, Slavoniji i Dalmaciji, državno pripadništvo u Bosni i Hercegovini, ili domovinsko pravo (zavičajnost) u nekoj od općina koje su mimo toga prijedole jugoslavenskoj državi, kao i optanti koji su „po plemenu i jeziku Sloveni“.³²

³⁰ „Pred Konstituantu“, *Politika*, 15/1920., br. 4529, Beograd, 30. XI. 1920., 3. (srp. cir.); I. PERIĆ, *Hrvatski državni sabor*, III., 29.

³¹ „Izborni zakon za konstituantu“, *Novo doba*, 3/1920., br. 140, Split, 22. VI. 1920., 1.-2.

³² Potanje i s ograničenjima koja su vrijedila za vojne osobe, državne činovnike, osudeone i dr. v. članak 9-11 Zakona o izboru narodnih poslanika za Ustavotvornu skupštinu Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca,

Talijanska okupacija 1918.-1923.; povijest će se 1941.-1943. skoro ponoviti

Člancima 12-17 istog propisa bilo je regulirano pasivno biračko pravo, prema kojemu su zastupnicima mogle, s malobrojnim izuzetcima, biti birane osobe koje imaju aktivno biračko pravo, a navršile su 25. godinu.³³

A budući da će se povijest u jednom dijelu ponoviti 1941., vrijedi ovdje podsjetiti da se je i 1920. bilo pojavilo pitanje tehničke mogućnosti održavanja izbora za jugoslavensku Ustavotvornu skupštinu u cijeloj državi, s obzirom na to da su veliki dijelovi hrvatskoga (i slovenskog) primorskog područja još uvijek bili pod talijanskom okupacijom.³⁴ Naime, zahvaljujući političkoj potpori saveznika i nespremnosti srpske odnosno jugoslavenske vlade i vojske da se tomu na bilo koji način odupru, Talijani su se lako odvažili na prekoračenje uglavaka padovanskog primirja od 3. studenoga 1918., pa su već početkom 1919., usprkos pojedinačnim i mjestimičnim pokušajima oružanog otpora stanovništva u Dalmaciji, okupirali i primorski pojaz i šire dijelove Dalma-

tinske zagore, uslijed čega su se u to doba pod talijanskom okupacijom – mimo Istre, Kvarnera i Hrvatskog primorja – našle 34 dalmatinske općine s 306.375 žitelja, od čega su 290.641 (94 %) bili Hrvati (manjim dijelom i Srbi), 14.028 Talijani (4,55 %), dok je 1.706 (0,56 %) bilo „ostalih“.³⁵

Ipak, sudbina tih krajeva u međunarodno-pravnom je pogledu odlučena u studenom 1920. u Rapalu, potpisivanjem jugoslavensko-talijanskog sporazuma. Nakon što je Kraljevina SHS plebisitom iz listopada iste godine ostala bez Koruške, sad su, sporazumom koji su u tome talijanskom gradu potpisali Gio-

³⁵ O talijanskoj okupaciji opš. Juraj BIA-NKINI, „Prva dva mjeseca italijanske okupacije Dalmacije“, *Almanah Jadran-ska straža za 1928./29. godinu*, Beograd, 1928., 107.-110., 121.-123.; Ernest RADE-TIĆ, *Istra pod Italijom 1918.-1943*, Zagreb, 1944., 54. i d.; Šime PERIĆIĆ, „Prilog poznавању talijanske okupacije Dalmacije od 1918. do 1923. godine“, *Radovi Instituta JAZU*, sv. XX., Zadar, 1973., 14.-17. i d.; B. KRIZMAN, „Stvaranje Jugoslavije“, *Iz istorije Jugoslavije. Zbornik predavanja*, Beograd, 1958., 156.-157.; ISTI, *Raspad Austro-Ugarske i stvaranje jugoslavenske države*, Zagreb, 1977., 114.-120.; Franko MIROŠEVIĆ, *Počelo je 1918...: Južna Dalmacija 1918-1929.*, Zagreb, 1992., 47. i d.

vanni Giolitti, Carlo Sforza i Ivanoe Bonomi u ime Kraljevine Italije, a Milenko Vesnić, Ante Trumbić i Kosta Stojanović u ime Kraljevstva SHS, Italiji pripali Istra bez Kastva, Zadar s okolicom i nekoliko velikih i strateški važnih otoka sa širokim pojasom teritorijalnog mora (Cres, Lošinj, Lastovo, Palagruža), a riječko je područje postalo samostalnom državom.³⁶

Naime, nakon mučnih i dugotrajnih pregovora, talijanski je ministar vanjskih poslova Sforza mogao 10. studenoga 1920. izvjestiti da mu je Trumbić upravo došao izjaviti kako Kraljevstvo SHS prihvata talijanski prijedlog da talijanska granica bude na Snježniku te pristaje na utemeljenje Riječke Države bez nadzora Društva naroda, tražeći za jugoslavensku državu samo luku Baroš. Trumbić je, kako je pisao Sforza, prihvatio i kontinuitet Rijeke s Italijom te talijansko vrhovništvo nad Zadrom, Lošinjem, Cresom, Lastovom i još nekim manjim otocima.³⁷ Time se je pitanje jugoslavensko-talijanske granice našlo pred rješenjem, pa su potpisom Rapallskog ugovora i Antihabsburške konvencije 12. studenoga 1920. uredene talijansko-jugoslavenske granice.³⁸

Italija je zapravo dobila više nego što je realno mogla očekivati, a pri konačnoj redakciji teksta odnosno u tajnome Sforzinu pismu Trumbiću istoga dana, Talijani su pristali ustupiti Kraljevstvu SHS otok Vis i Palagružu te luku Baroš. Međutim su Talijani u posljednji tren jugoslavenskoj delegaciji podmetnuli tekst ugovora kojim se donekle mijenja čl. VII. ugovora. Prema umetku koji je jugoslavenska delegacija primijetila tek po povratku u Beograd, znatna prava u Dalmaciji zajamčena su ne samo u korist talijanskih državljanima, nego i u korist „i talijanskih interesa“.³⁹

Radić nakon ranjavanja u Skupštini

Tomu valjda dodati još i to, da – za razliku od položaja mogućih talijanskih optanata iz Kraljevstva SHS – sudbina i položaj hrvatskoga (i slovenskog) pučanstva u Istri, Trstu i okolini nije u Rapallskom ugovoru spomenuta nijednom riječju – i tu je žrtvu Trumbić ne trepnuvši prinio jugoslavenskom božanstvu – a talijanska je strana sebi osigurala široke koncesije gospodarske naravi. K tome je Riječka Država 1924. na temelju posebnog ugovora ušla u sastav Kraljevine Italije,⁴⁰ ali će predsjedniku Jugoslavenskog odbora i prvom jugoslavenskom ministru vanjskih poslova povijest usprkos svemu tome ići naruku: budući da je ta krupna i bolna teritorijalna, politička i gospodarska

žrtva učinjena radi priznanja, učvršćenja i stabilizacije jugoslavenske države, jugoslavenska i Jugoslavijom nadahnuta publicistika Trumbića neće proglašiti izdajicom, jer: žrtva na jugoslavenskom oltaru, bila ona u korist Italije ili u korist Srbije, obilno se honorira sve do danas; oznaku izdaje nosi samo onda kad je poduzeta u ime neovisnosti Hrvatske.

Međutim, definiranje granice nije znalo prestanak talijanske okupacije istočne obale Jadrana. Na to je trebalo čekati još neko vrijeme, budući da je evakuacija talijanske vojske imala uslijediti tek nakon ratifikacije Rapallskog ugovora,⁴¹ pa će Talijani još mjesecima (ponegdje, kao na Sušaku, do duboko u 1923.!) nakon potpisivanja tog dokumenta ostati u područjima koja Kraljevina Italija 1920. nije uspjela anektirati. No, sve do danas uporno će se previđati – kako bi u našoj kolektivnoj svijesti gubitak iz 1941. bio ne samo strašniji nego i zato da nam se prikaže kao jedinstven, bez presedana i neponovljiv! – da je ta okupacija u nemalu dijelu trajala osjetno dulje nego talijanska aneksija hrvatskih područja 1941.–1943. godine. A nekoliko dana prije nego što je podnio ostavku na mjesto ministra vanjskih poslova, Ante je Trumbić posve otvoreno priznao:

„Ja smatram ugovor sklopljen u Rapallu jednom solucijom nužde, koja je apsolutno potrebna eksistenciji države. Tu su pojedini dijelovi naše narodne teritorije žrtvovani jedinstvu narodnom i državnom. Tome Bogu prinešena je ova žrtva [ist. u izv.].“⁴² U povodu vijesti o sklapanju Rapallskog ugovora, *Novo doba*, splitski dnevnik jugoslavenske orijentacije, nije krio ogorčenje: „Dan 11. novembra 1920. donio je ujedinjenom jugoslavenskom narodu jednu od najvećih i najkobnijih nesreća u cijelokupnoj njegovoј historiji. Tog je zlosretnog dana, koji će od sada za sve Jugoslavene biti dan korote i neslovinive osvetničke misli, pola milijuna najsvjesnije naše braće postalo tudjinskim

36 Vojislav JOVANOVIĆ, *Rapalski ugovor, Zbirka dokumenata*, Zagreb, 1950.

37 Isto, dok. 41, str. 39.

38 Tekst Rapallskog ugovora i Antihabsburške konvencije u: V. JOVANOVIĆ, *Rapalski ugovor*, dok. 46–47, str. 41–47. Na istome su mjestu objavljeni i Sforzino pismo Trumbiću glede luke Baroš te Trumbićev odgovor (dok. 52–53, str. 49.–50.).

39 A iako je stvar već desetljećima poznata te više puta objavljena, jugoslavenska

hagiografska („historiografska“) škola će tu stipulirano „zaštitu talijanskih interesa u Dalmaciji“ uvijek previdati u talijansko-jugoslavenskom međudržavnom ugovoru, ali će ju neizostavno primjećivati u navodnome Cianovu dnevniku dvadesetak godina kasnije, u bilješci o Pavelićevim pregovorima s Talijanima. Potonje je, prema toj logici, imalo državnopravne posljedice, ono prvo je bilo beznačajno.

40 Opšt. F. ČULINOVIC, *Riječka država. Od Londonskog pakta i Danuncijade do Rapalla i aneksije Italiji*, Zagreb, 1953.

41 „Evakuacija Dalmacije“, *Politika*, 15/1920., br. 4529, 30. XI. 1920., 2. (srp. cir.)

42 „Mišljenja naših delegata. Razgovor našeg urednika s gg. ministrima Vesnićem, Trumbićem i Stojanovićem“, *Novo doba*, 3/1920., br. 261, Split, 18. XI. 1920., 2.

Punom parom u jugoslavenstvo: Maček 1939. kao podpredsjednik jugoslavenske vlade

pukim robljem, a najljepši i *najvažniji* krajevi primorske Jugoslavije pašalukom tudjeg gospodstva i izrabljivanja. Tog su dana Jugoslaviji oteta pluća i zrak za disanje. Tog je dana Jugoslavija *izgubila more*, jer izgubivši jedini svoj prirodni izlaz na more, našu Rijeku, Jugoslavija ostaje doduše s morskem obalom i s ostrvima, ali ipak ostaje *bez mora*.⁴³

Hrvatski sabor, koji će, kao što je spomenuto, za nekoliko tjedana biti raspušten odlikom regenta Aleksandra, nije se sastao ni da bi prosvjedovao ili negodovao zbog gubitka hrvatskih područja u Rapallu – istini za volju, učinilo je to u Beogradu nekoliko zastupnika s područja koja su pripala Italiji! – jer je jugoslavenskom režimu bilo važnije dokidanje tog simbola hrvatskoga državnopravnoga kontinuiteta, nego demonstracija otpora talijanskog imperijalizmu. Zato taj Sabor, dosljedno, nije spomenut ni u Vidovdanskom ustavu iz 1921., premda su u razdoblju uoči njegova donošenja nastali brojni nacrti i prijedlozi ustavnog

teksta, od kojih su neki – čak i oni kojima su autori bili hrvatski političari naglašeno jugoslavenske orientacije – bili ipak predviđali opstanak pokrajinskih skupština odnosno sabora. No, usvojeni – običnom većinom doneseni – tekst tog ustava o tome nije govorio ni slova. Premda je tročlanii naziv države (SHS) prividno priznavao postojanje triju naroda, u stvarnosti se je od samog početka sustavno radilo na zatiranju nacionalnih identiteta s ciljem stvaranja jedinstvenoga jugoslavenskog naroda u kojem bi se privremeno priznavalo postojanje triju „plemena“.

Nije, dakle, više bilo Hrvatskog sabora, ali se je i usprkos tomu idućih godina, i u vrijeme važenja Vidovdanskog ustava, u sabornici čuo zahtjev za proglašenjem hrvatske državne neovisnosti. Tako je, primjerice, odvjetnik Ante Pavelić – budući ustaški poglavnik – nakon što je kao kandidat Hrvatske stranke prava odnosno Hrvatskoga bloka u siječnju 1927. izabran u tzv. Oblasnu skupštinu zagrebačke „oblasti“, pročitao (usprkos protivljenju predsjednika te skupštine dr. Vladka Mačeka, koju mu je htio oduzeti riječ „jer čita“), izjavu kojom se konstatira da je sazivanje te skupštine „zadnji čin provra-

đanja velikosrpskog vidovdanskog ustava u pravcu parcelacije hrvatske države“.⁴⁴ A da taj „izazov bude veći“, nastavio je tom zgodom Pavelić, „sastaje se ta oblasna skupština na tlu hrvatskog državnog sabora, koji pravno nije nikada prestao opstojati, te je i u svojoj 256. sjednici dne 29. listopada 1918. godine zaključio sjednicu time, da se slijedeća sazove pismeno, što do danas učinjeno nije.“⁴⁵

Potom je nastavio legalističkom argumentacijom koja je karakterizirala ne samo tradicionalnu pravašku retoriku, nego i mnoge njegove druge potevate u razdoblju koje će uslijediti: „Budući se hrvatski narod ne može odreći svoga prirodnog prava samoodređenja i nije se nikad odrekao svoje narodne i državne samostalnosti i svoje tisućgodišnje državne prošlosti, to kao predstavnik Hrvatskog Bloka (Hrvatske Stranke Prava i Hrvatskog Seljačkog Republikanskog Saveza), koji je nosioc i pobornik ideje hrvatske

43 „Narodna katastrofa. Značenje drugog Kosova“, *Novo doba*, 3/1920., br. 231, 13. XI. 1920., 1.

44 [A. PAVELIĆ], *Parlementarni govor i izjave Dra. Ante Pavelića, hrvatskog narodnog zastupnika*, Zagreb, 1928., 40.

45 Isto.

narodne i državne slobode, prisustvujem ovim siednicama samo zato, da se ne propusti ni jedna prilika, gdje se može podići glas proti pogaženih prava hrvatskoga naroda, a koja se mogu uspostaviti jedino ostvarenjem nezavisne hrvatske države.

Kako je provadjanje vidovdanskog ustava u svim njegovim pojedinostima uperenio proti životnim interesima hrvatskog naroda, to ni ova oblasna skupština, kao čedo toga ustava, ne će moći otkloniti haračenja beogradskih vlastodržaca, što ga vrše na hrvatskom narodu, kao ni katastrofalnih posljedica toga haračenja hrvatskom narodnom, a napose seljačkom imovinom, tim manje što se rad ovakove skupštine može kretati isključivo u okviru odredaba beogradskih ministara.

S tog razloga dužnost je svih članova ove skupštine, ne samo, da najodlučnije ustanu proti svakom raspisivanju novih tereta na i onako već preopterećeni hrvatski narod, nego i da zaključe, da se pozovu u Zagreb svi zastupnici, koji su u hrvatskim zemljama birani dne 27. I. 1927., da se temeljem narodne volje ujedine u jedno tijelo i postave jedinstveni zahtjev za uspostavu hrvatske nezavisnosti zaključene na hrvatskom državnom saboru 29. listopada 1928.⁴⁶

Radićevska se je većina u Oblasnoj skupštini, međutim, oglušila na taj prijedlog. Umjesto toga, Stjepan će Radić za koji mjesec uči u čvrst savez sa Svetozarom Pribićevićem, jednim od tvoraca jugoslavenske države koji će se za njezin opstanak boriti do zadnjega daha, pa i onda kad ga je kralj Aleksandar zauvijek otjerao u opoziciju, a „vođa hrvatskog naroda“ pretvorio ga u dugogodišnjeg arbitra hrvatske politike. A Pavelić je svoje stajalište ponovio najesen, nakon što je na skupštinskim izborima, skupa s Trumbićem, na listi Hrvatskog bloka izabran u Narodnu skupštinu.

Kako HSP i dalje nije priznavao legalnost jugoslavenske države, njegov je ulazak u Skupštinu stranka odobrila po-

sebnim zaključkom od 3. listopada 1927.⁴⁷ a već na prvoj skupštinskoj sjednici (28. listopada 1927.) on je u svoje i u Trumbićevu ime svečano izjavio kako se hrvatski narod nikad nije odrekao težnje za neovisnom državom, pa dolazak zastupnika Hrvatskog bloka u Skupštinu ne znači formalno priznavanje faktičnog stanja koje je za Hrvate nepodnošljivo. Naprotiv, Hrvatski će blok svim zakonitim sredstvima raditi kako bi se položaj hrvatskog naroda iz temelja izmijenio stvaranjem hrvatske državne samostalnosti. Tada će hrvatski narod po svome državnom saboru u Zagrebu kao zakonodavnom tijelu, samostalno odlučivati o svojim političkom, gospodarskom i kulturnom životu.⁴⁸ I iz formulacija te izjave i iz činjenice da ju je pročitao Pavelić, a ne Trumbić koji je široj javnosti bio puno poznatiji, bilo je jasno da u Hrvatskom bloku pravaši preuzimaju dominantnu ulogu.⁴⁹ Samo rijetki su već tada naslutili da je započelo novo razdoblje u hrvatskoj politici.

A Vidovdanskim je ustavom stjecanje kako aktivnoga tako i pasivnoga biračkog prava bilo svedeno na navršenu 21. godinu (članak 70.), premda su kralj i prijestolonasljednik postajali punoljetnima s navršenih 18 godina (članak 55.).⁵⁰ Iako su dodatno razrađivali izborna pravila, izborni zakoni donošeni u idućem razdoblju, dakako, nisu mogli narušiti tu dobnu granicu koja je potom zadržana i u Rujanskome („Septembarskom“) odnosno Oktroiranom ustavu iz 1931., koji je postavio okvire za skupštinske izbore iz 1935. i 1938. godine.⁵¹ No, tim

je potonjim ustavom (članak 57.) dobna granica za stjecanje pasivnoga biračkog prava podignuta na 30 godina (a za Senat 40 godina),⁵² pri čemu žene i dalje nisu stekle biračko pravo, pa je Kraljevina Jugoslavija, skupa s Francuskom, Italijom, Švicarskom, Grčkom, Albanijom i Liechtensteinom te većinom latinskoameričkim zemaljima, ulazila u krug država u kojima žene nisu imale pravo glasa.⁵³

Za našu je temu važno da je tim ustavom odnosno izbornim zakonima koji su doneseni na njegovu temelju (§ 21.), ozakonjen sustav izbora ne samo zastupnika („poslanika“), nego i njihovih zamjenika.⁵⁴ Time je – u slučaju da izabrani zastupnik umre ili postane nepodoban za obavljanje zastupničke dužnosti (zbog osude, ostavke, namještenja u državnu službu i sl.) – otklonjena potreba za raspisivanjem naknadnih izbora, kao alternativnim modelom koji je poznavala europska (pa i hrvatska) ustavnopravna doktrina i ustavnopravna praksa.⁵⁵ No, kad jednom, nakon proglašenja Nezavisne Države Hrvatske, bude sazvan Hrvatski državni sabor (1942.) i kad za sastav tog sabora postanu relevantni posljednji skupštinski izbori održani u Jugoslaviji (1938.), time će se i stvarno i pravno proširiti krug osoba koje će doći u obzir za stupanje u zastupničke klupe.

Hrvatski sabor nije sazvan ni nakon Radićeve smrti 1928., premda će se u sabori u više navrata – i u ljetu 1928. i kasnije – zbog političkih manifestacija okupiti izabrani narodni zastupnici, nekad kao klub zastupnika Seljačko-demokratske koalicije (ojačan zastupnicima Hrvatskog bloka), nekad kao tzv. Hrvatsko narodno

47 „Vijeće Hrvatske stranke prava“, *Hrvatsko pravo*, 19/1927., br. 5128, 8. X. 1927., 1.

48 „Državopravna izjava Hrvatskoga Bloka u Narodnoj Skupštini“, *Hrvatsko pravo*, 19/1927., br. 5132, 5. XI. 1928., 1.; A. PAVELIĆ, *Putem hrvatskoga državnoga prava. Članci-govori-izjave*, I., 1918-1929, Djela IV, Buenos Aires - Madrid, 1977., 229.-231.

49 Opš. Ljubomir ANTIĆ, „Hrvatska federalistička seljačka stranka“, *Radovi*, vol. 15, Sveučilište u Zagrebu - Institut za hrvatsku povijest, Zagreb, 1982., 196.-197.

50 *Ustav Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca (Obnarodovan u br. 142a „Službenih novina“ na Vidov-dan 28. juna 1921. god u Beogradu)*, Beograd, 1924., 16., 20.

51 *Ustav Kraljevine Jugoslavije*, u: *Ustav Kraljevine Jugoslavije - Zakon o biračkim spi-*

kovima - Zakon o izboru narodnih poslanika za Narodnu skupštinu, Zagreb, 1931., 8. Usp. Jovan STEFANOVIĆ, *Državno pravo IV. Skripta. Stenografirana predavanja g. prof. dra J. Stefanovića*, Zagreb, 1940., 76.-80. i d.

52 J. STEFANOVIĆ, *Državno pravo IV*, 94.-95.

53 Isto, 74.-75.

54 *Zakon o izboru narodnih poslanika za Narodnu skupštinu*, u: *Ustav Kraljevine Jugoslavije - Zakon o biračkim spiskovima - Zakon o izboru narodnih poslanika za Narodnu skupštinu*, Zagreb, 1931., 24.

55 J. STEFANOVIĆ, *Državno pravo IV*, 62.-63.

46 Isto, 40.-41. Vidi i: *Radićev sabor 1927.-1928. Zapisnici Oblasne skupštine Zagrebačke oblasti*. Priredila Mira Kolar-Dimitrijević, Zagreb, 1993., dok. 1, str. 5.

zastupstvo.⁵⁶ No, ni u jednom od tih slučajeva nisu se nazivali Hrvatskim saborom (premda su ih takvima nazivali mnogi strani promatrači, a često i inozemni tisak). S druge strane, u emigrantskim ustaškim publikacijama u doba šestosiječanske diktature znalo se je ironično napisati kako je ulogu Hrvatskog sabora posredno preuzeo beogradski Državni sud za zaštitu države: umjesto u gornjogradskoj sabornici, hrvatski su narodni predstavnici ili u emigraciji ili u čelijama toga suda.⁵⁷

A političke i pravne pretpostavke za sazivanje Hrvatskoga sabora nastale su nepunu godinu iza prosinačkih izbora za jugoslavensku Narodnu skupštinu 1938., odnosno tek od kraja kolovoza 1939., kad je sklopljen sporazum između Dragiše Cvetkovića i Vladka Mačeka te donesena Uredba o banovini Hrvatskoj.⁵⁸ Ta ured-

ba i ostali propisi koji su uređivali njezin položaj, ustroj i ovlaštenja nije, doduše, ni u kojem službenom obliku – pa ni u *Narodnim novinama* – spominjala „Banovinu Hrvatsku“ nego je dosljedno govorila o „banovini Hrvatskoj“. Ta pravopisna razlika – koju će hrvatska publicistika i historiografija previđati desetljećima, sve do danas – nije bila samo pravopisna, nego je govorila puno više.

Banovina je Hrvatska, uostalom, bila ustavnopravni provizorij, donesen na temelju članka 116. Ustava Kraljevine Jugoslavije (kao izvanredna mjera koju kralj donosi „u slučaju rata, mobilizacije, nereda i pobune, koji bi doveli u pitanje javni poredak i sigurnost države, ili kad su do te mere u opšte ugroženi javni interesi“, i koja se obvezatno podnosi „naknadno Narodnom Predstavništvu na suglasnost“).⁵⁹ U političkom smislu, nastanak banovine Hrvatske plod je pritiska stranih sila i unutarnjih snaga upravljenih na očuvanje i jačanje Jugoslavije u svjetlu rastuće opasnosti od europskog rata. Njezin nastanak i politička previranja tog doba iznimno su važni za shvaćanje nekih od ključnih epizoda iz razdoblja djelovanja Hrvatskoga državnog sabora 1942., pa valja ukratko podsjetiti na njih.

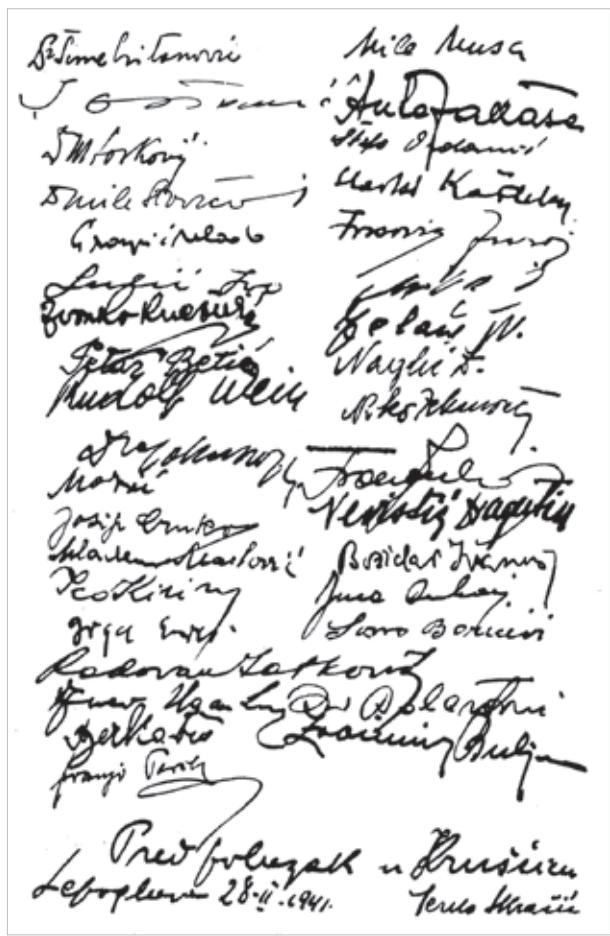
56 Svojevrsnim „protuparlamentom“ A. PAVELIĆ, *Doživljaji II.*, 1998., 90. naziva i svakomjesečna zasjedanja Hrvatskog bloka (1921./22.), dodatno pretjerujući tvrdnjom se je „čitava Hrvatska“ pridržavala odluka i zaključaka koji bi na tim zasjedanjima bili doneseni. U istome svesku svojih uspomena (str. 181., 183.-184.) zasjedanja zastupničkoga kluba Seljačko-demokratske koalicije (kojemu su pristupili i on i Trumbić) nakon skupštinskog atentata on također smatra faktično Hrvatskim saborom.

57 „Le tribunal de Belgrade remplace actuellement le Parlement croate“, *Grič. Hrvatska korespondencija*, bez broja i god. [lipanj 1930.], faksimil u: A. PAVELIĆ, *Ekonomika obnova podunavskih zemalja - Razoružanje - Beograd i Hrvatska*, Madrid, 1999., 204.

58 U ediciji *Zakoni - uredbe - naredbe - pravilnici banovine Hrvatske*, sv. 1: Uredba o banovini Hrvatskoj (Knjižara Vasić /Vasić i Horvat/, Zagreb, 1939.) na str. 14. navodi se da je uredba objavljena u *Službenim novinama Kraljevine Jugoslavije*, br. 194a od 26. VIII. 1939. odnosno u *Narodnim novinama*, br. 196 od 30. VIII. 1939. Nešto drugačije tvrdi Ljubo Boban. Donoseći tekst Uredbe o banovini Hrvatskoj u svojoj knjizi *Sporazum Cvetković - Maček* (Beograd, 1965., 404.-407.), on je ustvrdio da ga preuzima iz jednoga drugog broja *Službenih novina Kraljevine Jugoslavije*, broja 194 od 26. VIII. 1939. odnosno iz *Narodnih novina*, br. 196 od 30. VIII. 1939. godine. Uredba je doista objavljena na tome mjestu u *Narodnim novinama* (god. 105/1939., br. 196 od 30. VIII. 1939., 1.), no s jugoslavenskim službenim listom stvari očito stoje drugačije. U Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu postoji uvezano 1939. godište *Službenih novina Kraljevine Jugoslavije*. U tom se

uvezu nalaze i br. 194 i br. 194a, oba od istoga nadnevka, 26. VIII. 1939. godine. U potonjem je broju objavljen ukaz o sastavu nove Cvetkovićeve vlade u kojoj je Maček podpredsjednik. Međutim, protivno tvrdnjama spomenute Vasićeve edicije i protivno Bobanovoj tvrdnji, u nijednom od ta dva broja, a ni idućih dana, Uredba o banovini Hrvatskoj – nije tiskana (!). Kako su u toj publikaciji objelodanjivane i kojekakve ministarske naredbe te pojedinačne upravne i sudske odredbe, teško je vjerovati da je izostavljanje Uredbe o banovini Hrvatskoj bilo slučajno.

59 Ustav Kraljevine Jugoslavije, u: *Ustav Kraljevine Jugoslavije*, 15.

Potpisi hrvatskih nacionalista utamničenih u banovini Hrvatskoj bez suda, pred odlazak u koncentracijski logor Kruščica

Pritom je zanimljivo spomenuti da je bilo ljudi koji su htjeli da ih se smatra ozbiljnima, a ipak su desetljećima nakon Drugoga svjetskog rata konfabulirali o tome da je Sabor u doba banovine Hrvatske sazvan, što više da je on potvrđio Mačekov sporazum s Dragišom Cvetkovićem, jer da je Maček tvrdio kako je s Cvetkovićem 1939. sporazum „utanačio i potpisao, ali ga predao i Saboru na ratifikaciju. Sabor ga je odobrio i prihvatio“. Teško je vjerovati da bi Maček takvo što tvrdio – jer to očito nadilazi njegovu razmjerno bujnu maštu – što znači da bajku valja pripisati autoru teksta, čovjeku i inače poznatu po izmišljanju razgovora sa *svjedocima povijesti*, što je osobito plodonosno kad se takav autor namjeri na jednako kritičnog urednika i nakladnika.⁶¹

60 Mladen ŽIGROVIĆ, *U žitu i kukolju. Eseji, članci i razgovori*, Barcelona – München, 1986., 289.

61 Nije Žigrović ni u Hrvatskoj jedini koji je mislio da će ispasti važan ako takve razgo-

Inače je na unutarnjem planu proglašenja banovine Hrvatske izazvalo veliko nezadovoljstvo hrvatskih nacionalista – koji su ispravno uočavali da je time okrunjena dugogodišnja Mačkova politika reformiranja i održanja Jugoslavije – ali i komunista (koji su u tome gledali sporazum dviju „buržoazija“) te širokih srpskih krugova koji su bili neskloni svakom popuštanju Hrvatima i naglašeno protivni napuštanju hegemonističko-centalističkog modela te kakvom-takvom državnopravnom zaokruživanju područja pretežno nastanjenih Hrvatima.

To srpsko nezadovoljstvo imalo je, dakako, i stranačko-političku dimenziju koja će dodatno motivirati većinu srpskih stranačko-političkih protivnika Dragiše Cvetkovića (pa i protivnika njegova političkog pokrovitelja, kneza Pavla Karađorđevića), što će uključivati i neke Cvetkovićeve stranačke drugove koji su njegovom politikom bili nezadovoljni iz raznih razloga. U tom će kontekstu iz toga konglomerata interesa ubrzano izrasti pokret pod nazivom „Srbi na okup!“ koji će zahtijevati da se iz područja banovine Hrvatske izdvoje kotari i krajevi sa znatnijim brojem Srba – s retorikom koja će se u skoro navlas istom obliku ponoviti 1990./91. godine – a zapravo će težiti anuliranju položaja banovine Hrvatske ili, eventualno, stvaranju tzv. Srpskih zemalja u kojima bi se našlo cijelo područje Kraljevine Jugoslavije, osim Dravske banovine te teritorijalno okljaštrenog teritorija banovine Hrvatske.

Kako je novostvorena banovina Hrvatska obuhvatila i dio područja austro-ugarske Bosne i Hercegovine, a pokret „Srbi na okup!“ prisvajao ostatak tih dviju pokrajina, ti su se događaji snažno odražavali i na raspoloženje bosansko-hercegovačke muslimanske zajednice. Većinom okupljena oko Jugoslavenske muslimanske organizacije (JMO), s nekoliko usporednih prohrvatskih grupacija – kako onih koje su se smatrале

privjeskom Hrvatske seljačke stranke, tako i onih koje su nastupale s hrvatskih nacionalističkih (starčevičanskih) pozicija – i malobrojnom proslrpskom strujom, ta je zajednica postupno shvaćala da su vrlo ograničene one koristi koje su ostvarene napuštanjem autonomističkog programa i ulaskom JMO-a u Jugoslavensku radikalnu zajednicu.⁶²

Zato je i prije formalnog nastanka banovine Hrvatske – a pogotovo nakon što je sredinom 1939. umjesto umrlog Mehmeda Spahe na čelo stranke došao Džafer Kulenović – jačala težnja za povratkom na autonomističke pozicije. U tom će kontekstu, nakon sporazuma Cvetković – Maček stasati tzv. pokret za autonomiju BiH. Taj pokret će, naizgled paradoksalno, na hrvatskoj nacionalističkoj strani biti dočekan sa simpatijama, a previranja među muslimanima i preslagivanja na bosansko-hercegovačkoj, hrvatskoj i općejugoslavenskoj političkoj pozornici tog doba ubirat će svoje plodove i u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj, pa će – kao što će se vidjeti već kod sastavljanja državne vlade, a potom i kod sazivanja sabora – doći do izražaja i u sastavu Hrvatskoga državnog sabora.

A budući da je u svom članku 4. predviđala da u „banovini Hrvatskoj“ „zakonodavnu vlast u stvarima iz nadležnosti banovine Hrvatske vrše Kralj i Sabor zajednički“, Uredba o banovini Hrvatskoj otvarala je prigodu za njegovo sazivanje. S hrvatske su se strane odmah javljali glasovi u tom smjeru.⁶³ Pothranjivalo ih je i novinstvo pod utjecajem sad vladinovskoga HSS-a, s očitom nakanom da time parira nezadovoljstvu koje je među Hrvatima izazvao teritorijalni opseg i upravno-politički položaj banovine Hrvatske. S druge, srpske strane se je tumaćilo kako nema političke potrebe, a još manje pravnog opravdanja za donošenje banovinskog ustava, pa ni za sazivanje Hrvatskog sabora prije nego što narodno predstavništvo – dakle, jugoslavenska Narodna skupština – odobri uspostavu

banovine Hrvatske. Jer, ako bi ona uskratila to odobrenje, banovina Hrvatska bi prestala postojati, a na snagu bi ponovno stupilo uređenje zasnovano na izvornim odredbama jugoslavenskog ustava.⁶⁴

Hrvati su takva gledišta, dakako, žestoko osporavali.⁶⁵ Politički se je pritisak povećavao, pa je posjet kneza Pavla Zagrebu u siječnju 1940. poslužio kao zgodna prigoda da se ojača osjećaj privrženosti Hrvata Jugoslaviji. Uoči tog posjeta Maček je stranom novinstvu izjavio kako očekuje da će Hrvatski sabor biti uskoro sazvan.⁶⁶ Pritom je zacijelo znao da je odgovarajući propis već u pripremi: 14. siječnja 1940. kraljevski su namjesnici potpisali Uredbu o izbornom redu i ustrojstvu Sabora banovine Hrvatske. Ona je objavljena u *Narodnim novinama* br. 12/1940 i u nizu dnevnih novina. Premda je tom uredbom Hrvatska *preselila u genitiv*, u nekim je novinama – to, dakako, nije bio slučaj s poluslužbenim mačkovskim *Hrvatskim dnevnikom* – naziv sabora naveden drugačije, kao: Hrvatski sabor.⁶⁷

Dok je Maček s položaja podpredsjednika jugoslavenske vlade najavljivao kako bi saborski izbori mogli biti održani već tijekom 1940. godine, svakako prije skupštinskih izbora ili barem istodobno s njima,⁶⁸

64 Đorđe TASIĆ, „Ustav i uredba o banovini Hrvatskoj“, *Politika*, 36/1939., br. 11327, 12. XII. 1939., 4. (srp. cir.)

65 Vidi, primjerice, Dragutin GJURIĆ, „Hrvatski Sabor u prošlosti i sadašnjosti. Da li je potrebno sazvati hrvatski Sabor? – O mišljenju prof. Tasića“, *Srijemski Hrvat*, 1/1939., br. 6, Božić 1939., Vukovar, 2.

66 „Važna izjava hrvatskog vođe Dra Mačka. Ministar Dr Maček zahtjeva izbore za hrvatski sabor. Beograd je vrlo uznemiren“, *Hrvatski branik*, 6 (15)/1940., br. 1, Vinjkovci, 6. I. 1940., 1.

67 „Uredba o izbornom redu i ustrojstvu Sabora banovine Hrvatske“, *Hrvatski dnevnik*, Zagreb, 5/1940., br. 1333 (17. I. 1940., 1.-3.) i br. 1334 (18. I. 1940., 7.); „Izborni zakon za Hrvatski Sabor“, *Hrvatski list*, 21/1940., br. 16 (6714), Osijek, 17. I. 1940., 3.

68 „Izbori za Hrvatski Sabor bit će raspisani što prije, a vjerojatno prije parlamentarnih izbora“, *Hrvatski dnevnik*, 5/1940., br. 1332, Zagreb, 16. I. 1940., 10.; „G. Dr. Maček o izbornom zakonu za Hrvatski sabor, izborima za Narodnu skupštinu i zakonu o štampi“, *Politika*, 37/1940., br. 11359, Beograd, 16. I. 1940., 3. (srp. cir.); „Dr. Maček o izborima

vore izmisli, pa u tome nije pravi problem. Pravi problem je kad te razgovore nekritično prihvate ljudi koji time demonstriraju kakva je kritičnost potrebna da bi se postalo, recimo, članom Akademije znanosti i umjetnosti.

sa srpske je strane opet uslijedilo negodovanje. Bilo je u tome i stranačko-političke motivacije, ali je u korijenu svega ipak bilo negodovanje protiv sporazuma Cvetković Maček.⁶⁹ Otpor nastanku banovine Hrvatske iznova se je manifestirao kao otpor obnovi sabora kao simbola hrvatske državnosti.⁷⁰ No, srpsko protivljenje sazivanju čak i takvog sabora – sabora koji je sazivan „Kraljevim Ukazom“ i koji je kralj uvijek mogao raspustiti – na hrvatskoj je strani samo pojačavao želju za održavanjem izbora i sazivanjem sabora.⁷¹

Svjesno takvog raspoloženja, vodstvo Hrvatske seljačke stranke nastojalo je smiriti javnost, pa je *Hrvatski dnevnik* uvjeravao čitatelje kako je to vodstvo donijelo odluku o skorom održavanju saborskih izbora i sazivanju sabora.⁷² No, takve odluke nije bilo: Maček i njegovi suradnici bili su svjesni da se većina srpskih političkih čimbenika tomu žestoko protivi,⁷³ a njihovo je ponašanje uvjetovala i svijest da zbog svoje jugoslavenske orientacije – sažete u poznatu izjavu „vođe hrvatskog naroda“ kako je došlo vrijeme da Hrvati punom parom zaplove

Simovićeva vlada 1941.: Maček polaže prisegu Jugoslaviji

u slavenstvo i jugoslavenstvo – iz dana u dan gube potporu.

Tendencija totalitarizacije i dugogodišnja stigmatizacija inteligencije koju se nazivalo *kaputašima* ili *pokvarenom gospodom*, od središnje su hrvatske političke stranke udaljili intelektualnu elitu, napose onu što se okupljala oko Matice hrvatske u koju će Maček-Šubašićev režim domalo uvesti komesarijat; nadbiskup Stepinac i znatan broj katoličkih svećenika postajali su sve kritičniji prema koketiranju s poganskim elementima u sklopu izgradnje ruralističke concepcije tzv. autohtone hrvatske seljačke kulture, a jednako tako i prema infiltraciji liberalno-masonske i komunističke ideja u hrvatski seljački pokret.

Usporedno s time raslo je nezadovoljstvo mlađeži koja je sve više naginjala hrvatskim nacionalistima odnosno Anti Paveliću i njegovoj ustaškoj organizaciji. O samome Paveliću se zacijelo nije previše znalo, ali je on funkcionirao kao simbol beskompromisne borbe za hrvatsku državnu neovisnost, pa su njegovo političko vodstvo pred kraj tridesetih i početkom četrdesetih godina 20. stoljeća priznavali široki domovinski nacionalistički krugovi koji su u tom razdoblju pokrenuli i objavili veći broj novina, časopisa i almanaha. Na taj pokret će Maček-Šubašićev režim odgovoriti represijama i otvaranjem koncentracijskih logora u Lepoglavi i Kruščici kod Viteza. Tamo je bez ikakva suda bačen velik broj hrvatskih nacionalista (a sličnim su mje-

rama bili podvrgnuti i komunisti).

Pravni temelj za to bila je Uredba o izmeni i dopuni Zakona o zaštiti javne bezbednosti i poretka u državi, donesena sredinom prosinca 1939. godine. Njezin članak 12a glasio je: „Upravno policijske vlasti prvog stepena mogu uputiti na boravak u koje drugo mesto lica koja remete red i mir. Protiv odluke prvo-stepene vlasti dopuštena je žalba na drugostepenu upravnu

vlast u roku od 8 dana od dana saopštenja. Ministar unutrašnjih poslova može po pravu nadzora poništiti svaku odluku o upućivanju na boravak u drugo mesto. Prvostepena upravna vlast mesta gde ova lica budu upućena, odrediće im gde će stanovati pod nadzorom vlasti“⁷⁴

Uredba je odmah protegnuta i na područje banovine Hrvatske. Povijest će, međutim, i tu pokazati što znači poraz: Mačeku i Šubašiću malo tko će spočitnuti da je u mirnodopskom razdoblju bez suda u tamnicu strpao Ivana Oršanića, Mladena Lorkovića i velik broj drugih hrvatskih intelektualaca; Paveliću nitko ne će oprostiti što je nakon toga, u ratno doba, bez suda konfinirao ili zatočio Mačeka i neke od njegovih pristaša, svakako malobrojnije od onih koji su kao hrvatski nacionalistiiza rešetaka čamili 1940./41. godine. Mačekov će jugoslavenski reformizam ubrati i dodatni plod: sve do danas će banovinu Hrvatsku kao malne uzornu demokraciju isticati čak i oni koji možda znaju da je u njoj faktično (doduše, ne i formalno-pravno) bilo dopušteno djelovanje samo jednoj hrvatskoj stranci – Hrvatskoj seljačkoj stranci; ostale se onemogućavalo oružničkom batinom i lepoglavskim zidinama.

A osim spomenute uredbe iz prosinca 1938., režim je nezadovoljnike disciplini-

za Hrvatski Sabor“, *Hrvatski list*, 21/1940., br. 15 (6713), Osijek, 16. I. 1940., 1.

69 Lj. BOBAN, *Sporazum Cvetković – Maček*, 322.-323. i dr.

70 „Pitanje izbora i preuređenje države po mišljenju dra Mihajla Ilića“, *Hrvatski list*, 21/1940., br. 17 (6715), 18. I. 1940., 4.

71 „Glavne odredbe izbornog zakona za hrvatski Sabor“, *Hrvatski branik*, 6 (15)/1940., br. 3, Vinkovci, 20. I. 1940., 1.; „Proračuni“, *Hrvatski tjednik*, 2/1940., br. 4, Virovitica, 27. I. 1940., 1.

72 „Sve na svoje mjesto“, *Hrvatski tjednik*, 3/1941., br. 6, 8. II. 1941., 1.-2.) „Sudjelovanje naroda kod donošenja zakona i u unutrašnjoj upravi“, *Hrvatsko jedinstvo*, 4/1941., br. 174, Varaždin, 8. II. 1941., 1.

73 Lj. BOBAN, *Sporazum Cvetković – Maček*, 325.-326.

74 Uredba o izmeni i dopuni Zakona o zaštiti javne bezbednosti i poretka u državi, *Službene novine Kraljevine Jugoslavije*, br. 292, 21. XII. 1939.

rao i uredbom o vojnim radnim logorima. Pod izlikom poziva na vojnu vježbu, vojni obveznici – dakle, mladi ljudi – izdvojeni su iz vlastite sredine te smješteni u logore u kojima su pod nadzorom oružnika obavljali isključivo fizičke poslove.⁷⁵ K tome je strah vodstva HSS-a od mlađeži došao do izražaja i u samom tekstu Uredbe o izbornom redu i ustrojstvu Sabora banovine Hrvatske: dok je u ostatku Kraljevine Jugoslavije izborno pravo stjecano s navršenom 21. godinom, u banovini Hrvatskoj, prema člancima 8. i 10. Uredbe, aktivno se je biračko pravo imalo steći s navršene 24., dok se za pasivno tražilo navršenih čak 30 godina, uz dodatni uvjet da je kandidat pismen i da „vlada narodnim jezikom“.⁷⁶ Nije se, dakle, u banovini Hrvatskoj tražilo vladanje hrvatskim, nego je – kao 1945. i kasnije, u obnovljenoj Jugoslaviji – trebalo znati neki bezimen, „narodni jezik“.

Nespreman priznati prave razloge svojega straha od hrvatske javnosti – odnosno straha da će mladi birači glasovati protiv njegove stranke te se prikloniti hrvatskim nacionalistima, a dijelom i komunistima – Maček je tumačio kako u ostatku Jugoslavije može biti drugačije, ali da se na području banovine Hrvatske tek u toj dobi stječe zrelost potrebna za vršenje biračkog prava.⁷⁷ Drugim riječima: Hrvati su narod koji ni svoj jezik ne smije zvati vlastitim imenom, k tome su manje zreli od ostalih stanovnika Kraljevine Jugoslavije, pa im treba ograničiti pravo glasa. Kad je donesena Uredba o izbornom redu i ustrojstvu Sabora banovine Hrvatske, slavodobitno je tumačio kako se ti izbori mogu provesti i za 14 dana,⁷⁸

no poslije rata – u svojim uspomenama što su znamenite samo po nekritičnim izmišljotinama i plavo-bijelo-crvenu ovitku u kojem su tiskane – ponovio je kako „mladež prije navršene 24 godine još nije sposobna da jasno prosuđuje političke probleme“ te je neodržavanje izbora za Sabor tumačio time da su to „vojničke vlasti svojom permanentnom mobilizacijom sprječile“.⁷⁹

Računao je na to da su Hrvati doista nezreli, i da nitko od njih nije kadar pročitati članak 3. Uredbe, kojim je propisano da nijedno tijelo vlasti ne može pozvati birače na javne radove, vojničke vježbe i slično, a „ako su izbornici bili prije kamo pozvani ili gdje sakupljeni, morat će se raspustiti najdalje šesnaest dana prije izbora“.⁸⁰ Dakle, nikakva mobilizacija ni teoretski nije mogla sprječiti održavanje izbora. No, kad bi čovjek analizirao, kako su se Mačekovi pristaše odnosno jugoslavenska i poslijejugoslavenska publicistika i *historiografija* odnosili prema toj *vođinoj* konstrukciji, morali bi doći do nedvosmislena zaključka da je *vođa* u ocjeni zrelosti naroda kojemu je stajao na čelu, zapravo bio u pravu: i ovu su izmišljotinu, kao stotine sličnih, njegovi sljedbenici i publicistički prepisivači progutali ne trepnuvši.

Pravi razlozi neodržavanja izbora bili su druge naravi. Vodstvu Hrvatske seljačke stranke iz dana u dan je postajalo sve jasnije da ubrzano gubi potporu hrvatskog pučanstva. Bjelodano se je to vidjelo na općinskim izborima koji su održani 19. svibnja 1940. godine. Usprkos negodovanju javnosti, na tim je izborima zadržano javno glasovanje – premda je uredba o saborskim izborima propisivala tajno – a režim je u niz gradova odlučio jednostavno imenovati odnosno postaviti gradska zastupstva s načelnicima, objašnjavajući to kao privremenu mjeru prouzročenu praktičnim potrebama.⁸¹ No, zapravo se

nije radilo o tome: u čitavu nizu općina koje su prednjačile po oporbenom raspoloženju, banska je vlast izbore jednostavno *demokratski* odgodila: neke na određeno, a neke i na neodređeno razdoblje.⁸²

U predizbornoj agitaciji Maček i drugovi su tumačili javnosti kako političkim temama nije mjesto na općinskim izborima, jer o tome do nekoga budućeg sazivanja Sabora brinu *vođa hrvatskog naroda* i njegovi suradnici, dok su svi ostali tek *neprijatelji seljačkog naroda* koji – umjesto jedino prihvatlje „seljačke ideologije“ propovijedaju neke svoje poglede i nazore.⁸³ O porastu nezadovoljstva vrlo rječito su govorile brojne disidentske liste, čiji je izborni nastup režim na razne načine nastojao otežati ili sprječiti, a potom i naglašena izborna apstinencija. U odnosu na rezultate sa skupštinskih izbora iz prosinca 1938. izborni su se rezultati HSS-a prepolovili,⁸⁴ a u nizu općina u kojima su pobijedili kandidati nepočudni Maček-Šubašićevu režimu, izborni su rezultati jednostavno – poništeni.⁸⁵

Jasno je da u takvim prilikama nije bilo realno očekivati raspisivanje saborskog izbora i sazivanje Sabora. Usprkos tomu, u javnosti je stalno tinjala nada da će do toga doći, štoviše – da rat koji se razbuktao u Europi, a i izvan nje, čini potrebu sazivanja Sabora još akutnijom.⁸⁶

(nastavit će se)

75 Lj. BOBAN, *Sporazum Cvetković – Maček*, 330.

76 Uredba o izbornom redu i ustrojstvu Sabora banovine Hrvatske, u: *Organizaciono zakonodavstvo banovine Hrvatske. Knjiga I*, Zagreb, 1940., 317.-318.

77 „G. Dr. Maček o izbornom zakonu za Hrvatski sabor, izborima za Narodnu skupštinu i zakonu o štampi“, *Politika*, 37/1940., br. 11359, 16. I. 1940., 3. (srp. cir.)

78 „G. Dr. Maček o izbornom zakonu za Hrvatski sabor, izborima za Narodnu skupštinu i zakonu o štampi“, *Politika*, 37/1940., br. 11359, 16. I. 1940., 3. (srp. cir.); „Dr. Maček o izborima“, *Srijemski*

Hrvat, 2/1940., br. 4, 20. I. 1940., 2.

79 V. MAČEK, *Memoari*, Zagreb, 1992., 138., 201.

80 Uredba o izbornom redu i ustrojstvu Sabora banovine Hrvatske, *Organizaciono zakonodavstvo banovine Hrvatske. Knjiga I*, 315.

81 „O gradskim zastupnicima i općinskim izborima“, *Hrvatsko jedinstvo*, 3/1940., br. 135, Varaždin, 11. V. 1940., 1.

82 Mile KONJEVIĆ, „Općinski izbori u Banovini Hrvatskoj 19. maja 1940. godine“, *Prilozi Instituta za istoriju radničkog pokreta Sarajevo*, 9/1973., br. 1, Sarajevo, 1973., 278.-279.

83 Isto, 274.

84 Isto, 282. Vidi i: Stipica GRGIĆ - Tomislav KARDUM, „Općinski izbori u Banovini Hrvatskoj“, *Historijski zbornik*, 74/2021., br. 1, 105.-135.

85 M. KONJEVIĆ, „Općinski izbori u Banovini Hrvatskoj“, 292.; S. GRGIĆ - T. KARDUM, „Općinski izbori u Banovini Hrvatskoj“, 128.-131.

86 „O Hrvatskom saboru i o današnjem ratu“, *Varaždinske novosti*, 11/1940., br. 549, 6. VI. 1940., 2.; „Potreba izbora za Hrvatski Sabor“, *Srijemski Hrvat*, 2/1940., br. 31, Vukovar, 27. VII. 1940., 1.; „Jedan glas o mogućnosti izbora za Hrvatski Sabor“, *Srijemski Hrvat*, 2/1940., br. 35, Vukovar, 24. VIII. 1940., 2.; „Za saziv hrvatskog Sabora“, *Hrvatski branik*, 6 (15)/1940., br. 36, Vinkovci, 7. IX. 1940., 1.

SUĐENJE STIPI VRNOGI IZ METKOVIĆA

Grad Metković i njegova okolica su još tridesetih godina 20. stoljeća glasovali plebiscitarno za listu Hrvatske seljačke stranke (HSS), tako da 1940. bilježimo da je HSS u kotaru Metković dobio 98,28%, dok su režimske stranke do bile tek oko 1,72% glasova.¹ To je vjerojatno najbolji rezultat HSS-a ostvaren igdje u hrvatskim zemljama.

Dakle, HSS kao tadašnji jedini legalni predstavnik državotvornih težnji imao je apsolutnu potporu, pa i vlast u neretvanskom kraju. Dolaskom Nezavisne Države Hrvatske velika većina Neretvana prihvatiла je tu državu kao svoju. Osim toga već prvih dana nove države u neposrednu okolinu Metkovića iz Bileće dolaze jake četničke snage, vrše ubojstva i razna druga nasilja, te namjeravaju nastaviti svoj zločinački pohod jednim krakom prema Ljubuškom, a drugim krakom prema Metkoviću.²

Bilo je to puno prije bilo kakvih zločina nad Srbima, komunistima ili Židovima, a ni navedeni četnici nisu mogli znati kakvog će karaktera biti nova država, hoće li ona biti totalitarna, demokratska ili kakva druga, jer su oni svoje zločine započeli prije negoli je bilo kakva ozbiljnija vojna i civilna vlast formirana na južnohrvatskim prostorima.

U sastavu samoobrambenih i kasnije vojničkih, te napsljetku i političkih ustaških struktura u Metkoviću bio je i Stipe Vrnoga,³ sin Ilijе, rođen 1900. godine u Metkoviću. Njegov slučaj je osobito zanimljiv iz dva razloga: on ne negira svoj udio u ustaškom pokretu nego dapa-

Piše:

Darko UTOVAC

če to sam iskazuje, pa čak i ističe, druga zanimljivost je ta što je on ostavio zapis u svom dnevniku o svojoj kalvariji od povlačenja, Bleiburga, Križnog puta, suđenja, do izvršenja kazne, tako da možemo pratiti obje strane pripovijesti.

Njegov dosje koji se čuva u Državnom arhivu u Splitu sastoji se od presude, dvije izjave svjedoka, dvije izjave samog Stipe Vrnoge i žalbe javnog tužitelja zbog niske dosuđene kazne.⁴ U oči upada da nema optužnice, no pozornost ćemo obratiti na ono što nam je dostupno.

Kronološki najstarija u čitavom predmetu od sačuvanih dokumenata izjava je Andelke Marević dana „opunomoćstvu OZNE“ u Metkoviću 20. lipnja 1945. godine.⁵ Andelka Marević, prema vlastitoj izjavi bivša pripadnica tzv. N.O.V.J. iskazuje da se je Stipe Vrnoga isticao 1941. u razoružavanju bivših pripadnika Jugoslavenske kraljevske vojske, nadalje da se je isticao kao ustaša. Svjedoči da je kao pripadnik ustaških formacija po neretvanskom Blatu tražio sakriveno komuniste i Srbe, no ne iskazuje da je kada koga i pronašao.

Iskazuje da je Vrnoga sa skupinom drugih ustaša došao i u njezinu kuću tražiti njezinu braću koja su se odmetnula u partizane. Pri tome spominje da su natjerali njezina oca da ih doziva po poljima. Ne spominje nikakav oblik nasilja, niti bilo što konkretna stavla na teret Vrnogi. Na kraju izjave spominje da su ustaše više puta dolazile tražiti njeziniu braću, no opet ne spominje nikakvo nasilje, osim što navodi da su jednom zatekli jednog od braće kod kuće, da je on pritom pobegao i da su neimenovani ustaše pucali za njim. Nigdje ne spominje da je u toj skupini bio Vrnoga niti ga izri-

jemom spominje da je ikada više osobno dolazio u njezinu kuću osim prvoga, već opisanog puta.

Dakle, svjedokinja mu stavlja na teret da je bio ustaša, što ovaj nikada nije ni negirao, da je razoružavao vojнике stare Jugoslavije, što su uostalom činili svi pripadnici Hrvatske seljačke zaštite diljem Hrvatske. Posebno je zanimljivo da sud komunističke Jugoslavije za objekt napada, pa time i svojim zakonima štićeno dobro drži vojnike monarchističke Jugoslavije i njihovo oružje.

Treće i posljednje što svjedokinja stavlja na teret je to da je kao pripadnik ustaških postrojbi došao tražiti njezinu braću koja su kao komunisti pristupili oružanoj pobuni. Ne ulazeći u karakter i obilježja Nezavisne Države Hrvatske, upitajmo se, ima li igdje na svijetu država i je li ikad igdje postojala država koja nije nastojala uhititi one koji se protiv nje oružano pobune?

Drugi i posljednji svjedok optužbe čiji iskaz je sačuvan u spisu je stanoviti Andelko Rodin iz Dobranja.⁶ On za sebe kaže da je nekoliko mjeseci bio prisilno unovaćen u oružništvo.⁷ Spominje da je s još jednim oružnikom i skupinom pripadnika ustaške milicije iz Metkovića u ožujku 1942. godine putovao brodom prema Rogotinu poradi uhićivanja osoba koje izbjegavaju služenje vojske. Spominje da su im se putem priključili neki oružnici iz Opuzena, a u Rogotinu su im se, prema toj izjavi, priključila još četiri oružnika.

6 Isto, izjava svjedoka Andelka Rodina.

7 Komunistički sud i istražitelji OZN-e koriste pojam „pomoći žandar“, no u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj je postojalo oružništvo koje je imalo vrlo slične zadaće kao i prijašnja žandarmerija, s time da, naravno, nije bilo oružje velikosrpskog terora (pa ni unatoč činjenici da su mnogi jugoslavenski žandari kasnije postali pripadnicima hrvatskog oružništva). Isto tako iz spisa nije moguće nedvojbeno zaključiti, je li Stipe Vrnoga u inkriminirano vrijeme bio pomoći oružnik ili pripadnik ustaške milicije, osobno sam sklon vjerovati da se radilo o potonjem.

1 Ivan JURIĆ, *Osnivanje i djelovanje HSS u Donjem Poneretavlju*, Metković, 2005., 101.

2 <https://hercegovackiportal.com/2019/02/16/zvjerstva-cetnika-u-capljini-i-okolnim-selima-godine-1941/> pristupljeno 10. 2. 2023. godine.

3 U sudskom spisu se rabi oblik Stipe Vrnoga, iako nailazimo na oblik Stipan i Stjepan Vrnoga, pa je vrlo vjerojatno da je kršten kao Stjepan Vrnoga, a kasnije je u skladu sa mjesnim govorom i običajima bio nazivan Stipe ili Stipan

4 Državni arhiv u Splitu, fond 409, SUP za Dalmaciju, Dosje Stipe Vrnoga.

5 Isto, izjava svjedoka Andelka Marević.

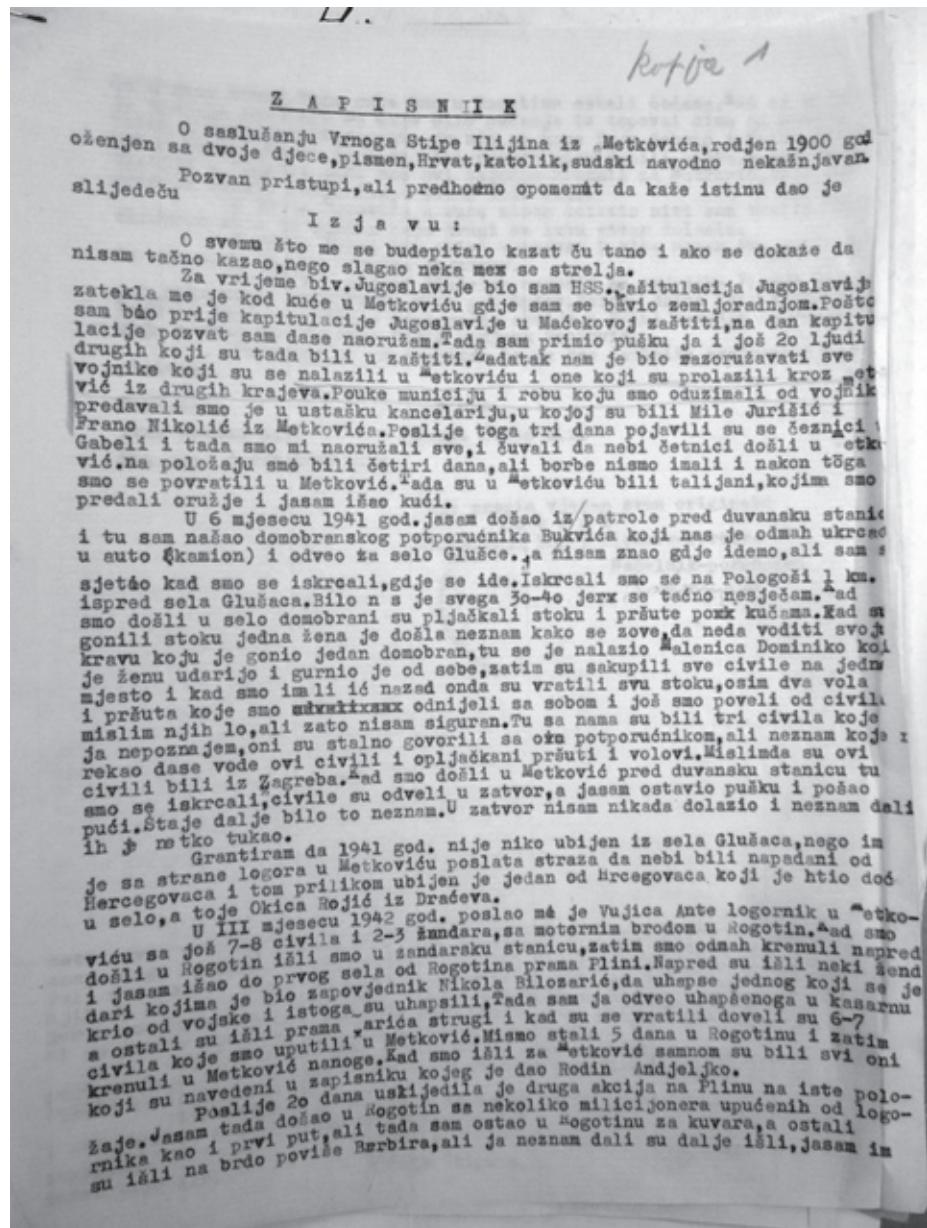
Iskazuje da je stanoviti Repeša, pripadnik ustaške milicije iz Metkovića, udario dovedenog uhićenika koji je izbjegavao vojni poziv, te detaljno opisuje svoj sukob s njime tim povodom. Ne iskazuje da je Vrnoga koga udarao ili da je zapovjedio da se koga udara, no to ga ne sprječava da iznese mišljenje kako je Vrnoga zapovjednik skupine, i kako je on za sve odgovoran, jer je navodno uočio da se ovaj potajice nešto dogovara sa Repešom.

Dalje izjavljuje kako u sljedeću akciju nije išao kad su zapaljene neke kuće u mjestu Plina, no opet ga to što nije bio nazočan ne prijeći tvrditi da su u toj akciji sudjelovali svi pripadnici ustaške milicije iz Metkovića koje je nabrojio da su bili prethodno u Rogotinu, a navodi i neke druge. Mirne duše možemo reći da ni ovaj svjedok nije iznio ništa o Stipi Vrnogi na temelju čega bi se mogla utvrditi kakva krivnja, a za mišljenje da je ovaj zapovjedno odgovoran nije ponudio ni najmanji dokaz. Osim toga događaj koji opisuje zbio se je najmanje godinu dana prije nego što je Stipe Vrnoga 1943. godine postao dio zapovjedne strukture ustaškog pokreta u Metkoviću.

Zanimljiv je i zapisnik o saslušanju samoga Stipe Vrnoge u istražnom postupku pred istražiteljima OZN-e u Makarskoj 2. srpnja 1945. godine. U njemu on iskazuje da je prije rata bio član HSS-a i Hrvatske seljačke zaštite, da je kao takav sudjelovao u razoružavanju vojnika Kraljevine Jugoslavije, te da je bio dio oružane skupine koja je trebala štiti Metković od prodora četnika iz smjera Čapljine.

Priznaje svoje sudjelovanje u policjskoj akciji na selo Glušce pored Metkovića koje je naseljeno Srbima, no naglašava da tom prigodom nitko nije ubijen, da je sva pritom oduzeta stoka vraćena vlasnicima, osim dva grla, i da je 10 talaca također kasnije živo vraćeno. Jamči da nitko tom prigodom nije ubijen. Dapače, iskazuje da su hrvatske ustaške vlasti Metkovića štitile stanovništvo Glušaca oružanom stražom, te da je prigodom pokušaja ulaska u selo „divljih“, to jest neorganiziranih ustaša, od strane ustaške straže ubijen stanoviti Okica Rojić iz obližnjeg Dračeva.

Zanimljivo je da je stražu koju je poslao ustaški logor Metković ubila Hrvata

Zapisnik o Vrnoginu saslušanju

štiteći život i imovinu Srba i pravoslavaca sela Glušci. Dakle unatoč činjenici da su Glušci kasnije percipirani kao četničko uporište, tamošnje civile su 1941. godine oružjem štitile mjesne vlasti Nezavisne Države Hrvatske.

A to da su Glušci u ratu bili četničko uporište, ne tvrdim ja, niti su to tvrdile vlasti NDH, nego tu tvrdnju iznose upravo drugovi iz Okružnog komiteta KPH Biokovsko-neretvanskog 10. listopada 1944. godine, u svome političkom izvještaju Oblasnom komitetu KPH za Dalmaciju povodom njemačko-ustaške akcije na Glušce, u kojem doslovno piše: „Na ovaj način Njemci i ustaše svojim terorom likvidirali su jedno od najvećih za

nas neprijateljskih uporišta i poslije ovo
ga likvidirana su sva četnička uporišta u Neretvi uopće.“⁸ Znači li ova konstatacija prijekor, pohvalu ili se samo radi o bilježenju činjeničnog stanja, ostaje na prosudbu citateljima.

U nastavku svog iskaza Vrnoga priznaje akciju u Rogotinu koju je opisao svjedočnik Rodin, no ne priznaje nikakvo nasilje nad uhićenima, koji su kako proizlazi iz spisa uhićeni zbog izbjegavanja novčenje, te je izvjesno da su poslije uhićenja

⁸ SUBNOR Metković, Dokumenti iz doba narodnooslobodilačkog rata 2, Metković, 1978., 444.

Ez 12/45
25

Presude
U I M E N A R O D A !

Okržno narodni sud Biokovsko - Neretvanski u Makarskoj, pod predsjednjem Predsjednika vijeća Ferri Iva i sudjelovanju narodnih sudaca - sisa, po optužnici Javnog tužica od 16.9.1945 br.K.5/45 protiv Vrnoga Stipe Ilijina, radi djela iz čl.3 t.3,4,5 i 6 Zakona o krivičnim djelima protiv naroda i Države, uz sudjelovanje pomoćnike Javnog tužica ~~xxxxx~~ pr.R. Legradića, optuženog Vrnoga Stipe Ilijina, njegovog branitelja odvjetnika Dra Josipa Bosančića, dne 26.listopada 1945, nakon održane glevne rasprave, te nakon što je Pomoćnik Javnog tužica stavio predlog da se optuženi strogi kazni po zakonu, a optuženi da bude blago kažnje,

P R E S U D I O J E :

Vrnoga Stipe Ilijin i majke Jerke rođene Šiljeg, rođen 1900 god. u Metkoviću, rkt.Hrvat, oženjen, stac dvoje djece, zemljoradnik, pisar, svršio osnovnu školu, srednje imao, vojsku služio, nevodno meosudjivan, sada u istražnom zatvoru,

K R I V I J A :

- 1/. Što je u aprili 1941 godine u Metkoviću stupio, a kroz 1941 i 1942 godinu sudjelovao u naoružanoj policijskoj formaciji okupatora i njegovih pomagača sastavljeni od jugoslavenskih državljanima u cilju pomaganja okupatoru i zajedničke borbe s njime protiv svoje domovine, primajući od neprijatelja oružje i pokoravajući se njegovim naredbama;
 - 2/. Što je kao član policijske formacije okupatora u aprili 1941 godine sudjelovao u razoruđujućim jugoslavenskim vojskom;
 - 3/. Što je kao član policijske formacije okupatora u julu 1941 godine sa jedno sa domobranima i ustašama sudjelovao u akciji na selo Glušće kod Metkovića, kojom su prilikom svi muškarci sela bili ugroženi prijetnjom stranjena i desetora odvedeni kao taceci i kojem je prigodom odagneno blago sela Glušće, te zlostavljanje Mira Pušar ž.Nikole;
 - 4/. Što je kao član policijske formacije okupatora sudjelovao u hapšenju Srba i neprednih elemenata u Metkoviću u mjesecu junu ili julu 1941 godine u Kuli kod Metkovića, te je tom prilikom na proganjene i pušeno;
 - 5/. Što je kao član policijske formacije okupatora sudjelovao 14.3.1942 godine u Rogotinu kod vršenja prisilne mobilizacije;
 - 6/. Što je kao član policijske formacije okupatora sudjelovao u sprilu 1942. godine u akciji Falijona na Plini, Paštinu i Bešinu, kojom prilikom su popaljena ova sela i pljačkana;
 - 7/. Što je u mjesecu studenom 1943. godine postao aktivan ustaški pokretni i pobočnik ustaškog logornika u Metkoviću položiv Ši ustašku zakletvu t.j. postao članom i funkcionerom terorističkog aparata ~~xxxxx~~ okupatora;
 - 8/. Što je ustaški pobočnik logornika u Metkoviću sudjelovao u reprezilijama vršenim 29.5.-1944 u Jerkovcu kod Metkovića radi hapšenja fra Pašku Barića od strane partizana, kojim prilikom su bili odvedeni u internaciju Jure Dominković, Ante Bebić, Marko Bebić Jurin i Marko Gujević i uhapšen i mjesec dana održao u zatvoru Barbir Ivan.
 - Gore navedenim djelima počinio je: pod 1/ zločin po čl.3 t.4 Zakona o krivičnim djelima protiv naroda i Države, pod 2/ zločin iz čl.3 t.5 spomenutog zakona, pod 3/ zločin iz čl.3 t.3 i t.6, a pos 4./5., 6./7. i 8/ opstavljen zločin iz čl.3 t.3 citiranog zakona.
- Radi tih djela

O s u d j u j e s e :

na sedam godina sa lišenjem slobode prisilnim radom, u koju su se

Prvostupanska osuda Stpe Vrnoge

unovačeni. Isto tako priznaje da je sudjelovao u drugoj akciji prema mjestu Plina, no naglašava da do samoga mjesta nije išao, nego da je ostao u mjestu Rogotin kao kuhar. Iskazuje da su mu sudionici akcije po povratku pričali da je došlo do sukoba, no da nisu doveli uhićenike, niti donijeli kakvu oduzetu robu.

U potpunosti negira da je ikada dolazio osobno u kuću Ivana Marevića i tražio njegove sinove, o čemu je iskaz prethodno dala Andelka Marević. Na kraju naglašava da je bio sklon ustašama i da nema više što za reći. Za svoje navode predlaže brojne svjedoček od kojih dio sud nije pozvao, ili njihove izjave nisu

uvrštene u spis, što je vjerojatnije, jer se i drugi svjedoci spominju u obrazloženju presude, dok neki nisu ni prihvaćeni što izrijekom stoji u presudi.⁹

Vrnoga je dao još jednu izjavu OZN- i tri dana kasnije, u kojoj priznaje da je od početka dolazio u ustaški logor u Metkoviću i bio osoba od povjerenja mjesnih ustaških dužnosnika. Priznaje da je oko mjesec i pol bio upravitelj na napuštenom imanju Đorda Popovca, koji je pobegao

9 Državni arhiv u Splitu, fond 409, SUP za Dalmaciju, Dosje Stipe Vrnoga, Izjava Stipe Vrnoge od 2. srpnja 1945.

iz Metkovića i za kojega iskazuje da je bio četnik, ali i nastavlja da su Popovcu Talijanji imanje vratili, jer je uvjek bio u njihovu društvu, a da je ponovno pobegao iz Metkovića kad je Italija kapitulirala. Priznaje i da je poslije kapitulacije Italije imenovan pobočnikom logornika Brune Tomića, no da su se tijela vlasti vrlo rijetko sastajala zbog teških ratnih okolnosti i zračnih napada.

Druga izjava je ponešto drugačija u odnosu na prvu, jer tamo na kraju iskazuje da je čuo, ali nije vjerovao da se partizani bore za slobodnu Hrvatsku, no da je ostao na strani ustaša misleći da su oni na ispravnijem putu, te da osjeća stid i krivicu pred narodom jer je bio tamo gdje mu nije mjesto. Ovakav obrat je vrlo izvjesno plod odvjetničkih savjeta i pokušaja da se spasi glava, a ne izraz iskrenog uvjerenja. Uostalom, u istoj izjavi Vrnoga ističe da neograničeno voli svoj narod i svoju zemlju, i da je uvjek spremna dati život u borbi protiv onih koji našem narodu oduzimaju slobodu. Isto tako naglašava da nije bio uz one koji su bezrazložno ubijali, jer su se takvi ogriješili o ustaška načela,¹⁰ čime i pred jugoslavenskim komunističkim istražiteljima svjesno ili nesvesno iskazuje svoju privrženost tim načelima.¹¹

Okržni narodni sud Biokovsko-neretvanski u Makarskoj donio je 26. listopada 1945. presudu protiv Stipe Vrnoga. On je proglašen krivim po osam točaka optužnice, i to: zbog pripadnosti ustaškoj miliciji, zbog razoružavanja vojnika Kraljevine Jugoslavije, zbog akcije na mjesto Glušće 1941. godine, što je sudjelovao u uhićenju Srba i komunista, što je bio dio skupine koja je vršila prisilno novačenje u Rogotinu, što je bio pobočnik ustaškog logornika u Metkoviću, te što je sudjelovao u interniranju nekoliko osoba iz Jerkovca pored Metkovića u svibnju 1944. godine. Sukladno navedenome osuđen je na 7 godina zatvora s prisilnim radom,

10 Načela Ustaškog pokreta donio je dr. Ante Pavelić 1933., a među mnogim njihovim kasnijim tumačenjima posebno opširno je ono iz pera Danijela Crljena.

11 Državni arhiv u Splitu, fond 409, SUP za Dalmaciju, Dosje Stipe Vrnoga, Izjava Stipe Vrnoge od 5. srpnja 1945.

gubitkom građanskih prava u trajanju od 8 godina po izvršenju kazne, te oduzimanje cjelokupne pokretne i nepokretne imovine.

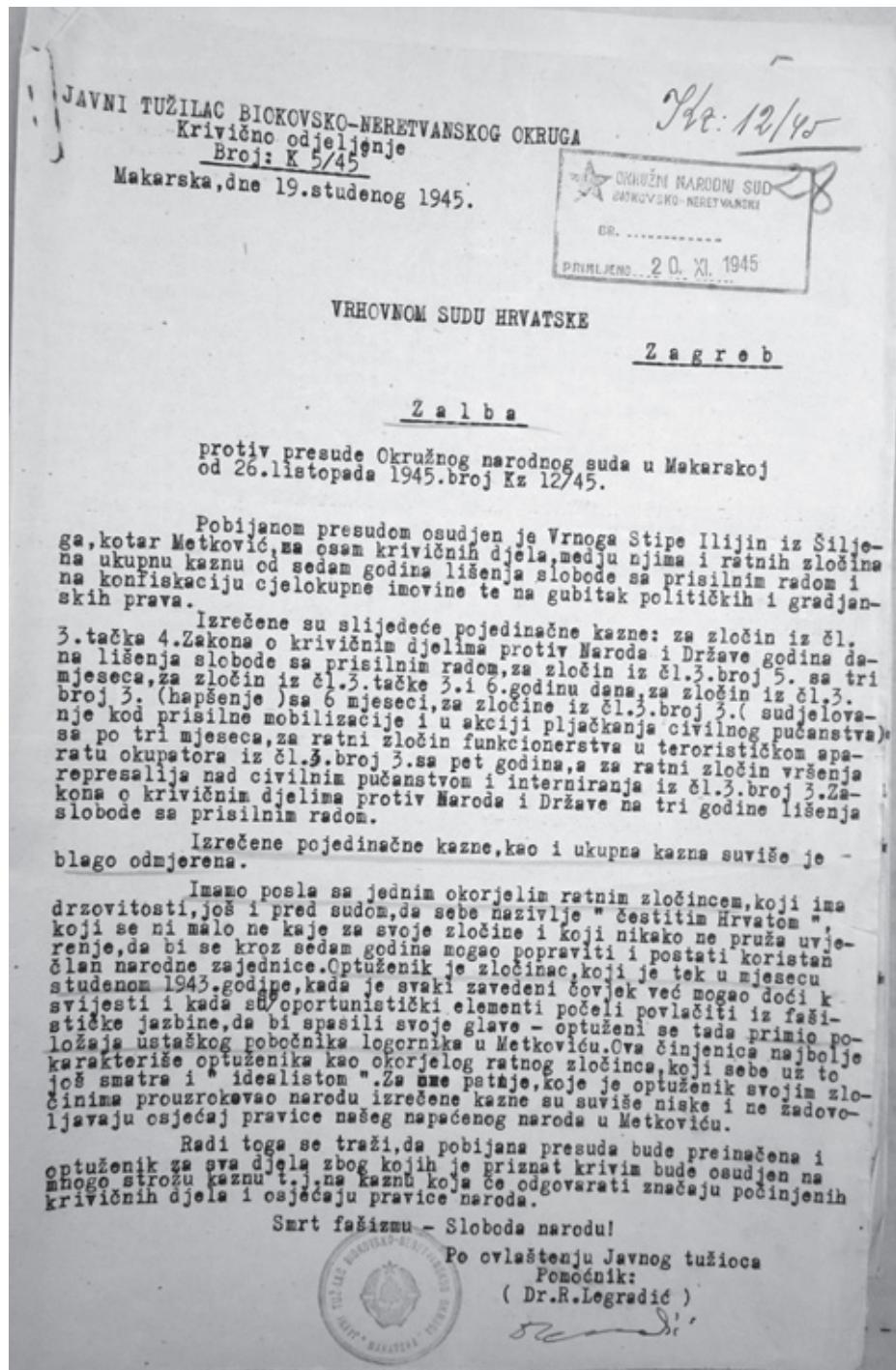
Obrazloženje presude je osobito zanimljivo, jer iz nje proizlazi da sud komunističke Jugoslavije, kao što smo već naglasili, osuđuje osobu zbog djela protiv Kraljevine Jugoslavije i njezine vojske, iako je i Komunistička partija Jugoslavije kao i ustaški pokret bila u Kraljevini Jugoslaviji izvan zakona. To nam ponešto govori i o karakteru nove Jugoslavije.

U obrazloženju krivnje za akciju na Glušce sud doista utvrđuje da tom prigodom nije bilo ubojstava ni paleža, te da je sva stoka osim dva grla odmah i vraćena stanovništvu, te da se ni taocima nije ništa dogodilo, no za sud je Vrnoga ipak kriv, jer je sudjelovao u pljačku stoke koju su, kako vidimo, ti isti koji su ju odveli, odmah vratili u gotovo istom broju.

Isto tako presuda ne donosi nikakav dokaz da bi uloga Vrnoge u toj akciji bila zapovjedna ili veća od uloge bilo kojega od ostalih četrdesetak sudionika. Sud nalazi da je Vrnoga kriv za uhićenja Srba i komunista u svibnju 1941. godine i to na temelju jednoga jedinog iskaza, i to iskaže Anđelke Marević, da je Stipe Vrnoga bio u skupini koja je došla uhitiću njezinu braću. Čitajući pozorno njezin iskaz razvidno je da do uhićenja nije došlo, niti ona ima saznanja da je Vrnoga bilo koga drugoga bilo gdje drugdje uhitićio. Osim toga, i ona i njezina braća su Hrvati, pa nije jasno iz čega proizlazi da je Vrnoga uhićivao Srbe.

Posebno je zanimljivo da je svjedočinja optuženog nakon pet godina prepoznala po glasu, a nedvojbeno je da je sud zanemario onu latinsku da je jedan svjedok isto što i nijedan svjedok. Pogotovo zato što svjedokinja nije dala ni najmanji dokaz za protupravno ponasanje optuženika. Sud nalazi krivnju i u sudjelovanju u prisilnom novačenju u mjestu Rogotin, pri tome zanemarujući činjenicu da svaka država u ratu novači svoje građane, te da privodi one koji se novačenju ne odazovu.

Zanimljivo je da sud djelomično ipak prihvata obranu glede druge akcije prema mjestu Plina gdje vjeruje Vrnoginoj tvrdnji da je tom prigodom ostao u Ro-

Žalba javnog tužitelja

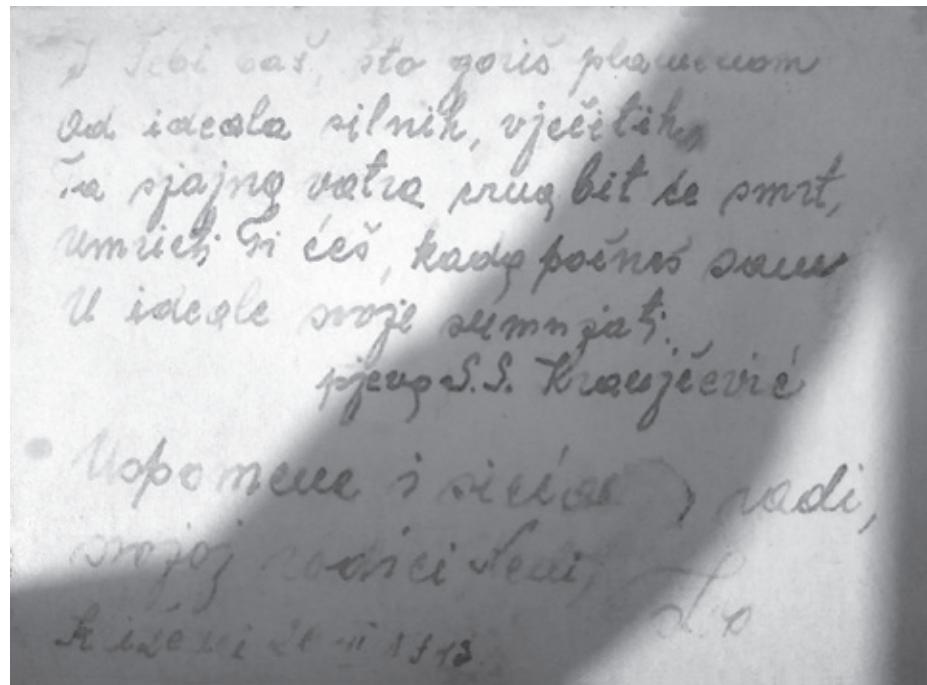
gotinu i kuhao za ostale sudionike akcije, no samu akciju promatra kao udruženi pothvat prema kojemu i kuhari pridonose samoj akciji, te su sukladno tome dionici krivnje. Bilo bi zanimljivo vidjeti kako bi duhovni i politički sljednici partizanske vojske i komunističke partije reagirali danas, kada bi netko tako široku definiciju krivnje pokušao primijeniti na djela počinjena npr. u srpskoj pobuni u Hrvatskoj od 1991. do 1995. godine.

Sud nalazi krivnju i u tome što je optuženi simpatizirao ustaški pokret, nazičio ustaškim sastancima, te naposljetku dao ustašku prisegu i postao pobočnik logorniku. Na kraju sud nalazi krivnju optuženoga i u uhićenju i interniranju nekoliko stanovnika Jerkovca 1944. godine, iako ga nitko od svjedoka ne spominje, no sud nalazi krivnju po realno teško dokazivoj zapovjednoj odgovornosti.

Iz obrazloženja presude jasno je koliko je ozbiljan proces bio i koliko se je tu

Stipin sin Ive Vrnoga

„Mrijeti ti ćeš...“ - poznati Kranjčevićevi stihovi na poleđini fotografije Ive Vrnoge

postupalo po načelima zakonitosti, pravičnosti ili krivnje.¹² Gledano očima današnjeg pravosuđa, pa i ondašnjeg nepri-stranog pravosuđa – da ga je u Hrvatskoj toga vremena bilo – tu nema materijala ni za podizanje optužnice, a kamoli za sedam godina zatvora s prisilnim radom, konfiskaciju cjelokupne imovine i gubitak političkih i građanskih prava u trajanju od osam godina po izvršenju kazne.

Javnom tužitelju ni takva drakonska kazna nije bila dovoljna, pa 19. listopada 1945. godine podnosi žalbu Vrhovnom sudu, žaleći se da je kazna „suviše blago odmjerena“, jer da se radi o okorjelom ratnom zločincu koji je toliko drzovit da sebe naziva „čestitim Hrvatom“, te da nema nikakvih garancija da će se osuđenik kroz sedam godina popraviti i postati koristan član narodne zajednice.

Potom tužitelj tvrdi da se radi o zločincu koji je 1943. godine postao formalni član i mjesni dužnosnik ustaškog pokreta, dakle – u vrijeme kada su se svi, kako tužitelj kaže, zavedeni već povlačili i bježali iz pokreta da bi spasili glavu. Tužitelju osobito smeta što Vrno-

ga svoje djelovanje pravda idealističkim razlozima, te traži strožu kaznu. Koliko je ozbiljno stanoviti pomoćnik javnog tužitelja dr. R. Legradić ozbiljno ušao u sam predmet, vidimo iz činjenice da je unatoč tome što je u svim spisima Metković naveden kao mjesto rođenja Stipe Vrnoge, on u žalbi navodi da je Vrnoga rođen u mjestu Šiljezi (koje doista i postoji, no Vrnoga nije rođen тамо nego u Metkoviću, a Šiljeg je djevojačko prezime njegove majke). Dakle tužitelj nije utvrdio ni osnovne činjenice.

U spisu nije sačuvan pravorijek Vrhovnog suda te sa sigurnošću ne znamo koliko godina zatvora je Stipi Vrnogi u konačnici odrezano, no iz njegova dnevnika koji je napisao po sjećanju na vrijeme progona, suđenja i kazne, isпадa da se s robije vratio 17. siječnja 1951. godine, iz čega proizlazi da je odslužio tek nešto manje od 7 godina, jer je na njega primijenjena amnestija od 1. siječnja 1951. godine.

Spomenuti dnevnik je dobrom dijelom objavljen u knjizi Ivana Jurića *Partizanska i komunistička represija i zločini prema Hrvatima u Donjem Poneretavlju 1941.-1990.*¹³ Razvidno je da dnevnik

nije vođen u realnom vremenu nego naknadno po sjećanju, budući da su događaji kronološki ispremiješani, što otežava praćenja slijeda događaja. Sâm dnevnik je dragocjen uvid u drugu stranu priče za koji bismo bili priskraćeni, da smo imali zapisano samo ono što je sačuvano u dosjeu SUP-a. Osim toga, iz njegova dnevnika saznajemo poimenično kako su skončali brojni sudionici križnih puteva s neretvanskog područja.

Najstariji dio teksta obuhvaća povlačenje iz Metkovića 1944. i opis napuštanja Zagreba 7. svibnja 1945. godine. Vrnoga opisuje šaroliko mnoštvo u odlasku te izražava strah i uvjerenje da nitko ne će ostati u Hrvatskoj. Svjedoči da ga je predaja 15. svibnja zatekla u Klagenfurtu, odakle su zarobljenike engleski vojnici predali partizanima. Ovi su ih sproveli do Maribora gdje je počela podjela na civile i vojниke, a vojниke su još razdijelili na ustaše, domobrane i ostale.

Kad je pala noć svi koji su izdvojeni u skupinu ustaša bili su ubijeni. Vrnoga svjedoči da je u toj skupini bio i ustaški časnik iz Metkovića Živko Visković, koji mu je mahnuo rukom prije odlaska u smrt. Poslije ubojstva ustaša, zarobljenič-

12 Državni arhiv u Splitu, fond 409, SUP za Dalmaciju, Dosje Stipe Vrnoga, presuda Okružnog narodnog suda Biokovsko – neretvanskog broj KZ 12/45 Stipi Vrnogi od 26. srpnja 1945

13 I. JURIĆ, *Partizanska i komunistička represija i zločini prema Hrvatima u Do-*

njem Poneretavlju 1941.-1990., Metković, 2012., 292.-300.

ka kolona je nastavila križni put prema Zagrebu gdje je Stipe Vrnoga kao civil oslobođen 20. svibnja 1945., no kao što ćemo kasnije vidjeti, to nije bio kraj nego početak njegovih muka.

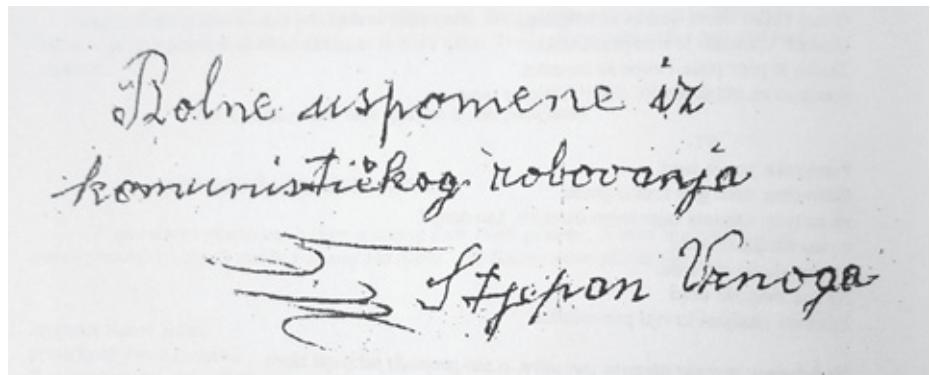
Baš tog dana je, izgleda, Tito dolazio u Zagreb, a Vrnoga svjedoči da je s tugom promatrao ljudi koji se na trgu okupljuju i pjevaju pjesme kakve on do sada nije čuo. Prema svjedočanstvu u dnevniku Vrnoga je ostao u Zagrebu do 8. lipnja 1945., kada se je rastao s 21. godišnjim sinom Ivom za kojega tvrdi da je bio mladi časnik tada već poraženih oružanih snaga Nezavisne Države Hrvatske, za njega još kaže da im je to bio posljednji susret, i da je Ivo Vrnoga ubijen u Rijeci tijekom listopada 1945. godine. Šteta je što iz dnevnika ne saznajemo ništa pobliže o njegovoj sudsbi.

S članovima obitelji Stipe Vrnoge, Miroslavom Vrnogom i Ivom Volarevićem obavljen je razgovor 13. veljače 2023. godine. Prema njihovim saznanjima, Ivo Vrnoga je kanio s još jednom osobom ilegalno prijeći granicu, htio se prije toga javiti rodicima Nedi koja je udana u Rijeku. Zna se da je živ stigao do Sušaka, no poslije mu se gubi svaki trag.

Stipe Vrnoga zapisuje da je na povratku u Metković iz Zagreba ponovno uhićen 13. listopada 1945. u Splitu, zajedno s rodicom Danicom Salacan. Ona je, vrlo moguće, sestra Stanka Salacana, predratnog čelnika HSS-a u Opuzenu i tabornika Opuzena kojega su tijekom rata ubili komunisti, i Jure Salacana, također kasnijeg tabornika Opuzena, koji je poslije rata osuđen na dugogodišnju robiju.

Po uhićenju odvedeni su u logor Gripe, pa u zatvor u Makarskoj, odakle je sproveden u Metković. Vrnoga je u svom dnevniku zapisao da su iz logora Gripe odvedeni i ubijeni: Mato Hrštić, postolar iz Vrgorca, Dane Vukosav, dočasnik iz Dusine pored Vrgorca i Zvonko Popović, ustaški zastavnik iz Podgradine kod Opuzena u današnjoj općini Slivno.

Uvidom u knjigu Blanke Matković o progonima OZNE, UDBE i narodne milicije na području Vrgorca, Makarske i Neretvanskoj krajini, čini se vrlo mogućim da su navedeni ipak uspjeli pobjeći iz zatvora, što Vrnoga nije mogao znati, jer se u izvornim dokumentima OZN-e

Naslovica dnevnika odnosno sjećanja Stipe Vrnoge

za svu trojicu spominju različita mjesta, vremena i okolnosti smrti, a za jednog od njih, Danu Vukosava, izrijekom se kaže da je ubijen kao križar u siječnju 1946. godine.¹⁴

Vrnoga svjedoči da su s njim u Metković sprovedeni Mate Kraljević iz Komina koji je pokušao samoubojstvo bacanjem s broda na Neretvi, i Mile Ostojić, preživjeli sa strijeljanja na groblju svetog Ivana u Metkoviću 1944. godine. On je Vrnogi svjedočio da su žrtve bile vezane žicom po dvojica, da je on bio vezan u paru sa Milom Verajom i da su partizanski krvnici bili potpuno pijani dok su strijeljali svoje žrtve.

Vrnoga dalje piše kako je na ispitivanju u Metkoviću bio prisiljavan priznati da je bio sudionik ubijanja Srba iz Metkovića na Topoli pored Opuzena, što je on odabacio, a očito nije za to bilo ni najmanjeg dokaza, jer ga ne nalazimo među optuženicima za taj proces o kojemu će biti više riječi u jednom od sljedećih brojeva.

Vrnoga je zapisao da je u Dubrovniku ispitivao još jedan Neretvanin, tadašnji vojni sudac Mate Babić, inače otac književnika Gorana Babića koji od 1990. živi u dragovoljnem izbjeglištu u Beogradu, jer ne želi prihvatići činjenicu da je obnovljena hrvatska država. Također svjedoči kako ga je i Mate Babić prisiljavao da prizna da je sudjelovao u ubojstvima Srba pored Opuzena.

Kada je vojni sud u Dubrovniku rasformiran, Stipe Vrnoga je ponovno prebačen u Makarsku. Tu je svjedočio posljednjim danima Ive Jovanovića iz Metkovića koji je, suočen sa smrtnom kaznom, hinio ludilo. Zbog toga je poslan na vještačenje, ali mu ni to očito nije pomoglo jer Vrnoga piše da je po povratku s vještačenja Ivo Jovanović ubijen.

Za suđenja kaže da su trajala vrlo kratko, oko pola sata, iako za svoje suđenje kaže da je trajalo 25. i 26. listopada, i da su saslušani brojni svjedoci koji su mu dali za pravo. To objašnjava zašto su u spisu samo dva iskaza svjedoka, a na temelju ovih saznanja vrlo je izvjesno da su u spisu sačuvani samo oni iskazi koji Vrnogu terete.

Ostali dijelovi dnevnika su puno manje detaljni i odnose se na služenje kazne u Lepoglavi i drugim mjestima. Od zanimljivosti bih jedino izdvojio da Vrnoga svjedoči kako je u zatvoru viđao blaženog Alojzija Stepinca, i kako su im za Badnjak davali ručak s mesom iako je meso u zatvoreničkoj prehrani očito bilo izuzetak, a ne pravilo. Stipe Vrnoga je Metković napustio 23. listopada 1944. kao izbjeglica, a u njega se vratio 17. siječnja 1951. godine, poslije izbjeglištva, povlačenja iz Hrvatske, križnog puta, suđenja i izdržane kazne, kao formalno slobodan građanin, no sukladno presudi lišen sve svoje pokretne i nepokretne imovine te bez građanskih i političkih prava sljedećih osam godina.

14 Blanka MATKOVIĆ, Stjepan ŠTIMAC, *Vrgorska krajina, Makarsko primorje i Neretvanski kraj u dokumentima OZNE, UDBE i Narodne milicije (1944. - 1965.) likvidacije i progoni*, Zagreb, 2018., 1011., 1040. i 1213.

SURADNJA – POZIV I OPOMENA

Puno puta je na ovim stranicama objavljen poziv na suradnju. Svaki put smo pritom podsjećali na to da vrijeme neu-mitno čini svoje i da će nezabilježene uspomene na stradanja Hrvata u jugoslavensko doba – ono nekomunističko i ono komunističko – okrnjiti našu povijest i pomoći svima koji Jugoslaviju i jugoslavenstvo žele uljepšati. U najvećem broju slučajeva bio je to, nažalost, poziv gluhim i (zašto i to ne kazati?) neodgovornima, o čemu rječito govori sve uži krug suradnika ovog časopisa.

Ma što tko mislio, to sužavanje suradničkoga kruga nije posljedica nikakve odluke niti hira uredništva, nego nemara onih koji bi možda imali što kazati, ali im je lakše ljenčariti i šutjeti (pa usput ponekad možda prigovoriti da se ne objavljuje ono što uopće nije napisano). A uza sve nevolje koje ovaj časopis prolazi već dugi niz godina (sad su iza nas već desetljeća muke), možemo sebi neskromno pripisati činjenicu koju nikad nitko ne će moći osporiti: nikad se u na ovim stranicama nije organizirano kadilo vlasti niti se je ikad dogodilo da je netko bio cenzuriran.

Ne će biti ni ubuduće: uredništvo ne može nikoga prisiliti na suradnju, nikomu ne može suradnju honorirati, ali može obećati da će časopis, sve dok postoji, biti otvoren baš svima kojima je do Hrvatske i do slobode! (Ur.)

PUBLIKACIJE KOJE SE MOGU NABAVITI U HRVATSKOM DRUŠTVU POLITIČKIH ZATVORENIKA (099-670 41175)

POLITIČKI ZATVORENIK 1990.-2008. (br. 1-201), 4 CD-a	27 € (200 kn)
POLITIČKI ZATVORENIK 1990.-1997.; 1998.-2002. (br. 1-129), 2 CD-a	8 € (60 kn)
POLITIČKI ZATVORENIK 2003.-2005. (br. 130-165), CD	3 € (30 kn)
POLITIČKI ZATVORENIK 2006.-2008. (br. 166-201), CD	3 € (30 kn)
POLITIČKI ZATVORENIK 2009.-2013. (br. 202-255), CD	3 € (30 kn)
Damir BOROVČAK, <i>Gvozdansko. Hrvatsko velejunaštvo bez svjetskog uzora</i> , Zagreb, 2012.	16 € (120 kn)
Ivo BJELOKOSIĆ, <i>Svećenik matični broj St. Gradiška 2019</i> , HDPZ – Podružnica Dubrovnik, Dubrovnik, 2002.	10 € (80 kn)
Mara ČOVIĆ, <i>Sjećanje – Svjedočenje</i> , Rijeka, 1996.	5 € (40 kn)
Tomislav DRŽIĆ, <i>Hladne je v peklu</i> , Zagreb, 2009.	4 € (30 kn)
<i>Macelj 1945 - monografija</i>	27 € (200 kn)
Petar MAMIĆ – Fabijan DUMANČIĆ, <i>Jugoslavenski komunistički zločin: Strijeljane osobe u Zagrebu 1945.-1946.</i> , HDPZ, Zagreb, 2022.	20 € (150 kn)
Prešućene žrtve Đakova i Đakovštine u Drugome svjetskom ratu i poraću (Izdanie HDPZ – Podružnica Osijek, Ogranak Đakovo)	20 € (150 kn)
Drago SUDAR, <i>Odrastanje u Titovim zatvorima</i> , HDPZ, Zagreb, 2014.	10 € (80 kn)
Bruno ZORIĆ, <i>Svetlo i sjene</i> , (pjesme), HDPZ – Podružnica Zadar, Zadar 2000.	5 € (40 kn)

DAROVATELJI HDPZ-a I POLITIČKOG ZATVORENIKA

Posljednjih mjeseci, do zaključenja ovog broja (27. ožujka), svojim su prilozima opstanak ove udruge i daljnje izlaženje njezina časopisa nesobično pomogli:

Ivo Delonga	500,00 kn
Ivan Marohnić	1.000,00 kn
Zdravka Čulig	1.000,00 kn
Domagoj Lukač	200,00 kn
Filip Bagić, Zagreb	200,00 kn
Darinka Jonjić	730,00 kn
Pero Dugandžić	50,00 USD
Darinka Jonjić	730,00 kn
Općina Budinčina	500,00 kn
Stjepan Furdek	30,00 USD
Tomislav Pipunić	30,00 USD
Tomislav Beram	100,00 USD
Ante i Stipe Kokotović	150,00 USD
Domagoj Lukač	27,00 €
UKUPNO:	4.830,00 kn 27,00 € 360,00 USD

Zahvaljujemo se darovateljima, te se i ubuduće preporučujemo njihovoj susretljivosti. (Ur.)

VEĆESLAV HOLJEVAC I NARODNI ODBOR GRADA ZAGREBA O „PREBLAGO KAŽNJENOM RATNOM ZLOČINCU STEPINCU“ (1952.)

(Prigodom 125. obljetnice rođenja i 63. obljetnice Kardinalove smrti)

Ono po čemu je zagrebački nadbiskup i kardinal dr. Alojzije Stepinac (1898.-1960.) posebno važan i onima koji ga napadaju i onima koji ga brane, nije samo njegova bezuvjetna odanost Svetoj Stolici – jer ima i drugih ljudi, i svećenika i laika, koji su Katoličkoj crkvi bezuvjetno odani, a ima i Hrvata koji su kao nekatolici prema toj odanosti posve ravnodušni – nego je to činjenica da je on u možda najsudbonosnijim trenutcima naše povijesti kao hrvatski metropolit ustao u obranu prava hrvatskog naroda na vlastitu državu, ne obazirući se na rizike, prijetnje i pogibelji koje su s time bile povezane. To je ono što ga čini jednim od simbola cijele Hrvatske, ujedno je to ono čime Stepinac kao simbol privlači i veže ne samo katolike, nego i hrvatske nekatolike i nevjernike.

Misao je to koja nije nova, štoviše – mnogi su ju izrazili; možda nitko tako precizno i jezgrovito kao msgr. Nikola Soldo, katolički svećenik i hrvatski politički uznik, koji je 1992. za časopis hrvatske katoličke mladeži *Mi* izjavio: „Stepinac je kao svećenik bio uzor. To je dobar razlog da ga proglašavaju svecem, ali ne smije se zaboraviti da je on cijelim svojim autoritetom staoiza hrvatske države. To je ono što će ući u povijest. To je svima imponiralo. To što je on svetac, veliko je, ali ima i drugih svetaca kod Hrvata. Važno je da on u pitanju hrvatske države nije uzmakao ni za milimetar. To je ono što je Stepinca uzdiglo. On je u povijesnom času staoiza

Piše:

Dr. sc. Tomislav JONJIĆ

hrvatske države, a to je bilo veliko junaštvo.“¹

Premda naša posljednja tri desetljeća obiluju pokušajima – jer se i prosvjaci i trgovci, kao što od Kristovih vremena

dati otvorenih očiju posve je jasno da je to Nadbiskupovo – kao uostalom i Soldino – rodoljublje uključivalo aktivnu i nepokolebljivu obranu konkretnog naroda na konkretnu hrvatsku državu u konkretnim, dramatično teškim okolnostima. On je znao što govori, o čemu govori i komu govori, kad je pred kraj travnja 1941. pisao svom svećenstvu one uzbudljive redke:

Nadbiskup Stepinac pred jugoslavenskim komunističkim sudom

znademo, nigdje tako ne kupe i ne rote kao oko Hrama – da se Stepinčevo rodoljublje svede na apstraktno, teorijsko zastupanje nekog virtualnog prava koje zaslužuje obranu i žrtvu samo u idealnim i idiličnim, dakle u stvarnosti nepostojećim okolnostima, svakomu tko hoće gle-

„Časna braćo! Nema nikoga među vama, koji u ovo posljednje vrijeme nije bio svjedokom najzamašnjih događaja u životu hrvatskog naroda, među kojim djelejemo kao glasnici Kristovog evanđelja. Događaji su ovo, koji su narod naš donijeli ususret davno sanjanom i željkovanom idealu. Časovi su ovo, u kojima ne govori više jezik, nego krv svojom tajanstvenom povezanošću sa zemljom, u kojoj smo ugledali svjetlo Božje i s narodom iz koje-

1 Nav. prema: Ivan GABELICA, *Blaženi Alojzije Stepinac i hrvatska država*, Zagreb, 2007., 5.

ga smo nikli. Je li potrebno isticati, da je i u našim žilama živje zakolala krv, da je i u našim grudima živje zakucalo srce? Nitko pametan toga osuditi ne može i nitko pošten toga ne može, jer je ljubav prema vlastitom narodu Božjim prstom upisana u ljudsko biće i Božja zapovijed!

Papa Pio XII.

I tko nam može zamjeriti, ako i mi kao duhovni pastiri dajemo svoj prinos narodnom veselju i zanosu, kad se puni dubokog ganuća i tople zahvalnosti obraćamo Božjem Veličanstvu? Jer, koliko god i bilo zamršeno pletivo današnjih sudobnosnih događaja; kolikogod bili heterogeni faktori, koji utječu na tok zbivanja, ipak je lako razabrati ruku Božju na djelu. ‘A Domino factum est istud et est mirabile in oculis nostris – Bog je to učinio i oči su naše pune divljenja’ (Ps. 117, 23)²

Nije to Stepinčevo spominjanje krvi i zemlje usporedivo s onim nacional-socijalističkim pozivanjem na *Blut und Boden* – kao što mu mržnjom zaslijepljene bud-

le znaju spočitavati – niti je to ostvarenje „davno sanjana i željkovana ideal“ ikad značilo stranačko-političko identificiranje s pokretom koji je u onim teškim vremenima hrvatsku državu ostvario i bio joj na čelu: nije to bilo ni onda kad je, još prije rata, sa simpatijama gledao na neke njegove

prvake (i istodobno zbog moralnog relativizma i strančarske uskogrudnosti kudio vodstvo tada najbrojnije hrvatske političke stranke); nije to bilo ni onda kad je želio pripomoći međunarodnom priznanju hrvatske države niti onda kad su mu u vrijeme rata simpatični bili neki potezi i mјere hrvatskih državnih vlasti; ponajmanje je to bilo onda kad su u ime te države kršeni Božji i ljudski zakoni te činjena zlodjela.

I tada i uvijek je Stepinac bio nadalje čovjek Crkve, ali ni tada nije prestaо biti Hrvat. Kao duhovni pastir zacijelo nije čeznuo za miješanjem u politički život, ali je znao kako bi bilo neodgovorno od njega pobjeći. Svjestan da druge Hrvatske nema i da država – plod ne samo Božje volje, nego i ljudskog djelovanja – uvijek ima mane koje prate svaki ljudski čin, nikad njezine mane nije proglašio razlogom da ju se napusti niti je kada njezine grijehe pretvorio

u alibi za možebitnu vlastitu izdaju: prljava se voda baca, ali ne može prljava voda biti izlika da se s njom izbací i dijete. Vrijednost i važnost samostalne države i onda je nadilazila vrijednost i važnost bilo koje političke stranke, baš kao što ih nadilazi i danas. To je određivalo i Stepinčev odnos prema pokretu u kojem je – kako je 1951. istaknuo Ivan Oršanić, jedan od najistaknutijih katoličkih laika u krilu ondašnjega Hrvatskoga katoličkog pokreta i ujedno jedan od prvaka domovinske grane ustaške organizacije – bila utjelovljena „ideja države i borba do smrti za državu“:

„Povjesna je istina da je ustašto bilo u ovom smislu prihváćeno po ogromnoj većini naroda. Povjesna je istina da ustašto nije prihváćeno kao stranačko-politička organizacija hrvatskog naroda. Povjesna je istina da ustašto u svojoj borbi za državnu opstojnost nije bilo ni komunofilsко, ni srbofilsко, ni germanofilsко, ni talijanofilsко, ni anglofilsко, ni frankofilsко, ni demokratsко, ni fašističко. Hrvat-

ski narod u ustaškom periodu hrvatske povijesti htio je svoju državu, bio je pripravan boriti se proti svima, bez obzira na ideologije i činio je to; borio se proti komunizmu, Srba, Nijemaca, Talijana i Engleza, jednostavno zato što su oni svaki posebice tu državu rušili; jedni u službenom karakteru prijatelja i saveznika, drugi u službenom karakteru neprijatelja, a treći bez ikakva službena karaktera no stvarno u svim mogućim okvirima; jedni komunisti, drugi fašisti, treći demokrati. Istina je da je u tom periodu bilo satelitskih duša, kao što je istina da je za odlučujuću većinu, ideja nezavisnosti bila središnja ideja svekolikog djelovanja.“³

Shvaćajući to raspoloženje većine hrvatskog naroda, nadbiskup Stepinac je u pismenom izvješću msgr. Josephu Hurleyu, upravitelju Apostolske nuncijature u Beogradu, 2. ožujka 1946. mogao mirne savjeti i hrabru srca pisati:

„Danas se pokazuje, da je čitavo držanje zagrebačkog nadbiskupa prema NDH podvrgnuto oštrog kritici vlastodržaca samo radi toga, što je on priznavao vlast NDH, smatrajući da ona kao samostalna državna tvorevina odgovara željama hrvatskog naroda. Prihváćajući ovu činjenicu zagrebački nadbiskup nije time odobravao rad režima, t. j. ustaške vlade, koja je ostvarila NDH i koja je u njoj imala isključivu vlast, dakako u okvirima mogućnosti, koje su Nijemci dopuštali.

Kad je zagrebački nadbiskup priznao NDH kao faktičnu vlast, on je činio ono, što je učinilo i vodstvo HSS, neosporno najveće hrvatske stranke, koja je do tog vremena pravno reprezentirala cijeli hrvatski narod. Predsjednik HSS i potpredsjednik kraljevske vlade u Beogradu Dr. V. Maček javio je na dan osnivanja NDH, t. j., na 10. IV. 1941, i proglašio preko radija hrvatskomu narodu, da lojalno surađuje s novom vlašću. Time je priznao, da je samostalna hrvatska država odgovarala stoljetnim težnjama hrvatskoga naroda i njegovoj 20 godišnjoj upornoj borbi u Staroj Jugoslaviji.

2 „Okružnica časnom kleru nadbiskupije zagrebačke u prigodi uspostave hrvatske države“, *Katolički list*, god. 92/1941., br. 17, 29. IV. 1941. (Objavljeno i u: Vladimir HORVAT, *Kardinal Alojzije Stepinac – mučenik za ljudska prava*, Zagreb – Samobor – Krašić, 2008., 80.-82.)

3 I. ORŠANIĆ, „Povijest se ne briše“, *Republika Hrvatska*, 1/1951., br. 1, Buenos Aires 1951., u: I. ORŠANIĆ, *Vizija slobode*, Buenos Aires, 1979., 240.-241.

Zato se može kazati, da je čitav hrvatski narod priznao NDH i da je ona stvorena sa naknadnim priznanjem hrvatskoga naroda, osim male upravo neznatne komunističke partije, koja je novoj državi kao fašističkoj tvorevini od prvog časa navijestila otvorenou borbu do uništenja i ubrzo, t. j. u srpnju 1941. povela protiv nje oružanu borbu. U toj se borbi Kom. Partija oslanjala na srpske mase u NDH.⁴

Iste je misli u neznatno drugačijem obliku ponovio i 3. listopada 1946. pred jugoslavenskim komunističkim sudom: „Nisam bio persona grata ni Nijemcima ni ustašama. Nisam bio ustaša, niti sam položio njihovu zakletvu, kako su činili vaši činovnici, koji su ovdje. Hrvatski narod se plebiscitarno izjasnio za hrvatsku državu i ja bih bio ništarija kad ne bih osjetio bilo hrvatskog naroda koji je bio rob u bivšoj Jugoslaviji. Rekao sam: Hrvatima se nije dozvoljavalo da napreduju u vojsci ili da uđu u diplomaciju, osim da promijene vjeru ili ožene inovjerku. Tu je faktična baza i pozadina mojih poslanica i propovijedi.

Što sam govorio o pravu hrvatskog naroda na slobodu i nezavisnost, sve je u skladu s osnovnim principima saveznika istaknutim na Jalti i u Atlantskoj povelji. Ako prema ovim zaključcima svaki narod ima pravo na svoju nezavisnost, zašto bi se to onda branilo samo hrvatskom narodu? Sveta Stolica je toliko naglašavala da i mali narodi i narodne manjine imaju pravo na slobodu. Zar katolički biskup i metropolit ne bi o tome smio ni pisnuti?

⁴ Juraj BATELJA, *Živjeti iz vjere. Duhovni lik i pastirska skrb kardinala Alojzija Stepinca*, Zagreb, 1990., 312.-313.

Z A P I S N I K	
1. zajedničke sjednice Gradskog vijeća i Vijeća proizvođača NO-a grada Zagreba, održane 23.XII.1952. u Gradskoj vijećnici.	
DRŽAVNI ARHIV U ZAGREBU	
Majstariji odbornik Jelušić dr.Kazimir otvara u 18 sati zajedničku sjednicu ova vijeća NO-a.	
Prisutni od Vijeća proizvođača;	
1. Balley Rudolf	30.Keber Mirko
2. Ban Betika	31.Kireta Ivan
3. Barunica Ivan	32.Kirš Katica
4. Blažević Ivan	33.Kliškić Redoslav
5.Bobinac Vjekoslav	34.Kovač Antun
6. Bobovečki Žiga	35.Kovač Ivan
7. Branislavljević Mićo	36.Krivec Nikola
8. Breznik Ivan	37.Kruhak Ivan
9. Brnčić Josip	38.Kundih Stjepan
10.Bzik Vjekoslav	39.Iauš Branka
11.Celja Vera	40.Lendrov Nikola
12.Crevar Neža	41.Ludvik Viktor
13.Čampa Fero	42.Luketa Paško
14.Čemerin Stjepan	43.Marić Erna
15.Dragaš Vera	44.Marinac ing.Juraj
16.Durlen Franjo	45.Medaković Branko
17.Frantić Ante	46.Milošević Rade
18.Furač ing.Gertruda	47.Ožegović Uroš
19.Glavničar Petar	48.Pajnić Terezija
20.Gračevac Marica	49.Puhak Mirko
21.Henč Dragutin	50.Radović ing.Željko
22.Hlaša Albert	51.Ribarić Pavao
23.Hlupić Josip	52.Stanić Rudolf
24.Horvatek Josipa	53.Sugnetić Olga
25.Ilić Gašpar	54.Šarić ing.Artur
26.Ivić Val ent	55.Šela Štefica
27.Jerić Ankica	56.Šešek Andrija
28.Juran Rezika	57.Šicel Juraj
29.Karapetrić Mate	58.Šoštarić Miroslav

Popis dijela sudionika sramotne sjednice

Ako treba, past ćemo jer smo vršili svoju dužnost. Ako mislite da je hrvatski narod zadovoljan ovom sudbinom ili mu eventualno još pružite priliku da se izjasni, s moje strane nema poteškoća. Poštivao sam volju svoga naroda i poštivat će je.⁵

Desetljećima je, doduše, to Stepinčevo polazište o „plebiscitarnom izjašnjavanju hrvatskog naroda za hrvatsku državu“, dopunjeno onim kako bi se on smatrao ništarijom da to nije osjetio, u nekim hrvatsko-jugoslavenskim – crkvenim i izvanckvenim, poglavito mačkovskim krugovima – proglašavano „ustaškom izmišljotinom“, premda su ga zabilježili i

strani izvori.⁶ Nekad je to bio alibi za jugoslavenstvo (jer se oni koje je nadbiskup svrstao u ništarije htjeli posredno poručiti da su samo pripadnici ustašog pokreta bili za neovisnu Hrvatsku!); kasnije je to krivotvorene Stepinčevih riječi postalo, a negdje je i do danas ostalo, burzovnim ulogom u cjenkanju za čast oltara (kao da je Hrvatima do Stepinca na oltaru čak i po cijenu laži i samo zbog oltara, a ne zbog svega onoga što taj oltar implicira i u vjerskome i u nacionalnom smislu).

Sačuvani dokumenti, elementarna logika i svjedočenja očevidaca, dakkako, pokazuju autentičnost tih nadbiskupovih riječi,⁷ baš kao što u prilog njihove autentičnosti govori kontinuirana mržnja svih onih koji su se svojom voljom 1941.–1945. svrstali u kategoriju ništarija. Jedan od izraza te mržnje bila je i deklaracija zagrebačkoga Narodnog odbora, preteće današnje Gradske skupštine, sastavljena u obliku brzozavke i zapisnički ovjekovječena. Naime, u povodu viesti da je papa Pio XII. krajem studenoga 1952. imenovao nadbiskupa Stepinca kardinalom – premda su i oblik i način tog imenovanja bili takvi da su i u nekim hrvatskim krugovima izazvali nezadovoljstvo – jugoslavenske su vlasti 17. prosinca iste godine uručile opravniku poslova Apostolske nuncijature u Beogradu notu kojom se izjavljuje da je daljnje održavanje diplomatskih odnosa između Jugoslavije

⁶ O desetog ga je obljetnici, primjerice, donoseći francuski prijevod cijelog Stepinčeva obrambenoga govora, pod naslovom „Un document historique“ objavio *Nouvelliste valaisan*, 53/1956., br. 237, Sion (Švicarska), 11. X. 1956., 1.

⁷ I. GABELICA, *Blaženi Alojzije Stepinac i hrvatska država*, 189.-191.

i Vatikana suvišno,⁸ a nepun tjedan kasnije, 23. prosinca, zagrebački je Narodni odbor pod predsjedanjem Većeslava Holjevca aklamacijom prihvatio tekst prosvjedne brzovjekve koja je, prema prijedlogu Jurice Draušnika, glasila:

„Odbornici Narodnog odbora grada Zagreba, sakupljeni na prvoj zajedničkoj sjednici Gradskog vijeća i Vijeća proizvođača kao novoizabrani zastupnici 350.000 građana Zagreba, osuđujemo novu antijugoslavensku kampanju, pokrenutu i organiziranu od vatikanskih krugova kao novu formu starih nastojanja da se interesima naše zemlje nanese šteta.

Nakon niza, krivicom Vatikana neuspjelih nastojanja naše Savezne vlaste, da se srede odnosi katoličke crkve prema državi, nakon mnogih pokušaja Vatikana da preko katoličke crkve zloupotrebljujući demokratsku slobodu vjeroispov[i]jesti u našoj zemlji, nanese štetu nezavisnosti i našem razvoju, imenovanje preblago kažnjenog ratnog zločinca Stepinca kardinalom ocjenujemo ne samo kao grubu provokaciju i uvrednu bačenu u lice narodu koji ga je osudio, nego smatramo izrazito neprijateljskim aktom protiv naše države i našeg naroda stavljući ga u isti red sa takvima i tome sličnim neprijateljskim aktima kominformovskih zemalja.

Pozdravljamo prekid odnosa i veze naše Vlade i zemlje sa Vatikanom kao jedinu logičnu posljedicu dosadašnjeg djelovanja i odnosa Vatikana prema našoj zemlji i smatramo ga dostoјnim odgovorom naše Vlade neprijateljima našeg naroda i naše socijalističke izgradnje.”⁹

Kao što iz Beograda i Srbije nismo nikad (pa ni 1989.-1991. i sve do danas) čuli ništa što već protiv Hrvata i Hrvatske nisu izgovorili i napisali tzv. hrvatski antifašisti (jer tezu o sedamstotisecima, čak milijun pobijenih Srba, Židova i Roma u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj nitko u Beogradu nije promicao tako bjesomučnom mržnjom kakvom je ona promicana u Zagrebu i Splitu!), tako se – kao što vidimo – velikosrpska propaganda ne može pohvaliti ni autorstvom teze o „vatikansko-kominternovskoj ujdurmici“ protiv Jugoslavije (odnosno Velike Srbije): i u tome su ju pretekle njezine ovdašnje sluge, hrvatski kvizlinzi – ideoološki i intelektualni stupovi i današnje Hrvatske...

Većeslav Holjevac, jedan iz plejade tzv. hrvatskih antifašista

- 7 -

DRŽAVNE ARHITEKTE U ZAGREBU

R e s e n j e

- I. Sadašnje ime Nikolićeva ulica u Zagrebu mijenja se u ime "Ulica Nikole Tesle"
- II. Sadašnje ime Ulice Nikole Tesle u Kustosiji mijenja se u ime "Ulica narodnog heroja Kroflića Rudolfa".

Izvršenje ovog rješenja nalazi se Odjelu za građevinarstvo i komunalne poslove NO-a grada Zagreba. Rok za provedbu iznosi 30 dana.

Odbornik Dražnik Jurica predlaže da se Saveznoj vlasti uputi telegram kao protest povodom imenovanja Stepinca za kardinalske. Telegram glasi:

"Odbornici Narodnog odbora grada Zagreba, sakupljeni na prvoj zajedničkoj sjednici Gradskeg vijeća i Vijeća proizvođača kao novoizabrani zastupnici 350.000 gradjana Zagreba, osuđujemo novu antijugoslavensku kampanju, pokrenutu i organiziranu od vatičanskih krugova kao novu formu starih nastojanja da se interesima naše zemlje nanesu šteta.

Nakon niza, krvicco Vatikana neuspjelih naspostojanja naše Savezne vlade, da se srede odnosi katoličke crkve prema državi, nakon mnogih pokušaja Vatikana da preko katoličke crkve zloupotreb- ljujući demokratsku slobodu vjerouispovjesti u našoj zemlji, nanese štete nezavisnosti i našem razvoju, imenovanje preblago kažnjeneg ratnog složinca Stepinca kardinalom ocjenjujemo ne samo kao grubu provokaciju i uvredu bešenu u lice narodu koji ga je osudio, nego smatramo izrazito neprijateljskim aktom protiv naše države i našeg naroda stavljajući ga u isti red sa takvim i tome sličnim neprijateljskim aktima kominformovskih zemalja.

Pozdravljamo prekid odnosa i veze naše Vlade i zemlje sa Vatikanom kao jedinu logičnu posljedicu dosadašnjeg djelovanja i odnosa Vatikana prema našoj zemlji i smatramo ga dostačnjim odgovorom naše Vlade neprijateljima našeg naroda i naše socijalističke izgradnje".

Aplauzom je prijedlog prihvaden.

Budući da je dnevni red iscrpljen predsjednik NO-s zaključuje sjednicu u 19,20 sati.

⁸ Miroslav AKMADŽA, „Uzroci prekida diplomatskih odnosa između Vatikana i Jugoslavije 1952. godine“, *Croatica Christiana periodica*, Vol. 27, br. 52, Zagreb, 2003, 197.

⁹ Državni arhiv u Zagrebu, f. 37 – Sjednice predstavničkih tijela 1953.

Na prijedlog drugog tzv. hrvatskog antifašista (Jurice Draušnika), nadbiskup Stepinac je proglašen "preblago kažnjениm ratnim zločincem"

TRAGIČNA SUDBINA OBITELJI ĆAĆIĆ IZ GOSPIĆA

(SVJEDOČENJE NADE ĆAĆIĆ MILINKOVIĆ)

Moji roditelji, otac Ive Ćaćić, rodom iz Trnovca i majka Manda, rođena Mažuran, rodom iz Brušana, imali su osmero ženske djece. Otac je bio finansijski preglednik pa je zbog prirode posla često mijenjao prebivališta. Službovao je u Hercegovini, u Nevesinju i Posušju, te u Karlobagu, Šibuljini kod Starigrada Paklenice, Ninu i Gospicu. U Hercegovini su se rodile kćeri Andelka, Nevenka, Ljubica i Katica, pa Nevenka u Ninu, Zdenka u Šibuljini, Ljerka u Karlobagu i ja, Nada, u Gospicu. Sestra Nevenka rođena u Hercegovini umrla je vrlo mala.

Nada Ćaćić Milinković u Vukovaru

Gospic, ličko upravno središte, bio je prije Drugoga svjetskog rata grad mlađih, službenika, obrtnika i težaka. Zbog državnog terora Kraljevine Jugoslavije nad Hrvatima stanje je bilo neizdrživo, posebice nakon Velebitskog ustanka. Među školarcima, napose gimnazijalcima i učenicima učiteljske škole, zbog nesnošljivosti učenika srpske nacionalnosti koje mi u Lici zovemo Vlasima, vladala je

Piše:

Ivan VUKIĆ

velika napetost, često osim prepirke bilo je i tučnjave šakama, kamenjem i letvama. Učenici hrvatske nacionalnosti bili su izbacivani iz škole sa zabranom školovanja u Gospicu, a nekim i na prostoru cijele države. Bilo je i zatvaranja, pa je tako među inima i Vlade Grošpić bez suđenja interniran u kaznionicu u Lepoglavi, pa potom u konclogor Krušćicu.

Moja sestra Andelka bila je također politički vrlo djelatna. Sučeljavala se sa srpskim (vlaškim) nacionalistički nastrojenim učenicima i učenicima komunističkoga uvjerenja, posebice s Pajom Kosovićem i Vladom Plečašom. Pajo Kosović bio je zaljubljen u nju, udvarao joj se, odbila ga je, što ga je jako povrijedilo.

Život u Gospicu u doba Nezavisne Države Hrvatske

Nakon uspostave Nezavisne Države Hrvatske Andelka se vrlo aktivno uključila u *Ustašku mladež*, čiji stožer je bio u prostorijama današnjega *Pučkog otvorenog učilišta dr. Ante Starčevića Gospic*. Često je boravila u stožeru. Sučeljavala se s orjunašima, četnicima i komunistima, posebice sa školskim kolegama već spomenutim Pajom Kosovićem i Vladom Plečašem. U večernjim satima pjevala je i preko razglasa zabavljala šetače na gospičkom korzu. Zbog njenog čestoga izbjivanja iz kuće mama se jako ljutila.

Kad je Andelka završila učiteljsku školu, kao učiteljica je službovala u Trnovcu, tatinu rodnom selu. Upoznala je hrvatskoga vojnika, ustaškog tenkista Ivu Rošu koji je bio rodom iz Šibenika. Zaljubili su se, bila je to neraskidiva ljubav na prvi pogled. Oženili su se uz negodovanje naših roditelja. Roditeljima njezina udaja nije bila po volji, rat je i bilo je nesigurno

doba. Kada su bolje upoznali Ivu, prihvatali su ga kao sina, a on naše roditelje kao svoje, nas pak kao svoje sestre. Andelka je zatrudnjela i rodila sina Ivicu, koji je nažalost 1945. vrlo malen preminuo. U to doba Andelka i Ive stanovali su u Donoj Kaniži, predgrađu Gospicu.

Ratno stanje bilo je vrlo teško. Andelka je pošla u Trnovac posjetiti roditelje i oprostiti se od njih. Rekla im je da gubimo rat te da se mora s ostalim izbjeglicama povući u Austriju ili Italiju. Sve je spremila za povlačenje. Muž Ive već je sa svojom postrojbom bio napustio Gospic i povlačio se preko Pazarišta prema Senju.

Andelka je bila u visokom stupnju trudnoće, pred porodom. Roditelji su je odvraćali od povlačenja, jer kako se u takо poodmakloj trudnoći može izložiti nesigurnosti i naporu pri povlačenju.

Preokret i život u Titovoј Jugoslaviji

Kada je Andelka namjeravala iz svoga stana u Donoj Kaniži uzeti *ruksak* u kojem su bile stvari pripremljene za povlačenje, u njezinu je sobu ušla susjeda i rekla joj da bježi i sakrije se, jer se partizani, koje vodi Pajo Kosović, vide na cesti. Andelka je ostavila pripremljeni *ruksak* i potrcala u susjednu kuću. Kratko doba iza nje ušao je i jedan partizan. Pitao je, tko je Andelka Ćaćić Roša? Javila se. Rekao je da podje s njim, treba ju Pajo Kosović. Odgovorila je da samo treba uzeti kaput. Odgovorio je da ne treba, više ga ne će trebati.

Preko polja odveli su je na obalu rijeke Novčice na *Brklijačićevu baricu*. Strašavito su ju mučili i izmasakrivali. Nakon zvјerskoga izvljavanja bacili su ju u Novčicu. Na tome mjestu ubili su popa Kargačina, župnika iz Ličkog Novog i gimnaziskog profesora matematike Krilo-

va. Pop Kargačin i prof. Krilov tu su i pokopani. Vjernici iz Ličkog Novog voljeli su svoga župnika, krišom su ga otkopali i pokopali u groblje u Ličkom Novom. Profesor Krilov i danas počiva na mjestu ubojstva i ukopa.

Ne znam koliko je prošlo dana od Andelkina ubojstva do otkrivanja njezina leša. Otkrila ga je neka žena koja je došla inspirati rublje u Novčici. Javili su nam da je iz Novčice izvučen Andelkin leš. Tata i sestra Nevenka izbezumljeni su pohitali do obale na kojoj je ležala mrtva Andelka. Odjeća joj je bila rastrgana, na jednoj nozi imala je cipelu. Ubodne rane i posjekotine od bajonete bile su po rukama, glavi, vratu, grudima, trbuhi, nogama, po cijelom tijelu.

Bio je to užasan prizor za od bola smljene i izbezumljene tatu i sestru. Tata je sav smeten i dotučen pošao izmolići dozvolu od partizanske vlasti da mu dopuste Andelku pokopati u groblje u Trnovcu. Dopustili su mu. Dok je tata oblijetao oko partizanske vlasti uz mrtvu Andelku ostala je sestra Nevenka, od velike boli gušeći se u plaču. Tata i Nevenka Andelku su umotali u plahtu i odvezli je u Trnovac. Pokopali smo ju u Trnovačkom groblju, gdje počiva sa svojim sinom Ivicom. Od Andelkina zvјerskoga ubojstva do otkrića njezina leša moralio je proteći više dana. Najveća partizanska zvjerstva u Gospiću su jenjala. Uspostavila se partizanska vlast, pa je tata mogao tražiti dozvolu za preuzimanje njenoga tijela i ukop.

Povratak Ive Roše iz zarobljeništva i njegova nova ženidba

O povlačenju Ive Roše gotovo ništa ne znam. Mojim roditeljima javio se iz Zagreba i molio ih da mu pošalju malo hrane i vunene čarape, jer da gladuje i da mu je jako hladno. Pretpostavljam da je bio u nekom zagrebačkom logoru, ne znam u kojem ni kada je izišao. Po izlasku vratio se u rodni Šibenik. Sjećam se da je često iz Šibenika dolazio k nama. Moji su ga primali kao svoga sina a on njih kao svoje roditelje.

Ja sam dugo mislila da je on moj brat. Kad je Andelka ubijena nisam imala ni

tri godine, pa kada sam saznala sve ovo o čemu svjedočim, doživjela sam strahoviti šok od kojega se nisam nikada oporavila.

Ivo je od mojih uzeo cipelu koja je ostala na nozi mrtve Andelke. Cipelu je držao u sobi na izdvojenom mjestu. Često bi se zatvorio u sobu, sjedio ispred cipele i pričao kao da razgovara s Andelkom. Kad je bio u takvom stanju, nikom od svojih nije dopustio da uđu u sobu.

Prilikom jednog Ivina dolaska k nama, devet godina nakon Andelkine smrti, zamolio je tatu da pođu u sobu nasamo razgovarati. Molio je dozvolu da se može ponovo oženiti. Tata mu je rekao da s njegove strane nema, niti može biti zapreke. Ivo se oženio Vandom, dobili su sina Vojmira. Vanda i sin Vojmir znali su za njegovu ljubav prema Andelki i za česta zatvaranja u sobu, kad bi sjedio ispred cipele i govorio kao da razgovara s Andelkom. Sin Vojmir htio ga je iskušati kako bi se ponio prema njemu, kad bi on ušao u sobu. Ivo je zgrabio tešku staklenu pepeljaru i bacio je na njega, srećom nije ga pogodio.

Vanda i Vojmir shvaćali su da je njegova duša ranjena zbog smrti Andelkine i svega u ratu proživljenoga. Osim kada je bio u takvom stanju prema njima je bio brižan muž i otac. Nakon ženidbe

Ivo i Vanda dolazili su često k nama kao svojima, a i mi smo se prema njima tako ponašali. Bili su divna obitelj. No, Ivina duša bila je ranjena. Gubitak Andelke, poraz Nezavisne Države Hrvatske, pa ponovo krvavi Domovinski rat su ga slomili. Traume su bile velike, digao je ruku na sebe, objesio se.

Život nakon završenog školovanja

Učiteljsku školu u Gospiću završile smo Andelka, Ljubica, Nevenka, Ljerka i ja, Nada, sestra Katica je završila gimnaziju u Gospiću, a radila je kao učiteljica, a sestra Zdenka medicinsku školu. Andelka je bila učiteljica u Trnovcu, Ljubica u Mišljenovcu kod Lapca, a potom u školi u Kapelni na granici s Mađarskom, Katica u Ostrvici i Brušanima, Nevenka u Počitelju, Ličkom Osiku, Brušanima i Dugom Selu. Zdenka, medicinska sestra, zaposlila se u bolnici u Karlovcu, Ljerka je bila učiteljica u Krunoslavlju, a ja, Nada, u Čaglinu kod Požege, Velikoj Planini, Ličkom Novom i Gospiću.

Ja sam rođena 1942. u Gospiću, u kući obitelji Oros, u ratu smo iz Gospića pobegli u Trnovac. Živjeli smo u župnom stanu, potom smo se preselili natrag u Gospic u Kanišku ulicu.

Obitelj Čaćić

Andelka drži u naručju sestru Nadu

U doba kad sam bila učiteljica u školi u Ličkom Novom, stanovali smo muž, sin i ja u kući gospođe Mare Stilinović. Jednog dana moj muž Nikola, svi ga zovemo Nidžo, u susjednom je dvorištu popravljao kamion Tome Svetića. I ja sam bila u tom dvorištu, stajala sam naslonjena na plot do ceste. Vidjela sam kako mi se približava crveni fićo karlovačke registracije.

Radosno sam pomislila da mi u posjet dolazi sestra Zdenka, glavna medicinska sestra u karlovačkoj bolnici. No, nije bila sestra, u fići su bila dva muškarca. Vozač je bio izuzetno ružan, čupav i sav musav, prava nakaza. Pitala sam Tomu Svetića, tko je? Odgovorio je da je to Pajo Kosović. Kad sam čula to ime i vidjela ubojicu moje sestre, skamenila sam se, bila sam izbezumljena. Noge su mi otkazale, pa sam se grčevito držala za krunu bunara, koji je bio do plota. Kao valovi izmjenjivali su se u meni osjećaji prijezira, gnjeva, mržnje i srdžbe.

Kad smo mi djeca završili školu i zaposlili se, moji roditelji nastanili su se u Brušanima, u maminoj rodnoj kući. U tišini doma živjeli su sa svojom tugom. Muž mi je preminuo, i tako i ja, slabovidna, živim danas sa svojim uspomenama u svojoj kući u Gospiću uz pažnju sina, snahe i unuke.

Moja sestra Nevenka, tada petnaestogodišnja djevojka, ostavila je iza sebe zapis o toj našoj obiteljskoj i narodnoj (nacionalnoj) tragediji:

Možeš li zamisliti kako ti je kada ti jave da ti je sestra mrtva, te da ju je izbacila rijeka Novčica. Tu divnu sestru koja je u sebi nosila novi život. Oboje su mrtvi. Umrla je – ubijena je na najstrašniji na-

Prije nego se fićo zaustavio, guma mu je uz prasak eksplodirala. Iz fiće je izišao suvozač Boro Božinov. Kada je zamijetio moga muža Nidžu, radosno je rekao da će guma on popraviti. Ljutito sam rekla kako mu Nidžo ne će otkloniti kvar. Krvnik Pajo Kosović shvatio je da nije dobrodošao, vjerojatno je i znao tko sam. Bio je smeteniji od mene. Počeo je sam traljavo skidati kotač, Tomo ga je odgurnuo i rekao mu da će on kvar otkloniti. Pitao ga je: „Što se tako treses?“

Očekivala sam da će me zbog ovoga incidenata izbaciti iz škole, jer Pajo Kosović u onom sustavu nije bio bilo tko! No, na sreću sve je prošlo bez posljedica.

Znam da danas čitateljima nije jasno zbog čega sam se bojala. Drugo je to bilo doba, danas novom naraštaju neshvatljivo. U onome zločinačkom sustavu teško je bilo biti Hrvat. No, ne ponovilo se to doba više nikada!

Kad smo mi djeca završili školu i zaposlili se, moji roditelji nastanili su se u Brušanima, u maminoj rodnoj kući. U tišini doma živjeli su sa svojom tugom. Muž mi je preminuo, i tako i ja, slabovidna, živim danas sa svojim uspomenama u svojoj kući u Gospiću uz pažnju sina, snahe i unuke.

Moja sestra Nevenka, tada petnaestogodišnja djevojka, ostavila je iza sebe zapis o toj našoj obiteljskoj i narodnoj (nacionalnoj) tragediji:

Možeš li zamisliti kako ti je kada ti jave da ti je sestra mrtva, te da ju je izbacila rijeka Novčica. Tu divnu sestru koja je u sebi nosila novi život. Oboje su mrtvi. Umrla je – ubijena je na najstrašniji na-

čin, jer je voljela svoju zemlju. Ubili su je partizani *Pajo Kosović i Vlado Plečaš*. Nad tim strašnim činom partizani likuju – ubili su trudnu ženu i bacili ju u rijeku Novčicu.

Ubijaju do koga stignu. Plutaju leševi rijekama Bogdanicom, Novčicom i Likom, a partizani igraju đikac, to je njihovo kolo, kolo slavljenja ubijanja, pustošenja i mučenja hrvatskoga naroda.

Ponašaju se kao razularena rulja koja uništava sve pred sobom. Ubijaju ljude, žene i starce, ubijaju i malu, nevinu djecu. Sve kuda prođu ostaje pustoš.

Sama, potpuno sama, sjedim pokraj mrtve žene, moje sestre, divne i hrabre žene. Odjednom postajem hrabra, a petnaest mi je godina. To mrtvo tijelo daje mi hrabrost. Tijelo voljene sestre unakaženo ubodima noža i izbočena oka kojim je prošao metak. Paralizirana sam, šutim, gledam, ne placem.

Odjednom vrištim i vičem: „Ne ćete nas uništiti, dodite, ubijajte. Igrajte đikac nad mrtvom ženom i nerodenim djetetom.“

I dolazi naoružan partizan, a ja ga se više ne bojam, tjera me.

Obadvoje plačemo jer zbilja je užasna: on, naoružan, mrtva žena i uplakana sestra.

Ne bojim se. On plače jer vidi kome pripada, pripada najvećim ubojicama 20. stoljeća, jer oni ne prezazu pred ničim, svi zločini su im dozvoljeni.

Kanižari, ti dobri ljudi, povlače se u kuće. Strahuju i ne mogu pomoći ni sebi ni drugima. Svima je isto. Ubijeni su im očevi, muževi i sinovi. Svud tuga, suze i jecaji.

Odjednom se javlja hrabrost, nečuvena hrabrost. Svi su složni, povjerljivi su. Ništa ne govore a jednako misle i nadaju se spasenju od Boga u kojeg silno vjeruju. Podnijet ćemo i opet ćemo ustati.

Andelka moja, sestro moja, tvoj nestanak nije nestanak. Uvijek ćeš biti uz mene i uspomena na tebe ne će dozvoliti da skrenem s tvog puta s vjerom u ostvarenje tvojih i mojih idea.

JUGOSLAVENSKI ŽRVANJ SMRTI

(Petar Mamić – Fabijan Dumančić: *Jugoslavenski komunistički zločin – strijeljane osobe u Zagrebu 1945.-1946.*, Zagreb, 2022.)

Unakladi Hrvatskog društva političkih zatvorenika prije nekoliko je mjeseci objavljena knjiga Petra Mamića i Fabijana Dumančića, pod naslovom *Jugoslavenski komunistički zločin – strijeljane osobe u Zagrebu 1945.-1946.* (Zagreb, 2022., 446 str.). U njoj su, osloncem na arhivsko gradivo i na dosadašnja istraživanja, napose ona Vladimira Geigera, Mate Rupića i suradnika, objavljeni potanji podaci o 1555 abecednim redom poredanih osoba koje su jugoslavenske komunističke vlasti strijeljale od vremena ulaska Jugoslavenske armije u glavni grad Hrvatske u svibnju 1945. do kraja 1946. godine.

K tome je u knjigu uvršteno dvanaest priloga (Popis osoba kojima je smrtna kazna strijeljanjem zamijenjena robjom; Broj strijeljanih osoba po godinama rođenja, Broj strijeljanih osoba po danima izvršenja smrtnе kazne, Odnos izrečenih presuda i izvršenja smrtnе kazne, Popis strijeljanih osoba prije donošenja presude, Popis osoba osuđenih na vješanje, Popis strijeljanih i obješenih osoba na Banovini 1946., Popis žena osuđenih na smrt

1945.-1946., Popis svećenika i časnih sestara osuđenih na smrt 1945.-1946., Popis vojnih sudova koji su donosili presude, Popis kaznenih djela, Popis zanimanje strijeljanih osoba, Popis ulica i kućnih brojeva gdje su strijeljane osobe živjele), koji se većinom

mogu ocijeniti korisnima za ocjene, raščlambe i daljnja istraživanja.

Predgovor knjizi napisao je Tomislav Jonić (a objavljen je, nažalost, s tiskarskim pogreškama), dok razmjerno opširan (nažalost, i razmjerno nepregledan) uvod u kojem je stanovačita historiografska napomena uklo-

vjesnoj lekturi, pa bi se izbjegli i koje-kakvi „pretsjednici“, „advokati“, „apotekari“, „generali na raspoloženju“, „streljanja“ usporedno sa strijeljanjem itd.; jednako bi tako upotrebljivost knjige bila povećana da je rukopis prošao stručnu, pravničku redakciju (koja bi istaknula da barem na formalnopravnoj razini robija,

strogi zatvor, prisilni rad i sl. nisu istoznačni pojmovi, a vjerojatno bi primjetila i to da npr. Filip Lukas, za kojeg se na str. 402. ispravno navodi da je izbjegao u emigraciju /tamo zapravo piše: „objegao“, ipak ne može biti uvršten u kategoriju „broj strijeljanih po godinama rođenja“, premda bi mogao ući u kategoriju „broj osuđenih na smrt strijeljanjem, prema godinama rođenja“).

Na te manje nedostatke potrebno je upozoriti upravo ovdje, kako ne bi ispalo da različitim mjerilima mjerimo različita izdanja (pa u izdanjima Hrvatskoga društva političkih zatvorenika ne vidimo gredu tamo gdje drugima možda vidimo trun), ali još više – da se čitatelju napomene kako su ti nedostatci u velikoj mjeri posljedica nedostatka sredstava. Jer, i prikupljanje i sređivanje

gradiva, i priprema cijele knjige plod su samoprijegora, odricanja i rada koji nikad nije bio – niti će biti – plaćen novcem, premda će, ako Bog da, biti plaćen zahvalnošću budućih naraštaja.

Mi, pak, danas možemo samo ponavljati onu standardnu, odavno otr-

pljena u tehničke podatke o samome gradivu i o dosad objavljenim sličnim publikacijama – a bilo bi bolje da se je postupilo na uobičajen način, pa se to dvoje razdvojilo – potječe iz pera su-autora Petra Mamića. Bilo bi također korisno da je knjiga podvrgnuta sa-

canu lamentaciju: kamo sreće da je posao kojega su se ovdje dohvatali autori, obavio onaj tko ga je morao obaviti prije njih i bez njih: hrvatska država i njezine ustanove. Novcem koji se uporno, iz godine u godinu, financiraju novine, časopisi i manifestacije koje vrijeđaju čast, dostojanstvo i interes hrvatskog naroda i njegove države, bez ikakvih bi se teškoća mogli pokriti svi izdatci potrebni za utvrđivanje žrtava Drugoga svjetskog rata i porača, bez obzira na to, na kojoj su strani, pod čijom zastavom i u čijoj odori pali.

A da se to, nažalost, ne će dogoditi, svjesni su i sami autori ove vrijedne knjige. O tome rječito govori ilustracija na njezinoj naslovnici: natpisna ploča na ulici sa zagrebačkog Jaruna koja nosi ime Vlade Ranogajca „sportaša-nogometara i sportskog djelatnika, antifašista, sudca, 1913–1975“. Ime tog čovjeka po kojem se i danas, više od tri desetljeća nakon uspostave demokratske hrvatske države, naziva ulica, nalazimo, naime, i na velikom broju smrtnih osuda uvrštenih u knjigu Petra Mamića i Fabijana Dumančića. Nema sumnje, nisu to sve Ranogajčeve presude: procjenjuje se da bi ih moglo biti i nekoliko tisuća, a nepobitno je utvrđeno da je taj „hrvatski antifašist“ ne trepnuvši, u ime Jugoslavije, „sudio“ i već ubijenim ljudima, time prvidno legalizirajući brutalne zločine.

Ipak, on u glavnom gradu neovisne Hrvatske ima ulicu, dok istodobno ulici nema nijedna od njegovih žrtava; i onu jedinu, koja je u dalekom predgrađu nazvana imenom Filipa Lukasa, znamenitog predsjednika Matice hrvatske, nove *narodne vlasti* ovih dana kane ukinuti. Nije im dosta krvi... (N. F.)

OBAVIJEST

Molimo suradnike da svoje priloge za 295. broj (travanj-svibanj-lipanj 2023.) dostave najkasnije do 12. lipnja 2023. godine.

„DIPLOMATSKA OLUJA“

Tjednima na Hrvatskoj televiziji u udarnom terminu gledamo nizanku pod naslovom „Diplomatska oluja“. S jedne strane lijepo, jer nas podsjeća na slavne trenutke naše novije povijesti; s druge strane tužno, jer pokazuje iskriviljenu sliku, priređenu kako bi se tadašnjemu ministru vanjskih poslova Mati Graniću – na čije sam se bajkopisanje osvrnuo davno, u broju 164 iz studenoga 2005. – a s njime i njegovim *ad latusima* te moralnim i političkim sljedbenicima i satelitima podigao spomenik koji ni izbliza ne zaslužuju.

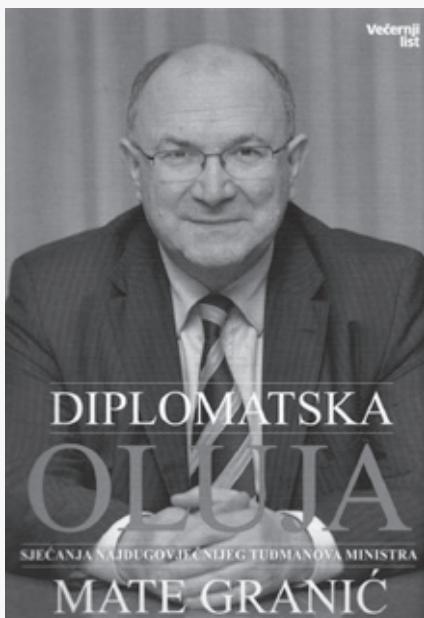
U posljednjim je desetljećima objavljeno more dokumenata i svjedočenja koja pokazuju, prvo, da je hrvatska diplomacija nerijetko u Hrvatskoj zaustala poglede stranih središta moći, premda je njezina zadaća upravo obrnutu: zastupati hrvatske poglede pred strancima; i drugo, da smo najslavnije trenutke i najveće uspjehe vrlo često – strašno je to kazati – ostvarili upravo zato što se Franjo Tuđman nije pokorio savjetima svojih diplomata, ministara i savjetnika.

Tako se je nekako, ako se ne varam, svojedobno izrazio bosansko-hercegovački (zapravo bošnjački) ministar vanjskih poslova Muhamed Šaćirbegović (Sacirbey), ne ulazeći pritom u ocjenu rada svojih hrvatskih kolega. Ocjenjujući Tuđmana strančarski i izrazito negativno, Šaćirbegović je priznao da je hrvatski predsjednik za svoj narod postigao puno, i da sve što je postigao treba pripisati njegovu otporu pritiscima tzv. međunarodne zajednice, a ne njegovu klanjanju pred njima.

To bi trebalo služiti kao poučak i da našnjim i budućim hrvatskim političarima, premda pritom ne valja smetati s uma da je upravo Tuđman birao takve suradnike, i da je usprkos tomu na svojoj strani imao i sreću, bez koje je u mnogo navrata, i bez ikakve njegove volje i prinosa – od pokušaja državnog

udara u Moskvi do srpskog odbijanja plana Z4 – sve moglo krenuti u posve drugom smjeru.

Da je, na nesreću, bilo tako, onda bi Tuđmanov pristanak na dolazak UNPROFOR-a i stvaranje UNPA-područja bio uspoređivan s Rimskim ugovorima iz 1941. (s tim da je ondašnja talijanska aneksija trajale nepune dvije i pol godine, dok je srpska okupacija dijelova Hrvatske trajala do 1995. odnosno 1997.), ali – već ranije bi Tuđmanov brod napustili štakori koji su najčešće bili tamo zato što su tamo bile jasle. Samo zato su na tom brodu bili, ali ni tada nisu bili ništa doli suputnici.

Uostalom, ako se vratimo u doba Račnove i Mesićeve pobjede 2000., lako ćemo se sjetiti svih onih Tuđmanovih „bliskih suradnika“ koji su netom pokopana predsjednika nazivali diktatorom i naslađivali se mišju da ga je samo smrt spasila Haaga.

Bili su među takvima, zar ne, i mnogi od ovih koji nam defiliraju pred nosom na malim ekranima, računajući na to da je ljudska glupost jedino što nema kraja. No, bit će da ipak nije tako, usprkos šarenoj ambalaži u kojoj nam se kojekakve protuhe svakodnevno prodaju. (T. J.)

OBJEKTIVNO O JEDNOJ NEOBJEKTIVNOJ KNJIZI

(GORAN BABIĆ: IMENA, SKD PROSVJETA, ZAGREB, 2018.)

U natoč tome što je prošlo puno vremena od njegova odlaska, rijetko tko će u Hrvatskoj ostati ravnodušan na spomen Gorana Babića. Ovisno o tome gledamo li ga s lijeva ili s desna, spomen njegova imena izazvat će različite reakcije, pa i emocije. Državotvorno usmjereni čitatelji prisjetit će se njegove inkvizitorske uloge u kulturi za vrijeme komunističke Jugoslavije. Oni skloniji ljevici i nostalgičniji za bivšom državom isticat će njegov talent i dragovoljno izbjeglištvo u kojem se već četvrto desetljeće nalazi s druge strane Drine.

Doista, malo je što u svezi s Babićem jednostavno i jednoznačno, jer je prošao puni krug: od domoljubna pjesnika koji objavljuje poeziju u *Hrvatskom tjedniku* 1971. godine, potpisuje peticiju protiv zabrane nastupa Vice Vukova i čija se poezija recitira tijekom studentskog štrajka do – kako sam za sebe zna reći – uloge posljednjega velikog autora jugoslavenske književnosti koji se gnuša bilo kakva oblika hrvatskoga domoljublja.

Piše:

Darko UTOVAC

Nekim čudom znatno je manje neprijateljski raspoložen prema srpskom domoljublju, pa i nacionalizmu. To je valjda sastavni dio jugoslavenstva ili, kako sam to tumači, ne priliči mu kao gostu kritizirati domaćina, dakle – Srbiju. Zanimljivo, pobjegao je, kako sam kaže, od jednoga nacionalizma, da bi se sasvim dobro osjećao u sredini koja je preplavljena drugim nacionalizmom. Čak i najgorim mogućim šovinizmom, i to šovinizmom koji je izravno usmjeren prema njegovu narodu, kulturi i jeziku. O tome bi kakav psihoanalitičar bio pozvaniji govoriti od mene, zato to neću dalje analizirati. Ostavimo to struci. Uostalom, i ne kanim pisati o njegovim duhovnim proturječjima nego o njegovu književnom radu i političkom usmjerenu. Možemo ga voljeti ili ne voljeti, no talent mu zanijekati ne možemo.

Kako obojica potječemo iz Slivanskih brda poviše neretvanske doline, čitao sam iz znatiželje veći dio njegova književnoga i polemičkog opusa. Naravno, često se ni sam s njim slagao, no bilo mi je zanimljivo vidjeti stvari iz drugoga kuta. Tako sam nedavno nabavio i njegovu knjigu *Imena* u izdanju SKD *Prosvjeta*.

Zbirka je to uspomena na ljude koji su ostavili traga u kulturi ili politici nekadašnje države, a zajedničko im je da više nisu među živima. Već nakon kraćega čitanja postaje jasno da autor bitno drugačijim očima gleda na osobe hrvatskoga podrijetla u odnosu na one koji to nisu. Naime, Hrvati kod njega dobiju pozitivnu ocjenu – uz nekoliko iznimaka o kojima će kasnije biti više riječi – samo i jedino ako njihov internacionalni osjećaj jasno i nedvojbeno prevladava nad hrvatskim nacionalnim osjećajem. S druge strane, srpski nacionalist, rojalist poput Miloša Crnjanskoga, nosi epitete književnoga velikana dok čak i hrvatski Srbin Arsen Dedić biva negativno ocijenjen jer se držnuo uzeti udjela

Srpski pjesnik hrvatsko-židovskog podrijetla: Goran Babić

u pjesmi *Danke, Deutschland*, bezazlenu lakonotnu pjesmuljku u kojem zahvaljuje Njemačkoj zbog diplomatskoga priznanja hrvatske državne neovisnosti.

Jednako mu je neprihvatljiv i jezikoslovac Vladimir Anić – čovjek kojega hrvatsko jezikoslovje neće upamtiti po preveliku razmetanju hrvatstvom – jer nije znao presjeći po Babiću nezamisliv skandal, to jest zahtjev nekih jezikoslovaca da Hrvati svoj jezik zovu njegovim imenom, a ne nekakvim neprirodnim hrvatsko-srpskim hibridom. Opisuje i navodni šok srpskih režimskih jezikoslovaca zbog toga što su se Hrvati u svojoj zemlji drznuli na takav čin. Dapače, u svemu tome vidi zametak budućega rata i, naravno, buđenje ustaštva. Pritom zaboravlja da tim ustrašenim srpskim jezikoslovima nije pala ni dlaka s glave kada je Hrvatska napokon postala samostalna i kad je vraćeno prirodno ime hrvatskom jeziku.

O nekim Hrvatima poput Anke Berus ili Josipa Vrhovca piše pozitivno. Teško se je ipak oteti dojmu da pritom ima kakav drugi kriterij osim neprihvaćanja hrvatske državnosti i držanje klasnoga daleko ispred nacionalnoga. Otkriva nam svoje divljenje prema partizanskom oficiru i kvazipovjesničaru Miljanu Basti koji je imao velik udio u hrvatskoj tragediji Bleiburga i križnih puteva. Babić izražava neskriveno poštovanje prema Dobrici Čosiću za kojega naglašava da je ratni drug njegova oca i bez riječi prelazi preko njegova velikosrpskoga nacionalizma, kao i uloge u nastanku Memoranduma SANU. Svi su nacionalizmi očito dobri i prihvativi osim hrvatskoga...

Pišući o očevim priateljima, ističe Zdenka Štambuka s kojim je ovaj radio u Agitpropu odmah poslije rata. Inače, Štambuka pamtimmo kao jednoga od dvojice autora knjige *Dokumenti o protunarodnom radu i zločinima jednog dijela katoličkog klera*, besramna protucrkvenog pamfleta bez ikakve historiografske vrijednosti, u kojem na istoj stranici možemo pronaći bitno razlike i potpuno proturječne informacije o istim ljudima. Drugi autor toga sramotnog djela partizanski je prvorobac Joža Horvat, za kojega u knjizi saznajemo da je i autor s njime drugovao.

Nije to kraj čudnih priateljstava. Nalazimo i hvalospjeve Momi Kaporu i Veljku

Kneževiću, za koje držim da ne treba previše trošiti riječi. Za Boška Bjelajca, pukovnika UDB-e, doslovno piše da je činio Hrvatsku i Zagreb ljudskijim mjestom. Znajući kakve su bile metode UDB-e, ne možemo se ne upitati, kako je to uspijevalo navedenom pukovniku? Poznavajući Babićeve afinitete, valjda tako što je u začetku suzbijao svaki osjećaj hrvatske samosvjести. Opisuje nam Babić i putovanje automobilom po Crnoj Gori sa stanovačitim Radom Pelešom, kojega predstavlja kao *ražalovana rankovićevca*, naoružana samokresom i laka na okidaču. Ni tu nije kraj čudnovatim prijateljstvima i sklonostima. Naš autor ima puno poštovanja i razumijevanja i za zloglasnoga dr. Jovana Raškovića, začetnika srpske pobune u Hrvatskoj. Dapače, htio je da mu upravo on u Novom Sadu bude predstavljač knjige u kojoj polemizira s knjigom dr. Franje Tuđmana *Bespuća povijesne zbiljnosti*, i to u vrijeme kada su se već mogle jasno razabrati naznake buduće pobune.

Babić nije stran ni patetičan žal za Kosovom, koje je Srbija izgubila, iako kao Hrvat nije nikada napisao ni slova niti pokazao bilo kakvu emociju zbog toga što je nakon 1945. od hrvatskog prostora otkinuta Boka kotorska, u kojoj svaki kamen govori hrvatski, ili istočni Srijem sa Zemunom, u kojem su se sve do 1918. godine birali zastupnici u Hrvatski sabor. On pak u crtici o Darinki Jevrić naziva nju nekom vrstom srpske, ni manje ni više nego, svetice i simbolom poražena i progna na srpsku.

U tekstu o Mihailu Laliću živopisno opisuje čak i četničkoga zapovjednika Vuka Bećkovića obasjana nebeskim svjetlom. Nismo s druge strane imali prilike od njega čuti ni slova o ubijenim, silovanim, maltretiranim i prognanim Hrvatima s izgubljenih, nedvojbeno hrvatskih prostora, a oni se broje u desetcima tisuća. Razumijem da je prirodno da svatko žali za žrtvama koje drži svojima, no umjetnik bi trebao pokazati i malo općeljudske empatije, pa makar žrtve bile i Hrvati, zar ne? Jednako je teško zamisliti da bi Babić objavio kakav tekst u kojem bi bilo kojega domobranskog časnika na čelu kolone okupala svjetlost s neba. Hvali nam se da je kao komunistički dužnosnik za kulturu odobrio obnovu brojnih crkava i manastira. To u pristojnoj državi i vlasti ne bi tre-

balo isticati jer je takvo što samo po sebi razumljivo. Ipak, budući da je to bila Jugoslavija i budući se radi o Goranu Babiću, bilo bi zanimljivo saznati, je li obnovljeno više crkava ili manastira?

Prema Hrvatima je nedvojbeno puno kritičniji nego prema Srbima. Tako biskupa Đuru Kokšu optužuje za ustaštvo, iako ne iznosi nikakve konkretnе dokaze. Spočitava mu da je objavio posve apolitičnu pjesmu u režimskom listu za vrijeme Nezavisne Države Hrvatske. Za neke druge svećenike pokazuje ponešto razumijevanja i simpatije, ali jasno naglašava da je to samo i jedino zato što su na tragu ljevičarske teologije oslobođenja. Tomislavu Ladanu i Veselku Tenžeri priznaje talent, ali ih označava nacionalizma. Naravno, u vrijeme pisanja ove knjige to je tek bezazlen epitet, no sigurno ih je tako krstio i dok je bio desna ruka Stipe Šuvara i siva eminencija hrvatske kulture, a tada to nije bilo nimalo bezazleno.

O Vladu Gotovcu piše svisoka te tvrdi da nema talent jednog Meštrovića ili Ujevića, tek uzgred spominjući da mu je kao mlad i neafirmiran pjesnik donosio pjesme koje je ovaj kao urednik objavljivao u *Hrvatskom tjedniku*. Čudan je to način iskazivanja zahvalnosti. O Brunu Bušiću ne piše puno, tvrdi čak da se i ne sjeća nekih osobitih kontakata. Spominje se tek posljednjega susreta na Stradunu, malo prije Bušićeva odlaska u emigraciju. Ne znam, zna li Babić da su po prilici u to vrijeme, na istome tom Stradunu, Bušića okrutno pretukli batinaši UDB-e, što ga je uvjerilo da mora pobjeći iz Hrvatske ako kani preživjeti. Nažalost, ni bijeg nije bio dovoljan. Duga ruka jugokomunističkih zločinaca presudila mu je nedugo potom u Parizu.

Svena Lastu kudi jer je kao nekadašnji partizan devedesetih pristupio obrani Hrvatske. Iznosi i zanimljive podatke o Svenu novu bratu koji je podržao Rezoluciju Informbiroa te ostao u Sovjetskom Savezu. Osamdesetih je, već kao starac, posjetio brata u Zagrebu. Videći način života tadašnjih stanovnika Zagreba, optužio ga je na rastanku rekavši da je sve to režirano kako bi njemu, državljaninu SSSR-a, prikazali da se u tadašnjoj Jugoslaviji živi bolje nego u SSSR-u. Zanimljiv je to uvid u način razmišljanja ortodoksnih komunista.

Iznenađujuće povoljno izražava se o Borisu Maruni, očito prelazeći preko či-

Imena

Goran Babić

Anka Berus Dragutin Tadijanović Josip Vidmar
 Grga Novak Alfred Pal Mak Dizdar Bogdan Bogdanović
 Jakov Blažević Stevo Žigon Novica Tadić
 Ivica Račan Dalibor Critan Kosta Spaić
 Milka Planinc Dino Hadžimusić Prota Smiljanić
 Čedo Paić Mihajlo Lalć Mirko Praljak Oskar Davičo
 Tomislav Ladan Joža Sever Branko Čopić
 Oto Šolc Voja Despotov Jure Bilić Zvonko Tarle
 Ervin Peratoner Miodrag Bulatović Đorđe Sudarski
 Dobriša Cesarić Vatroslav Mimica
 Zuko Đžumhur Vlado Gotovac Antun Šoljan
 Enes Čengić Milorad Ekmečić Alija Isaković Danilo Kiš
 Fadil Hadžić Josip Vrhovec Arsen Dedić
 Kiro Geler Joži i Šari Sven Lasta Gustav Krklec
 Mama Lili Stanko Pekeč Jovan Rašković Drago Ikić
 Tomaž Šalamun Berislav Nikpalj Saša Vereš
 Vesna Parun Ali Podrimja Rade Obrenović
 Dragiša Pavlović Marko Ristić
 Milorad Pavlić Milisav Krsmanović Brana Dimitrijević
 Stipe Suvar Ivan Gaće Izet Sarajlić Jovan Ćirilov
 Sarka Dabčević Kučar Vladimir Bakarić Jure Kaštelan
 Nikola Šop Veselko Tenžera Mihiz Milan Milišić
 Rade Peleš Desimir Tošić Dušan Vučotić

Babićeva knjiga u nakladi SKD Prosvjeta: Hrvatska obilno financira sve što je protiv nje

njenice da je ovaj kćeri dao ime Drina i da je bio dio onoga što Babić danas naziva *ustašijom* ili neprijateljskom fašističkom emigracijom. Obojica autora znaju u svom umjetničkom izrazu pobjeći u vulgarno pa ih možda to na neki način povezuje. Moram priznati da obojica, vulgarnosti unatoč, imaju pjesama koje su mi svaka na svoj bitno drugaćiji način bliske i drage. Držim da je ta nenadana Babićeva ljubav prema Maruni prije svega plod činjenice da je ovaj zbog sukoba na desnici kraj života dočekao kao kadar Socijaldemokratske partije Hrvatske. Prilično sam siguran da još ni 1990. te privrženosti nije bilo ni u tragovima.

Stojana Vučićevića, zlosretna hrvatskoga pjesnika, Babić također naziva prijateljem, no nisam siguran da je ikada išta učinio za njega. Njegovo odvođenje iz gimnazijalnih klupa prvo u zatvor, potom u kaznionicu na Svetom Grguru, Babić objašnjava gimnaziskom ljubavnom aferom, jer je stanovita djevojka navodno prihvatala Vučićevićovo udvaranje, a ne udvaranje sina mjesnoga komunističkog moćnika. To može i ne mora biti točno. Teško da je točno, jer da je bila u pitanju samo osveta zbog izgubljene djevojke, ne bi valjda zbog toga čak četvorica završila u zatvoru. Uzmimo ipak na trenutak mogućnost da Babić govori istinu. Što nam

to govori o komunističkom poretku koji slavi i o jugoslavenskoj državi za kojom očito žali? Nije naodmet spomenuti da jugoslavenske službe nisu nadzirale samo Stojana nego i njegova oca Boška. Njegov se dosje čuva u Državnom arhivu u Splitu, fond SUP za Dalmaciju, SUP Metković. Obrada je trajala od četrdesetih do šezdesetih godina prošloga stoljeća, i to uz doušničku pomoć i nekih susjeda obitelji u Metkoviću.

Goran Babić se naoko sažalijeva nad teškom sudbinom Željka Sabola poslije propasti Hrvatskoga proljeća. Tvrdi da mu je olakšao poziciju kada su 1972. počeli progoni. Mi to možemo vjerovati ili ne, no svakako nemamo načina to provjeriti. Jedino znamo da je jednu njegovu pjesmu uvrstio u svoju antologisku zbirku, unatoč nedvojbenu nacionalnom naboju Sabolovih pjesama. Neki opet naknadnu pomirljivost Babićevu tumače mogućnošću da je Sabol uslijed progona pokleknuo. Bez čvrstih dokaza o tome možemo samo spekulirati. O tome je možda znao više suradnik stanovitih služba tajnoga imena „Strela“.

O Slavku Mihaliću Babić gotovo da ne bira riječi; sjeća se, između ostaloga, da je odbio potpisati Deklaraciju o nazivu i položaju hrvatskoga jezika koju mu je upravo Mihalić ponudio na potpis. Teško je dokučiti što je uzrok tolike nesklonosti, možda je to samo stvar osobne prirode. Možda je plod obične ljudske ljubomore, jer iako je Babić plodan pjesnik, neosporno je da je Mihalić talent, pa i ugled u hrvatskoj književnoj kritici, znatno veći. Uostalom, kada ono Mihalić u svojoj pjesmi preporučuje majstoru/pjesniku da ugasi svijeću jer su ozbiljna vremena u kojima se nikom ništa ne opršta, dakle preporučuje da ne piše, nije li upravo i Goran Babić uzročnik tih ozbiljnih vremena bez oprosta u hrvatskoj kulturi?

Pozitivno piše o Grgi Novaku, no nalaže da se radi o projugoslavenskom gospodinu. Žali Babić za tim što Dalmacija nije više utvrda jugoslavenskoga unitarizma. To objašnjava time što je u Dalmaciju šljegla ili spustila se imotska bičva i pokrila Rendićev mramor Budakovom vunom i kostrijeti. Teško je ne primijetiti da autor očito ne vlada elementarnim zemljopisom, jer su i Imotski, pa i njegova

bičva, usred Dalmacije. Osim toga, Budakov Sveti Rok je velegrad za moje i njegovo Slivno, odakle je njegov otac šljegao i pokušao ugušiti hrvatsku državotvornu tradiciju crvenom zastavom. Gledi Rendićeva mramora, opet ne mogu ne primijetiti da se nisu baš svi Rendići bavili kiparstvom. Bilo je, ako se ne varam, i onih koji su dali ustašku prisegu.

Tek na jednom mjestu u tekstu o Antunu Šoljanu Babić se posipa pepelom i izražava žaljenje zbog svega što je zbog njegova teksta Šoljan pretrpio. Dobro je ako ova gesta znači da je Babić došao u pokajničku fazu i doživljava katarzu. Ona, ako se i dogodi, ne će moći biti zaključena dok ne izrazi iskreno žaljenje zbog boli progona, a možda i tragične sudbine dr. Ivana Šretera. Naime, Šreterova je kalvarija započela upravo poslije Babićeva teksta objavljenog u listopadu 1984. u *Nedjeljnoj Dalmaciji*. Osim toga, ni dr. Šreter ni Antun Šoljan nisu bili jedini koji su stradali dok je Babić bio jugoslavenski komesar za hrvatsku kulturu. Ako Babić ozbiljno misli ispraviti sva zla i sve nepravde, trebat će tu još puno žaljenja i isprika.

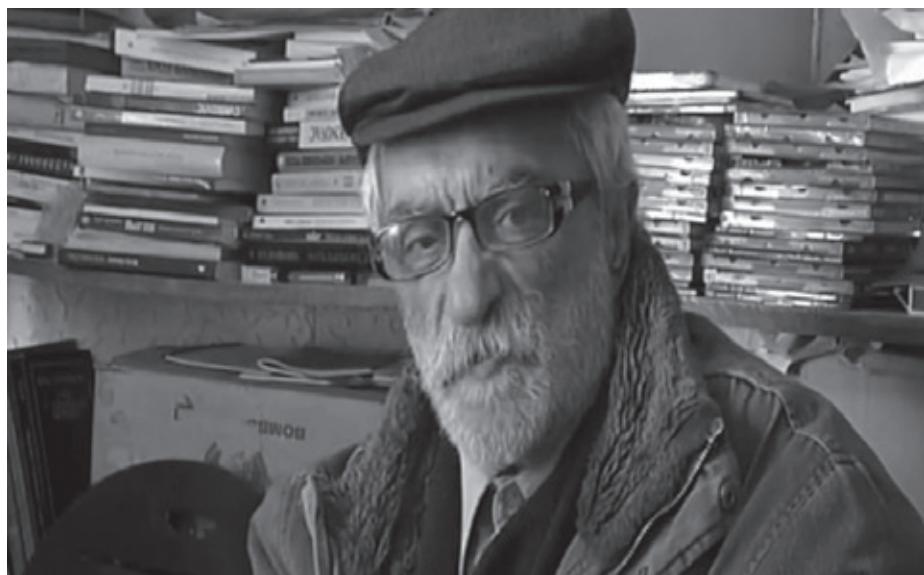
Babić voli sebe prikazivati žrtvom, iako, koliko znam (ni on to ne spominje), nije bilo nasrtaja na njegov život i imovinu, makar svoj odlazak u Beograd melodramatično opisuje kao bijeg. Tako često nabrala određena neriješena ubojstva iz ranih devedesetih, zbog kojih je, navodno, pobegao u iracionalnu strahu da ne bude ubijen. Povijest je pokazala da su u Hrvatskoj devedesete mirno proživjeli i puno gori od njega.

On stavlja na istu hrpu Marka Bezera, bivšega pripadnika komunističkoga represivnog aparata, Antu Paradžika, jednoga od vođa studentskoga pokreta 1971. godine i dopredsjednika obnovljenoga HSP-a, te Josipa Reichla-Kira, policijskoga časnika koji je ubijen pod sumnjivim okolnostima u okolini Osijeka. Netko zločest mogao bi reći da zasigurno nema baš ništa zajedničko s Paradžikom jer je ovaj bio izraziti hrvatski domoljub. Nema previše zajedničkoga ni s Reichlom-Kirom jer je ovaj, iako kadar prošloga sustava, dao prisegu vjernosti Republici Hrvatskoj, pa i poginuo kao njezin službenik.

Ostaje nam samo Bezer. Mi doista ne znamo je li on ubijen ili je izvršio samo-

ubojsvo; ne znamo tko je, ako se radi o ubojsvu, počinitelj ni koji su motivi. Ono što sigurno znamo jest da je pokojnik bio značajan dio jugoslavenskoga i komunističkoga represivnog aparata. Gdje tu Babić nalazi poveznice sa sobom, ostavljamo njemu i njegovoj savjesti. Prilično sigurno znamo, jer to Babić piše u ovoj knjizi, da je bio zaposlen u *Astri*, za koju znamo da je služila kao paravan za mnoge obavještajne poslove, a spominja ga je u svom iskazu, čini mi se, i stanoviti Radenko, pripadnik skupine nazvanoj po jednoj dobroćudnoj psećoj pasmini. Ono što je prilično izvjesno jest to da se Babiću ne bi baš ništa dogodilo da je u Hrvatskoj ostao.

Posebno je zanimljivo da su vlasti Nezavisne Države Hrvatske 1941. godine na Slivnu uhitili njegova oca Matu, koji je bio poznati predratni komunist i komunistički agitator, kao i njegovu majku Liviju, koja je bila komunistkinja židovskoga porijekla. Oboje su osuđeni na krće vremenske kazne te su pušteni nakon nekoliko mjeseci zatvora. Po puštanju na slobodu oboje su se odmetnuli u partizane. Istina je da su mu ustaše tijekom trajanja Nezavisne Države Hrvatske uhićivali djeda Boška koji je bio predratni općinski vijećnik Radikalne stranke, koja je prethodnica današnjega Šešeljeva SRS-a, strica Nikolu, koji je bio istih političkih

Babićeva je mržnja na Hrvatsku tolika da ju Beograd ne mora ni financirati

Bilo je više razdoblja u kratkoj povijesti neovisne Hrvatske kada bi mu se umjesto progona puno prije moglo nasmiješiti kakvo ministarsko mjesto, ili bar mjesto pomoćnika ministra.

Zanimljiv je odnos Gorana Babića prema rodbini i prema zavičaju. Koliko god on Hrvatsku volio ili ne volio i koliko god svoje sunarodnjake držao krvoločnim ustašama, nikako ne može prešutjeti činjenicu da mu je u antifašističkoj Srbiji sva rodbina s majčine strane pobijena, o čemu detaljno piše. Istina, spominje i rodbinu s majčine strane u Hrvatskoj koja je ubijena, po njemu, u Jasenovcu, što je za svaku osudu, no spominje i mnoge koji su u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj preživjeli unatoč židovskom porijeklu.

uvjerenja, kao i baku Luciju koja je, ako je vjerovati Elaboratu narodne milicije za Slivno Ravno sačinjenom pedesetih godina prošloga stoljeća, bila uz još jednoga učitelja voditeljica Jugoslavenskoga sokola na Slivnu. U toj su organizaciji, kako bilježi Elaborat, članovi bili isključivo djeca iz osnovne škole na Slivnu.

Činjenice o uhićivanju članova obitelji, naravno, ne negira ni Goran Babić, no zaboravlja reći da su nakon kratka vremena svi oni, živi i zdravi, pušteni iz zatvora te da su dočekali duboku starost poslije 1945. godine. Dapače, to u svojoj knjizi 1978. godine bilježi i njegova majka Livija Babić. U crtici o Brangjolicama ili, kako Babić češće piše, Brandžolicama autor začudo priznaje da su za vrijeme Nezavisne Države

Hrvatske u Dubrovniku Srbi čuvani i sačuvani. Naravno, dosljedan ukorijenjenim obrascima, Babić nastavlja da su njegovi preci Hrvati i Židovi umalo strijeljani ili čak i zaklani nad jamom u Šurmancima. To umalo je i ostalo upravo to umalo i ništa više jer znamo da su doslovno svi članovi obitelji Babić u Hrvatskoj, kako Hrvati, tako i Židovi, preživjeli rat, iako su svi u nekom razdoblju rata bili dulje ili kraće vrijeme u rukama državnih vlasti. Mnogi Slivanjci, pa i članovi moje obitelji, nisu bili te sreće kada su pali u ruke *pravednim i humanim* pripadnicima jugoslavenske komunističke vojske.

U najmanju ruku začuđujući je odnos Gorana Babića prema zavičaju. Naime, teško ćemo pronaći još jednoga autora koji poput njega ne skriva prijezir prema kraju iz kojega je potekao. Istina, iz teksta o Andriji Božaniću saznajemo da je rođen 1944. na Visu, iako očito ni uz pomoć navedenoga admirala njegova majka nije uspjela nakon rata ubicirati bolnicu, gdje je na Visu Goran Babić rođen. Možda upravo tu leži korijen njegova osjećaja nepripadanja.

O Slivnu, odakle mu je otac, piše kao o najvećoj zabiti nastanjenoj primitivnim pučanstvom, čiji primitivizam ne može ni opisati, u koju nitko ne ide ako ne mora i iz koje se u civilizaciju hoda satima, putem popločenim zmijama. Na drugom mjestu Slivno naziva vukojebinom i mjestom strašna užasa. Čudi se kako mu je baka Lucija pristala iz Dubrovnika doći na Slivno, koje naziva bespućem, nepojmljivom vrleti, pustoši koju nastanjuju zmije i zrikavci. O Metkoviću, gradu u kojem je odrastao, piše kao o mjestu koje po svemu miriše na nesreću. Preseljenje iz Zagreba u Metković naziva odlaskom u najveću od svih selenosti, pravo u užas. Za Neretvu općenito piše da je užas dopola malaričan, a otpola tüberkulozan i, naravno, opet vukojebinom u kojoj se od glazbe čuje samo kreket žaba.

Osobito se zgraža nad pučanstvom općine Metković koje je, kako piše na jednom mjestu, 1990. dalo 83% glasova HDZ-u, dok na drugom spominje čak 85% glasova, a sve unatoč predanu dugogodišnjem radu njegovih roditelja da Neretvane odgoje u duhu komunizma i anacionalnoga jugoslavenstva. To nije nikakva slučajnost; naime, pred Drugi svjetski rat 98% glasača

kotara Metković glasalo je za listu HSS-a. Kandidati i promicatelji režimskih radikalnih stranaka bili su tada i Babićevi preci. Za njih nisu očito glasali ni svi Srbi na kotaru.

Metković je jedan od rijetkih dalmatinskih kotara (osim u Baćini i okolici gdje je bilo znatno više partizana) u kojem je bilo nekoliko puta više pripadnika oružanih snaga Nezavisne države Hrvatske nego jugoslavenske komunističke vojske, što je rezultiralo s preko 400 ubijenih Neretvana od partizana u ratu ili, još češće, nakon rata. Poslije rata mjesni komitet KPJ donosi prosudbu u kojoj doslovno piše da KPJ nema utjecaja na Neretvane, da je utjecaj klera prevelik i da bi Neretvani vrlo izvjesno zauzeli neprijateljski stav prema komunizmu i jugoslavenskoj državi u slučaju bilo kakve ugroze. Procjene iz 1975. i 1979. godine pronašao je i objavio pokojni profesor Ivan Jurić.

Zato nije nikakvo čudo da je HDZ 1990. ostvario takav rezultat, jer je ta stranka tada bila nositelj državotvornih težnja hrvatskoga naroda. Osim toga, dobar dio ostalih glasova uzeo je HKDS, koji u Babićevim očima jednako tako ne može biti *progresivna*. Koalicija narodnoga sporazuma, koja je doista imala svoju lijevu i liberalnu sastavnicu, no okosnicu te koalicije u Neretvi činila je upravo stranka HDS, koja je bila čak i nešto radikalnija od HDZ-a. Njezini bivši članovi po njejzinu su nestanku obnovili upravo HČSP. Na kraju ispada da je za jugounitarističke opcije u Neretvi koncem tridesetih, kao i 1990., glasovalo tek nekoliko postotaka glasača. Možda upravo tu trebamo tražiti razloge zašto se Goranu Babiću tako gadi rodni kraj njegova oca, u kojem je i sam odrastao. Možda upravo zato otvoreno prezire Neretvu, Metković i Slivno.

Kontroverzan je i kad govori o obiteljskom porijeklu; kao da bi na silu htio da Babići budu iz okolice Bileće, dakle pravoslavci, iako sve upućuje na to da su iz Popova, i to nedvojbeno Hrvati i katolici. Kada govori o obitelji svoje bake u Dubrovniku, ističe njihov jugounitaristički pravac, no i površan istražitelj prošlosti južne Hrvatske lako će pronaći tragove više osoba prezimena Brandolića u upravnom aparatu Nezavisne Države Hrvatske, poglavito u Orašcu, na Šipanu, ali i u samu Dubrovniku.

Svoju majku prikazuje kao mučenicu jer je kao komunistkinja obavljala razne dužnosti po Neretvanskoj krajini, iako je teško zamisliti da bi komunistička dužnosnica mogla živjeti lošije i oskudnije od ostalog puka. Iz Babićeva teksta pak saznajemo da se poslije rata nije nastanila s mužem na Slivnu u obiteljskoj kući, nego da je obitelj prvo živjela u vili na Ksaveru u Zagrebu, a potom u stanu u Metkoviću. Bilo bi zanimljivo saznati kakva je bila sudbina prethodnih stanara vile i stana, i nisu li ipak u toj priči upravo oni pravi mučenici? Njoj moramo biti zahvalni jer je 1978. godine izdala dvoknjizje s dokumentima mjesnih vlasti Nezavisne Države Hrvatske i partizana za Neretvansku krajinu. Tu su, bez ikakva komentara, samo prepisani dokumenti obje strane, što nam daje dragocjen uvid u karakter i *modus operandi* sukobljenih strana. Naravno, komunističke su vlasti vrlo brzo shvatile da su knjige otkrile previše za njih neugodnih činjenica, pa su ih pokušali prešutno povući, no u tome nisu uspjeli jer je nekoliko primjeraka preživjelo i do naših dana.

O ocu Mati piše sa sinovskom odanostu, što je sasvim ljudski i samo po sebi razumljivo, no isto tako posve je izvjesno da predratni komunist, partizanski oficir, vojni sudac, aktivist Agitpropa i javni tužitelj teško može biti andeo. Ako ništa drugo, ostaje nam svjedočanstvo Stipe Vrnoge iz Metkovića, da ga je Mate Babić kao vojni sudac u Dubrovniku prisiljavao da prizna sudjelovanje u ubijanju Srba kod Opuzena, iako za to nije bilo ni najmanjega dokaza niti ga je itko od desetaka svjedoka i optuženika spomenuo.

Poslije očeve smrti, o kojoj su kružile razne, pa i vrlo intrigantne, glasine, dobio je Goran Babić očuha. Bio je to Mojmir Milićević (negdje se javlja i oblik Milicević), partizan, komunistički dužnosnik i javni tužitelj. O njemu piše vrlo pozitivno, pritom očito ne zna ili ne želi znati da je isti bio uhićen pedesetih zajedno s većom skupinom Neretvana uoči drugoga suđenja Brunu Tomiću i ostalima. Teretilo ga se da je aktivno sudjelovao u skupini pripadnika ustaške milicije koja je pod Topolom kod Opuzena strijeljala Srbe, i ne samo to, nego da je poslije rata kao javni tužitelj zlopobio položaj i ovlasti te čitav slučaj zataškao.

Kao što je razvidno iz dosjea SUP-a o Brunu Tomiću i drugovima, optužnica protiv Miličevića na kraju nije podignuta. Možda nije doista bilo dokaza, a možda je iskoristio svoj utjecaj ili zatražio intervenciju kakva ratnoga druga. Oslobađanju je prethodio višesatni razgovor s visokim pravosudnim dužnosnikom koji je radi toga došao čak iz Beograda. Kako je tada sudstvo bilo ovisno o vlasti koja je bila totalitarna, ostaje nam nerazjašnjeno, ima li istine u optužbama. Sigurno je jedino da je nakon toga procesa drug Miličević dijelio bračnu postelju s drugaricom Babić, dok ostaje nepoznato kako ga je Goran Babić oslovljavao.

Vidljiva je slabost Gorana Babića prema partizanskim veteranima jer o svakom od njih piše s puno uvažavanja, potpuno slijep za eventualne mane ili počinjene zločine. Često u tome zaluta u nadrealno pa opisuje nekakva mostarskoga komunista Šćepu koji je golin rukama iz noći u noć bacao istodobno po dvojicu ustaških stražara s mostarskoga Starog mosta u Neretvu. Na drugom sam ga mjestu, u nekakvoj televizijskoj emisiji koju je vodio Dragan Markovina, slušao kako govori da je pobjedu partizana u bitki za Prozor nakon višednevne bitke donio zloglasni Mirko Praljak, nakon što je povikao: „Vod za klanje – naprijed!“, na što se, citirat ću Babića, „ustašija razbjegala“.

Ta je slika već sama po sebi nadrealna bilo komu s ratnim iskustvom, no postoji i nemali problem s faktografijom. Nai-mje, u Prozoru su se sukobile partizanske snage s talijanskim postrojbama. Nigdje u blizini nije bilo pripadnika ustaške vojnica, čak ni prema jugoslavenskoj historiografiji. Ta sitnica očito nije nimalo omela našega vrlog autora. Pišući o Juri Franičeviću, pre-pričava navodnu anegdotu o tome kako je ovaj bio u skupini partizana koja je poslije nekoga oružanog sukoba došla kamionom u Vrgorac i da su na kamionu bila tijela ubijenih ustaša. Možda se je to i moglo tako dogoditi ako je među partizanima bilo onih koji su znali kamion voziti, ako su partizani imali valjan razlog prevoziti mrtva tijela svojih protivnika i, naravno, ako je logično da gerilci poslije sukoba paradiraju urbanim središtem umjesto da se povuku izvan dosega vrlo izvjesne potjere.

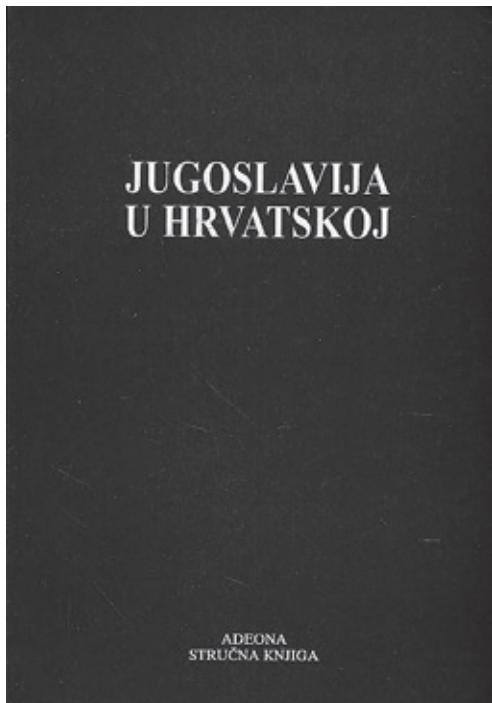
Ponavljam, možda je doista tako i bilo, iako ne možemo isključiti ni mogućnost da se radi o podsvjesnoj konstrukciji nastaloj zbog kontaminacije nadrealnim partizanskim pričama s početaka školovanja, čega nitko od nas do 1990. nije bio li-šen. Rubno se je Babić dotakao sina Mirka Praljka. U dubinu, što je samo po sebi razumljivo, nije išao, nego je samo konstatirao da u Hercegovini nije bilo lako biti sin oficira OZN-e i UDB-e. Na osobnoj razini primjetio je kako je ovaj uvjek bio zainteresiran za žene iz njegova kruga. Čini se da je u tome imao dosta uspjeha.

je stvar što su dalmatinski Hrvati, držeći da od dva zla biraju manje, 1918. bili za ujedinjenje s Beogradom radije nego pri-stajali na talijansku okupaciju ili što su 1942. ili 1943. vodili oružanu borbu protiv Talijana, od čijega ih velika i bezrazložna nasilja, zbog nepovoljna odnosa snaga, Nezavisna Država Hrvatska nije mogla zaštiti.

Na kraju, čini mi se da sam prema Gora-nu Babiću u svom posljednjem tekstu bio prilično nepravedan. Tvrđio sam da je on, htjeli to mi ili on priznati, dionik hrvatske književnosti. Ljubavi na silu nema niti je može biti. U ovoj knjizi on nedvojbeno sve jasnije piše u duhu srpskoga jezika. U najboljem slučaju to je nekakav hr-vatsko-srpski ili fantomski jugoslavenski jezik. Prosječan govornik hrvatskoga je-zika zasigurno ne bi rabio riječi poput: *napolje, omaška, badava, uopšte, elem, rekonstruišem, petparački, novembar, čutati, čebe, čitalac, maltene, žandarm, trpeza* i mnoge druge.

Osim toga, otvoreno je i nedvojbeno demonstrirao prijezir prema svakom obliku hrvatske državotvorne misli, dok mu u Srbiji ne smetaju ni Milošević ni SPC, iako je u Hrvatskoj bio zadrt *antiklerikalac*. Ne smetaju mu četništvo, rankovićevština, ne smetaju mu oni koji dižu oružanu pobunu u Hrvatskoj. Zove ih čak da mu knjige predstavljaju, a gorke suze lije nad iz-gubljenim Kosovom. Vjerojatno bismo se obojica složila da nacija nije krv ni tlo nego osjećaj. Zato pustimo ga tamo gdje ga srce vuče. Gubitak se u hravatskoj književnosti ne će previše osjetiti, a nisam siguran da će prekodrinska književnost ovim dobitkom biti znatnije obogaćena.

Na početku teksta spomenuh da smo ja i Goran Babić Slivanjci, suzavičajnici, pa bi red bio i završiti u zavičajnom tonu. Tridesetih godina prošloga stoljeća jedan je naš Slivanjac, iz oportunističkih razlo-ga, odlučio prijeći na pravoslavlje. Mje-sni je župnik to tek kratko prokomenti-rao s: „Niti smo mi što izgubili niti su oni što dobili.“ Kod svih je konvertita obično tako. Jedina je stvarna šteta talenta koji se potpuno rastročio u političkoj angažiranosti književnika u borbi protiv samostalnosti vlastite domovine.

Nikad prežaljena Jugoslavija

Poznat je unutarpartijski sukob admirala Stanka Parmaća i Mate Babića, Goranova oca. Njega spominje i Goran Babić, no nema tu previše ljutnje ni žuči, čak se naziru i simpatije za staroga tvrdolinijaša. U posljednjem tekstu o Marijanu Žuviću, Babić se pita što je to pošlo po krivu pa su unuci dalmatinskih partizana zdušno prihvatali ideju hrvatske države. To je zna-kovito, jer time nedvojbeno priznaje da je na suprotnoj strani, ali i da uviđa kako ljudi koji dijele njegova uvjerenja gotovo da više i nema.

Osim toga, pitanje je retoričko. Hrvati su uvjek bili za svoju državu, a oni koji su poput njega bili protiv nje, bili su uvi-jek tek glasna i neugodna manjina. Druga

U SPOMEN

dr. VLADO VICIĆ

Imotski, 9. VII. 1930. – Zagreb, 15. VIII. 2022.

Laka mu bila hrvatska zemlja!

HDPZ – Podružnica Zagreb

U SPOMEN

JOSIP SENC

Morović, 19. III. 1941. – Jakovlje, 26. XII. 2022.

Laka mu bila hrvatska zemlja!

HDPZ – Podružnica Zagreb

U SPOMEN

MILE NEKIĆ

Tompojevci, 1947. – Osijek, 2022.

Laka mu bila hrvatska zemlja!

HDPZ – Podružnica Osijek

U SPOMEN

dr. sc. IVAN DUJMOVIĆ

Bihać, 2. X. 1937. – Samobor, 17. III. 2023.

Laka mu bila hrvatska zemlja!

HDPZ – Podružnica Zagreb

U SPOMEN

dipl. ing. ZVONIMIR DRKULEC

Badljevina (Bjelovar), 21. XI. 1939. – Zagreb, 1. I. 2023.

Laka mu bila hrvatska zemlja!

HDPZ – Podružnica Zagreb

U SPOMEN

MIROSLAVA AUGUSTINOVIC

1928. – 2022.

Laka joj bila hrvatska zemlja!

HDPZ – Podružnica Zagreb

U SPOMEN

dipl. ing. IVAN GAL

1931. – 2022.

Laka mu bila hrvatska zemlja!

HDPZ – Podružnica Osijek

U SPOMEN

DRAGUTIN CMREČAK

1927. – 2023.

Laka mu bila hrvatska zemlja!

HDPZ – Podružnica Varaždin

IN THIS ISSUE

After winning the local elections in the Croatian capital in 2021, the extreme left announced the return of the name of Yugoslav communist dictator Josip Broz Tito to the most beautiful square in Zagreb. Due to public outrage, this idea has been abandoned for now. However, in their efforts to revive symbols of Yugoslavia and communism, the ruling structures in Zagreb are announcing changes to the names of streets that were named after some of the leading Croatian public workers, writers, and journalists of Catholic orientation shortly after Croatia's independence. Among the victims should be **Filip Lukas**, a Catholic priest and president of Matica hrvatska, the central Croatian cultural institution from 1928 to 1945, renowned poets **Branko Klarić** and **Srećko Karaman**, journalist, publicist, and politician **Ivan Oršanić**, and some others. None of them was ever convicted of any crime, and Filip Lukas, who was sentenced to death by the Yugoslav communist regime for so-called „cultural cooperation with the enemy“, was judicially rehabilitated. They are all accused of being Ustaše (referring to the revolutionary political movement that in 1941 used international circumstances and the German attack on Yugoslavia to declare an independent Croatian state), although it is well known that some of them were vigorous opponents of Ustaše. However, their real sin is that they were opponents of the Yugoslav state (some of them were persecuted and imprisoned in Yugoslav concentration camps for this reason) and that they accepted an independent Croatia regardless of its dictatorial wartime regime.

*

This domination of Yugoslav nostalgia would not be possible if Croatian political elites, especially the ruling party, did not show a willingness to revise history at the national level in order to discredit Croatian nationalism, which in the 19th and 20th centuries

only defended the identity and individuality of the Croatian people from stronger neighbors: once Germans, Hungarians, and Italians, later Serbs. As **Alfred Obranić** and **Tihomir Nuić** remind us, this new direction in Croatian politics emerged especially during the era of **Ivo Sanader**, the prime minister of Croatia who was later convicted of corruption, and continues to this day. One of the consequences of such politics is discrimination against the Croatian Society of Political Prisoners, which, despite its objectively limited possibilities, is trying to preserve awareness of the harmfulness of Yugoslavism and communism for the Croatian people. **Petar Mamić** writes about this in this issue, pointing out the lack of state support for the attempt to build a Memorial Center for Croatian Political Prisoners and to complete the Lexicon of Political Prisoners. In fact, this is also the subject of the book that Mamić edited with **Fabijan Dumančić** about more than 1,500 Croatian patriots who were sentenced to death in Zagreb after the Yugoslav army entered the city in May 1945.

*

The text by the editor-in-chief **To-mislav Jonjić** discusses the true nature of the Yugoslav Army and the regime it defended, focusing on the case of Archbishop **Alojzije Stepinac** of Zagreb. In 1946, Yugoslav Communists brought him to trial and sentenced him to hard prison for supporting

the Croatian people's right to freedom and independence and for refusing to comply with demands to separate Croatian Catholics from the Holy See. When Pope **Pius XII** made Stepinac a cardinal towards the end of 1952, Yu-

THE CROATS UNDER YUGO SLAVIAN RULE.

The Result of an Inquiry

by

RHYS J. DAVIES, M.P.

and

BEN RILEY, ex-M.P.

October 1932.

- I. Foreword.
- II. The Complaints of the Croats.
- III. Report and Conclusions.

Front cover page of the report made by two English politicians (1932)

goslavia severed diplomatic ties with the Vatican. Just a few days later, the so-called anti-fascists of Yugoslav orientation in Zagreb, led by **Većeslav Holjevac**, supported this move by the Yugoslav government by acclamation, also stating that Archbishop Stepinac was a „war criminal who had been punished too lightly“. Today, Archbishop Stepinac is a blessed figure, and Croatian Catholics eagerly await his canonization by the Pope; however, for ideological and material followers of Yugoslav Communists, he still remains a war criminal...

IN DIESER AUSGABE

Nach ihrem Sieg bei den Kommunalwahlen in der kroatischen Hauptstadt im Jahr 2021 kündigte die extreme Linke an, den schönsten Platz in Zagreb nach dem jugoslawischen kommunistischen Diktator Josip Broz Tito wieder zu benennen. Aufgrund des öffentlichen Aufschreis wurde dies vorerst aufgegeben. In ihrem Bestreben, die Symbole Jugoslawiens und des Kommunismus wiederzubeleben, kündigen die herrschenden Strukturen in Zagreb jedoch an, die Namen von Straßen zu ändern, die kurz nach dem Erlangen der Unabhängigkeit Kroatiens nach einigen füh-

Oršanić und andere. Keiner von ihnen wurde jemals wegen eines Verbrechens angeklagt, und Filip Lukas – der vom jugoslawischen kommunistischen Regime wegen sogenannter kultureller Zusammenarbeit mit dem Feind zum Tode verurteilt wurde – wurde gerichtlich rehabilitiert. Sie alle werden beschuldigt, der Ustaša-Bewegung anzugehören (der revolutionär-politischen Bewegung, die 1941 die internationalen Umstände und den deutschen Angriff auf Jugoslawien nutzte, um einen unabhängigen kroatischen Staat auszurufen), obwohl allgemein bekannt ist, dass einige von ihnen entschlossene Gegner der Ustaša-Bewegung waren. Ihre eigentliche Sünde besteht jedoch darin, dass sie Gegner des jugoslawischen Staates waren (einige von ihnen wurden aus diesem Grund verfolgt und in jugoslawischen Konzentrationslagern inhaftiert), und dass sie das unabhängige Kroatien ungeachtet seines diktatorischen Regimes während des Krieges akzeptierten.

*

scheidenen Möglichkeiten versucht, das Bewusstsein für die Gefährlichkeit von Jugoslawismus und Kommunismus für das kroatische Volk zu bewahren. Petar Mamić schreibt darüber in dieser Ausgabe und weist auf die fehlende staatliche Unterstützung für den Versuch hin, die Gedenkstätte für kroatische politische Gefangene zu errichten und das Lexikon der politischen Gefangenen zu vervollständigen. Davon spricht schließlich auch das Buch, das Mamić zusammen mit Fabijan Dumančić vorbereitet hat, von mehr als 1.500 kroatischen Patrioten, die nach dem Einmarsch der jugoslawischen Armee im Mai 1945 in Zagreb zum Tode verurteilt wurden.

Der Text des Chefredakteurs Tomislav Jonjić über den Zagreber Erzbischof Alojzije Stepinac befasst sich auch mit dem wahren Charakter der jugoslawischen Armee und des von ihr verteidigten Regimes. Im Jahr 1946 wurde Stepinac von den jugoslawischen Kommunisten vor Gericht gestellt und zu einer harten Gefängnisstrafe verurteilt, weil er für die Rechte des kroatischen Volkes auf Freiheit und Unabhängigkeit eintrat und die Forderung der Kommunisten nach Abspaltung der kroatischen Katholiken vom Heiligen Stuhl ablehnte. Als Papst Pius XII. den Erzbischof Stepinac gegen Ende 1952 zum Kardinal ernannte, brach Jugoslawien die diplomatischen Beziehungen zum Vatikan ab. Nur wenige Tage später unterstützten die so genannten Antifaschisten der jugoslawischen Orientierung in Zagreb unter der Führung von Večeslav Holjevac diesen Schritt der jugoslawischen Regierung durch Akklamation, behauptend, dass Erzbischof Stepinac „ein zu mild bestrafter Kriegsverbrecher“ sei. Erzbischof Stepinac ist heute als Märtyrer selig gesprochen, und die kroatischen Katholiken warten ungeduldig darauf, dass der Papst ihn zum Heiligen erklärt; für die ideologischen und materiellen Anhänger der jugoslawischen Kommunisten ist er immer noch ein Kriegsverbrecher...

Die Kroaten unter jugoslawischer Herrschaft - tschechische Übersetzung der Davies & Rileys Ermittlungsstudie (1932)

renden kroatischen historischen Personen, Schriftstellern und Publizisten mit katholischer Ausrichtung benannt wurden. Geopfert werden dabei Filip Lukas, katholischer Priester und in der Zeit von 1928 bis 1945 Präsident der zentralen kroatischen Kultureinrichtung Matica hrvatska, die bekannten Dichter Branko Klarić und Srećko Karaman, der Journalist, Publizist und Politiker Ivan

Diese Dominanz der jugoslawischen Nostalgie wäre nicht möglich gewesen, wenn die kroatischen politischen Eliten und insbesondere die Regierungspartei nicht die Bereitschaft gezeigt hätten, die Geschichte auf nationaler Ebene zu revidieren, um den kroatischen Nationalismus zu diskreditieren, der im 19. und 20. Jahrhundert ausschließlich aus einer defensiven Position heraus handelte, die Identität und die Individualität des kroatischen Volkes gegenüber den stärkeren Nachbarn verteidigend: einst Deutschen, Ungarn und Italienern, später Serben. Diese Neuaustrichtung der kroatischen Politik trat, wie Alfred Obranić und Tihomir Nuić erinnern, vor allem während der Ära des später wegen Korruption verurteilten kroatischen Regierungspräsidenten Ivo Sanader in den Vordergrund und setzt sich bis heute fort. Eine der Folgen dieser Politik ist die Diskriminierung der Kroatischen Gesellschaft der politischen Gefangenen, die trotz ihrer objektiv be-

Narode!

Čete jugoslavenske vojske zaposjele su današnjim danom cijelo Medjimurje, jer nisu mogle dalje trpjeti, da narod hrvatski u Medjimurju bude i nadalje izvrgnut teškim progonima sa strane madjarskih silnika.

Privremeno uzimlje zapovjedništvo ovih četa upravu cijelog Medjimurja u svoje ruke i upravljati će načelima najveće pravice uz pripomoće samog naroda.

Kada to prilike budu dopustile, uprava će se opet predati gradjanskim osobama.

U svrhu održanja mira i reda određuje vojno zapovjedništvo:

1. Oružje i streljivo imade se u roku od 8 dana predati oružničkim postajama.
2. Krême i gostione imadu se zatvarati u 7 sati u večer.
3. Putovanje u Madjarsku dozvoljava se samo uz posebnu dozvolu vojnih zapovjedništva.
4. Svaku pritužbu i svaku potrebu javite vojnim zapovjedništvima koje će ih ispitati i pravedno uvažiti.

Očekuje se od cjelokupnog poštenog medjimurskog naroda, da će rad vojnih oblasti oko uzdržavanja poretna i mira podupirati.

Svaki prekršaj kazniti će se najstrožije po vojnem суду.

Braćo Medimurci !

Cijeli svijet zna, da ste trpili velike krivice. Svemu tome je kraj. U slobodnom velikom našem kraljevstvu biti će takovi narodni zakoni, koji će popraviti svako staro zlo i dati narodu slobodu i pravicu.

KVATERNIK v. r.

zapovjednik narodne vojske.

NARODNI ODBOR GRADA ZAGREBA
T A J N I Š T V O

Broj: 4071- 1953.

Predmet: Izbor tajnika Narodnog odbora grada Zagreba.

I Z V J E Š T A J

Poslovi Tajništva Narodnog odbora grada Zagreba su vrlo opsežni a naročito su se povećali u posljednje vrijeme kada su na Tajništvo preneseni još neki poslovni - statistika, budžet, računovodstvo, birački spiskovi i matična služba. Osim toga glavni teret posla čeka predstojecog osnivanja općina pasti će uglavnom na samu Tajništvo.

Uslijed takvog proširenja poslova ukazala se je potreba za još jednim tajnikom. Poslovi Tajništva podjelili bi se na dva tajnika.

Stoga se predlaže da se u cilju izbora još jednoga tajnika donese slijedeće

R J E Š E N J E

DRŽAVNI ARHIV U ZAGREBU

RANOGAJEC VLADO dosadašnji načelnik Odjela za unutrašnje poslove Narodnog odbora grada Zagreba, izabire se za tajnika Narodnog odbora grada Zagreba.

Primljen na 6. zajedničkoj sjednici Gradskog vijeća i Vijeća proizvodjača koja je održana 31.III. 1953. godine.

PREDSJEDNIK
NARODNOG ODBORA :

V. Ranojegić